

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 228

Yıl: 19

HAZİRAN 2013 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

7 TL (KDV Dahil)

Millî Gururu Çiğnetmeyen Komünist

NÂZİM HİKMET

İbrahim BALABAN
Özdemir İNCE
Seyyit NEZİR
Öykü (TERZİOĞLU) ÖZER
Ahmet SAY
Mecit ÜNAL

- Devrim çağının çok sesi şairi
- Köylü ressamı keşfeden kâşif
- Cephenin ön safında çarpışan yurtsever
- Sömürgeciliği maddeci tarih yazımıyla yıkan materyalist
- İdeolojiyi yaşamla dolu bir kalem dilinde her şeyi anlatan sanatçı

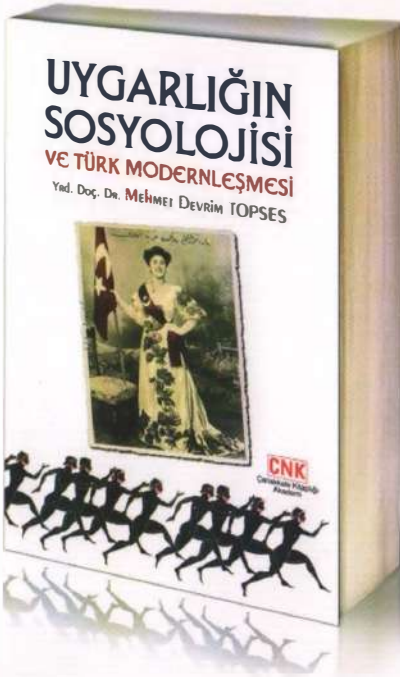
ÇNKÇanakkale Kitaplığı
Akademi

UYGARLIĞIN SOSYOLOJİSİ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ

Yrd. Doç. Dr. MEHMET DEVRİM TOPSES

Uygurlik tarihini konu alan inceleme kitaplarının önemli bir bölümü, uygarlıkların kronolojik sınıflamasını yapmayı ve zengin uygarlık birikiminin hangi katkılarla oluştuğunu açıklamayı yeterli görmektedir.

Tarihsel olayları yaratan nedenler üzerinde derinlemesine yapılan incelemeler ise sayıca oldukça yetersizdir. Araştırmamızın amacı, uygarlık tarihinin sosyolojisini yapmak ve Türk modernleşmesi tarihini sosyolojik boyutlarıyla açıklamaktır. Hacim olarak değil, nitelik olarak büyüme iddiasında olan kitabımız, “uygarlık” kavramıyla ilgili sosyolojik bir inceleme niteliği taşımakta olduğu gibi, yükseköğretim programlarında verilmekte olan “Kültür ve Uygurlik Tarihi” derslerinde temel kaynak olarak okutulabilir.

ÇNKÇanakkale Kitaplığı
Akademi

Fetvane Sok. No: 29/1 Çanakkale

Tel: (286) 212 95 45

www.canakkalekitapligi.com.trcanakkalekitapligi@gmail.com

İçindekiler

BİLİM VE ÜTOPYA

UNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
(0 554) 475 42 45
Ahi Evran Üniversitesi
Yardımcı AKADEMİK
alkanyarsin@gmail.com
(0 537) 567 59 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENÇİN
erenchin@akdeniz.edu.tr
(0 695) 652 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray GÜZELİ
erayozel@hotmai.com
(0 534) 631 39 69
Ankara Üniversitesi
Melih OKYAY
melihokyay@gmail.com
(0 554) 495 36 78
Bahçeşehir Üniversitesi
Rıza Karadeniz NAZLI
karadenizr@gmail.com
(0 554) 566 19 37
Bilkent Üniversitesi
Alihan YARAN
alihan.yaran@bilkent.edu.tr
(0 505) 515 26 95
Bogaziçi Üniversitesi
Helin GÜZELİK
heli_wel@bilkent.edu.tr
(0 507) 519 83 13
Bilim Üniversitesi
Fırat UZUN
fuzun@bilim.edu.tr
(0 555) 724 81 32
Bogaziçi Üniversitesi
İşkilgin AKFİRAZ
akfiraz@gmail.com
(0 530) 679 28 56
Cumhuriyet Üniversitesi
Furkan DEREÇİK
fderocik@hotmail.com
(0 541) 552 30 81
Çanakkale Onsekiz Mart
Hüsnü SARI
hunsasari@hotmail.com
(0 537) 395 03 40
Cukurova Üniversitesi
Sami ALTIN
sametaltin55@gmail.com
(0 531) 234 67 29
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 290 90 70
Ege Üniversitesi
Çykun Özcan KORKMAZ
cykunoymaz@hotmail.com
(0 536) 345 29 30
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AYDAR
mahvein_utoopya@hotmail.com
(0 542) 462 67 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ölmez KARAOĞLU
gurevkaraoğlu@gmail.com
(0 306) 657 24 27
Gazi Üniversitesi
Nesime Yigit ERYILMAZ
yigitizaz@hotmail.com
(0 535) 011 81 05
Hacettepe Üniversitesi
Eren KORKMAZ
evkorkmaz2004@gmail.com
(0 506) 371 74 50
Hidayet Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RÜZ
mehmetrüz@gmail.com
(0 541) 414 14 51
İstanbul Üniversitesi
Özlem DOĞAN
ozlemdogan19@hotmail.com
(0 542) 600 50 10
İstanbul Teknik Üniversitesi
Bekir ÇIRAK
bckarak@gmail.com
(0 531) 380 90 18
Kadir Has Üniversitesi
Buket YAZICI
buket.yazici@gmail.com
(0 531) 011 36 17
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yekü DİDE
yedikdada_36@hotmail.com
(0 507) 764 04 12
Kırıkkale Üniversitesi
Can AKKAG
canakkag@gmail.com
(0 315) 786 62 66
Kırıkkale Üniversitesi
Belçuk KILIÇ
sarouk30@gmail.com
(0 555) 368 82 63

Sevdaınız komünisttir

- Çiviyazısı 1
- Forum 4
- Kapak
Özdemir İNCE
Bir mihenk taşı olarak Nâzım Hikmet 8
- Kapak
Seyyit NEZİR
Nâzım Hikmet şiirinde ideoloji ve dil sarmalı 16
- Kapak
Ahmet SAY
"Çephenin ön saflarına..." 25
- Kapak
Öykü (TERZİOĞLU) ÖZER
"Yirminci Asır Hindistan Tarihi":
Nâzım Hikmet'in sömürgecilğe bakışı 29
- Kapak
İbrahim BALABAN
"Ressam Yunus Emre'nin Nâzım'la yedi yılı 36
- Kapak
Mecit ÜNAL
Nâzım Hikmet'in bas-bariton şiiri 40
- Timur KARAÇAY
İlk ve ortaöğretim kurumlarında matematik öğretimi-3
Matematiği nasıl öğretiyoruz? 45

Bilim Kültürü yazıları başlıyor

- Sadece Bir Teori
Çağrı Mert BAKIRCI
Türler, tanımları ve ırklar 49
- Bilim Kültürü
Prof. Dr. Remzi DEMİR
Bilim Kültürü 55
- Yaşam Ağacı 58
- Bilimin Felsefesi ve Tarihi
Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN
Ortaçağ 74
- Tıp: Öncesi ve Ötesi
Prof. Dr. Tamer AKÇA
Tıp kurumu sağlık için tehlikeli mi?-2 76
- Doğa Tarihinden Notlar
Prof. Dr. Nurdan İNAN
66. Türkiye Jeoloji Kurultayı'nın ardından... 79
- Arkeo/İzlem
Erkan İLİZ
Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yapıların kısmi onarımı ya da yeniden yapımı hangi koşullarda uygun olur? 85
- Kitapkurdu / İlyas KARATEPE 90
- Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi DAYDAY 95
- Ödüllü Sözcük Bulmacası / Semra LARÇIN 96

Kocaeli Üniversitesi
Yegim ÇAKMAK
yegim_cakmakou@hotmail.com
(0 535) 601 02 74
Kocaeli Üniversitesi
Uğur Gökhan TOŞUN
ugurto@ku.edu.tr
(0 536) 496 80 64
Malatya İktisadi Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 58
Marmara Celal Bayar Üniversitesi
Erdoğan ÖZDEMİR
erdem_ozdemir@hotmail.com
(0 555) 519 43 07
Marmara Üniversitesi
Sıla AY
sila_ayhendondorova.com
(0 507) 588 64 62
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Yiğit UZUN
yigituzun@hotmail.com
(0 553) 432 17 44
Mersin Üniversitesi
Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98
Muğla Üniversitesi
Gökten SÖRMEÇ
gokten_sorme@hotmail.com
(0 554) 370 04 19
Namık Kemal Üniversitesi
Emre Altan YÜCEL
emrealtan_1@hotmail.com
(0 530) 292 50 75
Niğde Üniversitesi
Süleyman Açıkgöz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00
ODÜ
Ospre DİNG
ozgedinc18@yahoo.com
(0 505) 301 74 27
Pamukkale Üniversitesi
Behiye YARAŞCI
behiye_gs_07@hotmail.com
(0 543) 450 18 26
Sakarya Üniversitesi
Emre AKTAŞ
emreaktas@hotmail.com
(0 536) 203 88 50
Selçuk Üniversitesi
Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36
Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat CİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 35 81
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Ali TATLI
alifatih1@hotmail.com
(0 506) 286 14 03
Trakya Üniversitesi
Göral İbra ATES
guraltoral@hotmail.com
(0 537) 386 83 40
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇELİK
velicelik@hotmail.com
(0 505) 770 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Ayşe HATYIĞIR
ayse_hatyigi@hotmail.com
(0 538) 813 04 52
Yıldız Teknik Üniversitesi
Okhan YILDIZ
okhan19901996@hotmail.com
(0 553) 236 31 68

YÜRTDEĞİ ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tgkyay@yahoo.com
Almanya (Büyük Bölge)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.dag@gmx.net)
Almanya (Küçük Bölge)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOŞUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangce Conflating Üniversitesi
Alihan GÖKDEMİR
alihan@bilibiliboy.com.tr
İngiltere
Queen Mary University of London
Habibe BALLIÇAYA
ballikaya19@hotmail.com
Polonya
Varşova Üniversitesi
Malgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doc. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Suriye
Sam Üniversitesi
Cenan Fatma ÇAN turkcan@gmail.com

Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin ODTÜ'de gerçekleşen saldırıya ilişkin açıklaması

Bilime saldıran Türkiye'ye, Türkiye'ye saldıran bilime saldırır

ODTÜ bilim topluluğunun zorbalığa karşı açık ve kesin bir tutum alması, bu grupların peşine takılmış öğrencilerimizin enerjilerini yeniden bilim ve Türkiye'ye kazandırmanın da yegâne yoludur. Çünkü bilime saldıran, Türkiye'ye; Türkiye'ye saldıran, bilime saldırır. Bilimi savunmak için, Türkiye'yi; Türkiye'yi savunmak için de bilimi savunmaktan başka yol yoktur.

Bildiğiniz gibi, 24 Nisan 2013 günü ODTÜ'de yapılan ve Bilim ve Ütopya Kooperatifi, Elektrik Mühendisleri Odası ve ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği'nin birlikte düzenledikleri 11. Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödül Töreni, zorba bir grubun taşlı, sopalı, şişeli saldırısına uğradı. Bilim ve Ütopya olarak, olayın hemen ertesinde sözlü ve yazılı açıklamalarda bulun-duk.

Ancak bugüne kadar basına yansıyan bazı haber ve duyurular, önemli yanlışlıklar içermektedir. Olay, içeriği, boyutu ve hedefi açısından tekil ve sıradan bir olay olmayıp, ülkemizin içinden geçmekte olduğu olağanüstü sürecin bir parçasıdır. Olaya doğru tanı koymak, son derece önemlidir. Doğru tanı, doğru bilgileri gerektirir. Bu nedenle, mevcut bilgi kirliliğini gidermek amacıyla, doğrudan olayı yaşamış olanların görüş ve bilgilerine dayanan bu açıklamayı gerekli gördük.

1- Olay, iki öğrenci grubu arasındaki gerginlik sonucu ortaya çıkan bir çatışma değil, Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödül Töreni'ne yapılmış bir saldırıdır

ODTÜ Mühendislik Fakültesi MM-25 Amfisi'nde saat 16:00'da başlayan etkinliğin ödülleri verilmesi ve

ödül kazanan doktora tezlerinin kısa sunumlarından oluşan ilk bölümü iki saate yakın sürmüştür. Saat 18:00'e doğru bütün katılımcılar ve konuklar amfinin giriş bölümündeki kokteyle geçmiştir. Saldırı, kokteyl sırasında, amfinin giriş bölümünün dış kapı camlarının saat 18:00 civarında başlayan çağırışlar eşliğinde taş ve sopalarla kırılmasıyla başlatılmıştır. Bu sı-

rada, kucaktaki bebeklerden en yaşlısına kadar bütün konuklar, ödül sahipleri ve aileleri, Serhat Özyar'ın ailesi, öğretmen üyeleri, Bilim ve Ütopya masası açanlar da dâhil törene katılan 20 kadar öğrenci, kokteylin yapıldığı giriş bölümündedir. Eğer planlanan olay törene saldırı değil de, iki öğrenci grubunun arasındaki gerginliğin yol açtığı "sıradan bir çatışma" olsaydı, saldırgan grubun içindeki öğrenci grubuyla baş başa kalmak için, zaten sonuna yaklaşmış olan kokteylin dağılmasını beklemesi söz konusu olurdu.

Olay daha çok kızışmadan konukların hızlı bir biçimde olay yerinden ayrılıp **can güvenlikleri** sağlandıktan sonra, içinde töreni düzenleyen kuruluşların temsilcileri, törene katılan öğretmen üyelerinin bir bölümü ve öğrenciler kaldı. Öğretim üyeleri ve EMO temsilcileri, giriş siper olarak dışarıda toplanan grubun içindeki öğrencilere saldırmalarını engellemeye ve olayın çatışma çıkmadan sona erdirilmesini sağlamaya çalıştılar. Bu durum bir saate yakın sürdü. Bu süre içinde söz konusu olan yine bir "çatışma" değil, dışarıdan ve çatı boşluğundan içeriye gelen öğrenci grubunun üstüne atılması zaman zaman engellenemeyen taş ve soda şişeleriydi. Bu arada yakla-

şık yüz kişiden oluşan saldırgan grup, taş ve soda şişesi yığınağı yapmaya ve bazı camları kırmaya devam ediyordu. Bu sürecin başlarında, **kapıda durarak ve saldırgan öğrencilerle konuşarak** saldırıya engel olmaya çalışan Doç. Dr. Melek Diker Yücel, başına arkadan ağır bir sopa darbesi aldı. **Önündeki saldırganın, büyük olasılıkla kapı camını kırarak amacıyla savurduğu sopayı savuşturmak için hızla eğildiği anda yediği darbenin şiddetiyle yere düştü.** Başının kanamasına ve hızla şişmesine rağmen, düştüğü yerden kalkarak saldırganlara, olay sona erene kadar oradan ayrılmayacağını söyledi.

2- Saldırı, örgütlü, planlı ve öldürme kastı içeren bir saldırdır

Saat 16:00 civarında ödül töreni yeni başlamışken, saldırıya daha sonra kendi sitelerinde sahip çıkan çevrelerden atılmış ve saldırıya gönderme yapan "twit"ler mevcuttur. Öğretim üyelerinden sürekli MM-25 amfisinin girişini açmalarını isteyen saldırganlardan birine, "biz kapıdan ayrılırsak ne yapacaksınız?" diye soran bir öğretim üyesinin aldığı yanıt, "onları öldüreceğiz" olmuştur. Diğer bir öğretim üyesi, bazı saldırganların ruh halini "gözünüze görseniz bile inanama-

yacağınız bir nefretle dolu" olarak nitelemektedir. Yine saldırıya sahip çıkan bir sitede, saldırgan grubun sayısının sürecin sonunda bini bulduğu ifade edilmektedir. Bütün bunlar, saldırı amacıyla ODTÜ'ye kuvvet yığıldığını ve kan dökme hedefinin güdüldüğünü göstermektedir.

3- ODTÜ'ye gelen 80-100 kişilik TGB grubu, bu saldırıyla hedeflenen vahim sonucun ortaya çıkmasını engellemiştir

Saldırgan grubun MM-25 amfisinin önünde ayrılmayarak içeriye girmekte direktmesi üstüne, saat 19:10 civarında ODTÜ Rektörü, Rektör Yardımcısı ve Genel Sekreter Vekili olay yerine gelmiştir. Rektör'ün saldırgan grubu ikna çabaları da sonuçsuz kalmıştır. TGB'lilerin olay yerine ulaşmasıyla amfi önünde toplanmış olan grup onlara yönelmiştir. İçeride mahsur kalan öğrencilerin dışarı çıkması, ancak çıkan çatışma sonucunda saldırgan grubun amfi önünden uzaklaştırılması sayesinde mümkün olmuştur. Eğer saldırgan grup, içeride mahsur kalan öğrencilere saldırma olanağını elde etseydi, o zaman soru "kaç öğrencinin kafası taş ya da sopayla yarıldı?" değil, "kaç ölü, kaç ağır yaralı?" olurdu. İçerideki öğrencileri korumak için kendini siper etmiş öğretim üyelerinden biri, bu durumu "Gördüğüm kadarıyla içerideki gençlerin sağ bir şekilde oradan uzaklaşmaları pek olası değil" diyerek ifade etmektedir.

TGB'li öğrenciler, mahsur kalan arkadaşlarını kurtardıktan sonra, taş ve şişe yağmuru altında ve zaman zaman kendilerini korumak için çatışarak yerleşken çıkmaya yönelmişlerdir.

4- Saat 18:00 civarında başlayan olaylara güvenlik kuvvetleri ancak 21:00'e doğru müdahale etmiştir

Olayların önlenememesi üstüne, olay yerinde bulunan ODTÜ Rektörü, güvenlik kuvvetlerinin iki grubun arasına

girerek çatışmayı engellemesini talep etmiştir. Polis tarafından, Rektör'den önce yazılı istemde bulunması istenilmiştir. Rektör'ün kendisinin olay yerinde bulunduğunu ve öğrencilerin can güvenliği açısından acilen müdahale edilmesi gerektiğini ısrarla belirtmesine karşın, polis yerleşkenin girişine geldikten sonra da, müdahale etmek için uzun süre beklemiştir.

5- Saldırıya sahip çıkanlar PKK yandaşı siteler ve "Öğrenci Kolektifleri" dir

Saldırganların kim olduğu konusunda, üniversitenin güvenlikle ilgili birimlerinin kuşkusuz kesin bir bilgisi vardır. Bu bilginin kamuoyuna açıklanması son de-

rece yararlı olacaktır. Ama saldırıya kendi "eserleri" olarak sahip çıkan siteler de, saldırganların kim olduğuna açıkça işaret etmektedir. PKK yandaşı bazı siteler, olay sırasında atılan "Biji Serok Apo" ve "PKK halktır, halk burada" sloganlarının altını çizerek saldırıya sahip çıkmaktadır. "Öğrenci Kolektifleri" de, sitesinde yer alan haber ve yorumlarla bu saldırının parçası olduğunu açıkça itiraf etmektedir.

6- Bu olay, PKK'nin dağdan kent merkezlerinde üniversitelere inmesidir

Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödül Töreni, 2003'ten bu yana her yıl ODTÜ'de yapılmıştır. Bu törenin ilk kez

11. yılında uğradığı bu saldırının AKP-PKK ittifakının artık açıkça ilan edildiği bir döneme denk düşmesi, kuşkusuz bir rastlantı değildir. 24 Nisan saldırısı, PKK'nin dağdan başkente inmesinin bir sonucudur. Bu olay sözde "barış süreci"nin, etnik kökeni ne olursa olsun bütün yurttaşlarımız açısından ne kadar "kanlı çatışma"lara gebe olduğuna ilişkin bir erken uyarı sayılmalıdır.

7- ODTÜ'ye, bilime ve Türkiye'ye sahip çıkalım

Bilim, resmin bütününe görmeyi ve olaylara olgulardan hareket ederek doğru tanı koymayı gerektirir. 24 Nisan öncesinde de, Bilim ve Ütopya'nın yine ODTÜ'de Biyogen, Evrim Ağacı ve ODTÜ Fizik Topluluğu ile birlikte 13 Nisan'da gerçekleştirdiği "Kuantum Fiziği Kursu"nda Bilim ve Ütopya masası aynı zorba grupların saldırısına uğramıştır. Etkinliğin düzenlenmesine ders vererek de katılan bir ODTÜ öğretim üyesi, kendisine "Sen de bunları buraya getirerek suç işliyorsun" diyen zorbalara tehditine maruz kalmıştır. Bu saldırıya ve zorba tutumun 24 Nisan saldırısında ulaştığı boyut ve hedeflediği sonuçlar, hepimizi bu sürecin nedenleri ve nasıl engellenebileceği üstünde özenle durmaya yöneltmelidir.

Bu saldırılar en başta, öğretim elemanları, öğrencileri ve yönetimiyle ülkemizin en seçkin bilim yuvalarından biri olan ODTÜ'ye zarar vermektedir. Bu saldırganlığın zeminini besleyecek her türlü ikircikli tutum, saldırganlık boyutunun büyütülmesinden başka bir sonuç veremeyecektir. ODTÜ bilim topluluğunun zorbalığa karşı açık ve kesin bir tutum alması, bu grupların peşine takılmış öğrencilerimizin enerjilerini yeniden bilim ve Türkiye'ye kazandırmanın da yegâne yoludur. Çünkü bilime saldıran, Türkiye'ye; Türkiye'ye saldıran, bilime saldırır. Bilimi savunmak için, Türkiye'yi; Türkiye'yi savunmak için de bilimi savunmak tan başka yol yoktur.

Bilim ve Ütopya Dostları

20. Yıl Yemeği'nde buluştu

Dergimizin 20. yılı, Ankara'da düzenlenen bir yemekle kutlandı. 100'ü aşkın Bilim ve Ütopya dostunun katıldığı yemekte dergimizi bugüne kadar var eden öğretim üyeleri, yazarlar, okurlar ve öğrenciler bir aradaydı.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı Prof. Dr. Semih Koray, konuşmasında bir bilim hareketi yaratma görevine vurgu yaptı.

AÜ DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan konuşmasını yaparken...

Bilgisayar sözcüğünün mucidi Prof. Dr. Aydın Köksal Bilim ve Ütopyacılar seslenirken...

Bir mihenk taşı olarak Nâzım Hikmet

Bir komünist, bir enternasyonalist idi ama bir Türk olarak komünist ve enternasyonalist idi. Bir komünist ve enternasyonalist idi ama aynı zamanda bir Kemalist ve ulusalcı devrimciydi. Tek parti döneminde düzmece nedenlerce hapse atıldı ama asla bir "müflis" olmadı. Sovyetler Birliği'ne iltica ettikten sonra, dönemin Demokrat Parti iktidarını ve Adnan Menderes'i kıyasıyla eleştirdi. Türk halkını (yani Türkiye'de yaşayan bütün etnisitelerin oluşturduğu halkı) her şeyin üzerinde tuttu.

Nâzım Hikmet günümüzde yaşıyorsa, acaba "Ulus Devlet"e karşı olur muydu? Kimlik bunalımı geçirir miydi? "İkinci Cumhuriyetçi" olur muydu? Bir Murat Belge ve bir Basın Oran'ı "adam" yerine almasak da bir zamanlar TKP Genel Sekreterliği yapmış Haydar Kutlu (Nabi Yağcı) gibi bir "Müflis Solcu" olur muydu? Devrim karşıtı bir Anti-Kemalist olur muydu?

Bu nedenle bir mihenk taşıdır Nâzım Hikmet.

Berlin Duvarı'nın yıkıldığı yıl, hastalıklarından biri yüzünden hastaneye kaldırılmıştı Yannis Ritsos. Tedavi edilemeyip kabul etmedi ve öldü. Yunan şiirinin en büyük elmaslarından biri olan Rumluk'u (Romyosini, Grecité) yazmıştı.

Nâzım Hikmet, 25 Temmuz 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca Türkiye Cumhuriyeti (Türk) vatandaşlığından çıkarıldı ama "Türklük"ünü asla tartışma konusu etmedi. Hem bireysel hem de ulusal kimlik bir zihinsel ve ruhsal durumdur. Bir tercih ve duruş halidir. Ulusal kimliğin genler ve DNA ile hiçbir ilişkisi yoktur. Etnik kimlikten vazgeçmeden ulusal kimlik bulunmaz. Ulusal kimlikte "Ben" bir başkasıdır. Bir başkası ise

"ben"im. Sovyetler Birliği zamanında birliği oluşturan devletlerin ulusal kimlikleri vardı ama hepsi birden "Sovyetik" idi.

Ancak ve buna karşın, Sovyetler Birliği türlü nedenlerle Nâzım'a vatandaşlık vermekte nazlandı ve kendisine önerildiği için Polonya vatandaşı oldu. Bilindiği gibi büyük dedesi Mustafa Celaleddin Paşa, Konstantin Borzecki adında bir Polonyalı olarak dünyaya gelmişti. Ama o tıpkı büyük dedesi gibi bir Türk'tü. "Ben bir melezmim!" dediğini kimse duymadı.

Bir komünist, bir enternasyonalist idi ama bir Türk olarak komünist ve enternasyonalist idi. Bir komünist ve enternas-

"Kayınlar Rus sayılıyor kavakları
Türk saydığımız gibi" dedi. Ve bu düzeyi
yazdığı için ne komünistliğine ne de
enternasyonalizme ihanet etti.

Nâzım Hikmet,
25 Temmuz 1951
tarihinde Bakanlar
Kurulu'nca Türkiye
Cumhuriyeti (Türk)
vatandaşlığından çıkarıldı
ama "Türklük"ünü asla
tartışma konusu etmedi.
Hem bireysel hem de
ulusal kimlik bir zihinsel
ve ruhsal durumdur. Bir
tercih ve duruş halidir.

yonalist idi ama aynı zamanda bir Kemalist ve ulusalcı devrimciydi.

Tek parti döneminde düzmece nedenlerce hapse atıldı ama asla bir "müfлис" olmadı.

Sovyetler Birliği'ne iltica ettikten sonra, dönemin Demokrat Parti iktidarını ve Adnan Menderes'i kıyasıya eleştirdi. Türk halkını (yani Türkiye'de yaşayan bütün etnisitelerin oluşturduğu halkı) her şeyin üzerinde tuttu.

Bir vatansever (patriot) olduğu için, sürgünde vatansever olmaya devam ettiği için "Vatan Haini" şiirinde "Nâzım Hikmet vatanı hainliğine devam ediyor hâlâ" dedi.

"Kayınlar Rus sayılıyor kavakları Türk saydığımız gibi" dedi. Ve bu dişeyi yazdığı için ne komünistliğine ne de enternasyonalizme ihanet etti.

Hey gidi küncü (susam) beyinliler!

Değerli okurlar, şimdiye kadar N.Hikmet konusunda onlarca yazı yazdım. Yukarıda ileri sürdüğüm iddiaları kanıtlayan yazılar bunlar. İzin verirsiniz, bu yazılardan birkaç örnek vermek istiyorum. Yeni bir yazı yazsam zaten bu yazıların tekrarı olacak:

FİLİSTİN ÜZERİNE(1):

Varlık dergisi Şubat 2009 sayısının ağırlıklı konusu, "Ortadoğu'da vicdan sınavı: Gazze" ile "Şiirimizde Filistin Direnişisi".

Türk edebiyatı, Filistin'e ancak 68 olaylarından sonra ilgi duymaya başladı.

Tarihte marangoz hatası olmaz; tarihte gereklilikler ve zorunluluklar vardır. Ulus devlet, ulusların, toplumların ve devletlerin hâlâ sürmekte olan bir sürecidir. Çökuluslu imparatorluklar yeniden kurulmadıkça ulus devlet yaşamaya devam edecektir.

Ulusal devlet tarihin marangoz hatası; değil, tam tersine diyalektiğinin bir sonucudur. Ulusal devlet olmasaydı demokrasi de olmazdı.

Bu arada sol direnişçiler Bekaa'da eğitim gördüler, bir bölümü Filistin'de savaş stajı yaptı.

Dergilerde Filistin şiirleri yayınlandı. A.Kadir, A.Şar Timuçin ve Süleyman Şalom'un hazırladığı *Filistin Şiiri Antolojisi* şairlerin ve şiir heveslilerinin başucu kitabı haline geldi. Şu anda elimin altında sözünü ettiğim antoloji yok, hangi şairlerin yer aldığını bilemeyeceğim. Ancak, Abdellatif Laâbi'nin ilk baskısı 1990 yılında, ikinci baskısı 2008'de yapılan *"La poésie palestinienne contemporaine"* (2) adlı antolojisinde çoğu yer almıyor.

68 olayları, Filistin şiirinin 67 kuşağının ortaya çıkış ve yükselişine denk düşüyor. 67 kuşağının en önemli şairlerinin adını Laâbi'nin antolojisindeki yazılışlarıyla aktarıyorum: Rachid Houssain, Salim Jabrane, Tawfiq Zayyad, Fawwaz 'Id, Mohammed al-Qissi, Marmoud Darwich, Samih al-Qassim.

Varlık dergisinin özel sayısı ile iki nedenden dolayı ilgileniyorum. Birinci neden Türkiye'de pek (belki de hiç) bilinmeyen bir olgudan söz etmek.

1950'lerin ortasında, bizim ikinci Yerin'in ortaya çıktığı yıllarda başlayan Arap şiirinin modernleşmesi hareketinin ateşçilerinden biri Nâzım Hikmet idi. Bunu Arap şairlerinin (örneğin Abdellatif

Laâbi) ağzından duyduğum gibi makalelerinde de okudum. Nâzım'ın Arap diline çevrilmesi Arap şiirinin Tanca'dan Bağdat'a değişmesinde etkili olmuştur. Yani bizim şair ve şiirseverlerin Türkçe'de yayınlanan Filistin şiiri antolojisinde yer alan şairlerden etkilenmelerinin arka planında duran Nâzım'ı keşfettiklerini hiç sanmam.

Demem o ki 1968-1980 arasında şiir yazan toplumcu şairlerimiz Nâzım'ın şiirinden etkilenen Filistin şairlerinin şiirinden etkilenmişler ve aralarından bazıları bu şairleri kendilerine örnek model seçmişler.

Bu olgunun bilinmesini istedim.

Varlık dergisine değinmemin ikinci nedeni konu bağlamında yazan yazarların bazılarının takındığı tuhaf tutum.

Örneğin Sezai Sanoğlu'nun şu cümlesini ele alalım: "Gazze olayı, tarihin marangoz hatası; ulus devletlerin kendisinden başka değer ve kıymet bilmemesi ve ötekî dili, halkı, fotoğrafta göstermemesi taammüdü değil midir?"

"Tarihin marangoz hatası ulus devlet" saçmalığının neresini düzeltilim. İkinci tarihte marangoz hatası olmaz; tarihte gereklilikler ve zorunluluklar vardır. Ulus devlet, ulusların, toplumların ve devletlerin hâlâ sürmekte olan bir sürecidir. Ço-

kululu imparatorluklar yeniden kurulmadıkça ulus devlet yaşamaya devam edecektir. Ulus devlet (aslında ulusal devlet) tarihçilerin, sosyologların, ekonomistlerin "sona erdi", "sona ersin" demesiyle sona ermez. Yıkılan neoliberal küresel sistem de bunu başaramadı.

Ulus devlet bir gün elbette sona erecek, ama şimdilerde değil, bu toplumsal ve ekonomik format içinde değil; belki, bir başka ve çok daha üst ve üstün bir formatta bu mümkün olur.

Demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük kavramları ne zaman ortaya çıktı? Cemaatlerin uluslaşması ile, parça bohçası imparatorlukların ulusal devletlere dönüşmesi ile. Ulusal devlet tarihin marangoz hatası değil, tam tersine diyalektiğinin bir sonucudur. Ulusal devlet olmasaydı demokrasi de olmazdı. Eski emperyal ve çok uluslu hamparatorlukta demokrasi var(dı)?

Ulus devlet ya da ulusal devlet yokpare tek ulus devleti değildir. Öyle sanılıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal devletinde TC kimiği olan herkes aynı haklara sahip vatandaşdır.

ABD ise çok uluslu, çok devletli (eyaletli) bir ulus devlettir.

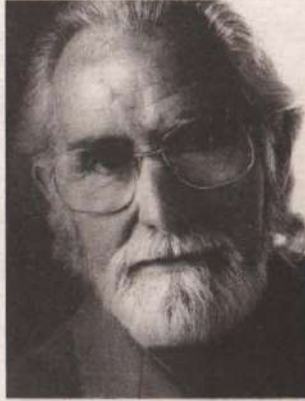
Konuyu bağlamadan Sezai Sarıoğlu'nun bir alıntı daha yapacağım:

"...milliyetçiliğin, ırkçılığın, tarihsel bir hakikat olan ulusları, ulus devletlerin ezel ebet çarpıklığını bir sevinç sanmanın trajedisi... Hal böyle olunca Gazze'nin de ötesine geçip, dünyanın ulus devlet, modernizm paradoksmasının ürettiği milliyetçi-ırkçı kötülöklere ve tanrının dünya görüşü dinin kurucu öğıeliğine temsil oluşuna bakıp 'sevgim acıyor' diyorum."

Filistin halkının 1948'den bu yana yaşamak zorunda kaldığı trajediden etkilenmek mümkün değil. Ama bu trajedideki "Arap" payını unutmamak gerek.

Ve ayrıca İsrail devletini gayri meşru ilan etmek için ulus devlet olgusuna sarılmaya ve ona saldırmaya da gerek yok. İsrail-Filistin-Arap sınıtışmesinde ulus devletin payı bir küncü (susam) boyutunda.

Şimdi burada bunları tartışacak değilim. Sezai Sarıoğlu, ulus devlet (1) illetin-

Egitö Gonçalves

den söz ederek "kızım sana söylüyorum gelirim sen anla" yöntemini uyguluyor. Ben ne demek istediğini çok iyi anlıyorum, ama bunu da şimdi burada tartışmak istemiyorum. Gazete yazılarımda çok değinmişliğim var Sarıoğlu'nun (bیلardo diliyle) bandtan gördüğü soruna. Yani Kürtçölük fesadınal

Filistin konusunda yazarlar arasında sadece Adnan Özer şöyle bir teğet geçiyor Filistin şiirinin Nâzım'la olan ilişkisine. O kadar

Fırsat çıkmışken 1970'li yılların bir başka marazına da değineceğim burada: **Tematik antolojilerin olumsuz etkisi!**

A.Kadir'in "Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri I. II. III" (1973) antolojisini okuyan genç şairler ve şiirseverler şiirin bu antolojide yer alan şiirler gibi "savgüden" (angaje) şiirler olması gerektiğini

Nâzım gibi devrimci bir şairin nasıl olup da "Saman Sarısı" gibi öznel bir şiir yazdığı tartışılmış; Sovyetler'e kaçarak Türkçe'nin yörengesinden çıktığı için kötü şiir yazdığı Fethi Naci gibi eleştirilenler tarafından ileri sürölmüştür.

düşündüler ve bunun dışında kalan her türlü şiir anlayışına karşı çıktılar.

Bu antolojide yer alan, Egitö Gonçalves'in "Sorgu Sırasında Ölüm" adlı şiiri benim çok sevdiğim şiirlerden biridir:

Sebahın üçünde, uzaktı uyukum düşlerden.
Uyuyordum karım yanımda.
Gazdirdim kalçalarında elimi.

Sonbahar ayı parlıyordu yolları üstünde.
Kış gecelerini haber veriyordu rüzgârın soluğu.

Sebahın üçünde, hemen bütün arkadaşlar uykudaydılar. İçlerinden biri, yalnız o, dönüyordu gece ışından, yorgun argın.

Hora teptiği saati ıhtısların mezarlarında,
uyukuyu haplarda aradığı saatlerdi ağızlarının.

Sebahın üçünde, uyumamıştı henüz kensı onun.
Bir atkı almıştı airtına, elinde kitap.
Kaçmıştı uyukuu, yanım saat olmuştu ışığı yakalı.
Vakti geçip gidiyordu sorgu odasında.
Bin vatlık iki ampul kesiyordu havayı.

Kalp direnmekten vaz geçti, sabahın üçünde.
İki görevlinin karşısında bir ölü adam,
ve iki küll tabesi, içinde otuz izmarit.

Egitö Gonçalves'in bu şiirinin yanı sıra "Abluka Haberleri" ve "Daha Sonra Yazacağım" başlıklı şiirleri de çok sevilirdi.

1980 dolaylarında, Egitö Gonçalves'i yakından tanıdığımı, dostum olduğunu öğrendim (şimdi adını anımsamadığımı) bir arkadaş, onun devrimci şiirlerinden oluşan bir kitabını yayınlamayı düşündüğünü, kendisiyle konuşmamı rica etti benden. Bu öneriyi Egitö'ya aktardım. "Benim bir devrimci şiirler kitabım yok" dedi. Altı ay sonraki buluşmamızda, antolojinin I. cildini yanımda götdürdüm. Şiirleri gösterdim. O zaman "Ha, dedi, benim bu türden çok şiirim yok. Salazar döneminde başka türlü şiirler yazdım."

Benim beklediğim bir cevaptı. Ama bizim genç şairler ve şiir severler "devrimci" dedikleri şairlerin sadece devrimci şiir yazdıklarını sanıyorlardı. Bu nedenle durmadan kalın devrimci (!) bildiriler yazdılar, şiir yerine.

A.Kadir'in elbette böyle bir niyeti yoktu antolojii hazırlarken. Yazı işinde niyet ile hedeflenen menzil her zaman örtüşmez.

Aynı sorun Nâzım'ın da başına belâ olmuştur. Nâzım gibi devrimci bir şairin nasıl olup da "Saman Sarısı" gibi öznel bir şiir yazdığı tartışılmış; Sovyetler'e kaçarak Türkçe'nin yörüngesinden çıktığı için kötü şiir yazdığı Fethi Naci gibi eleştirmenler tarafından ileri sürülmüştür. Fethi Naci'nin ciddiye alınmaması gereken bu iddiasını günümüzde de ciddiye alan eleştirmenlerin olması çok şaşırtıcı. "Saman Sarısı", "Memleketimden İnsan Manzaraları'nın, "Bedreddin Destanı'nın gerisinde bir şiir değildir.

BİR DİKEN OLARAK NÂZİM HİKMET(3):

Sabit Kemal Bayıldırın Sincan İstasyonu'nun Ekim 2008 sayısında şöyle yazıyor:

"Fethi Naci, şairin her şeyden önce bir dil işi olduğunu savunur ki, doğru bir yaklaşımdır. Dilin sıcaklığını yakalayamamış kişinin şair olması mümkün değildir. Bu nedenledir ki Türkiye solunun yücelttiği Tevfik Fikret'i haklı olarak şair saymaz. Çünkü Fikret'te Türkçe zevki yoktur. Onun muhalif oluşu, yazdıklarını 'şiir' saymaya yetmez.

Nitekim Fethi Naci, Nâzım'ın 'gurbet'te yazdığı şiirlerin çoğunun başarısız olmasını şairin dil gurbetine düşmüş olmasına bağlar. (Bana göre, aşırı üretim ve demlendirmeden yayımlama da rol oynamıştır) Şöyle der Fethi Naci: 'Nâzım Hikmet'in Türkçe'den ve Türkiye'den uzaktaiken yazdığı şiirlerin çoğunun başarısız şiirler olmasında bu dil gurbetinin payı az mı? Sevglisine 'Sen konuştuğun dil kadar, Türkçem kadar güzelsin' diyen bir şairin ihanet etmediği Türkçe'sinden ayrı kalmış olması elbette şiirini yaralayacaktır. Nâzım'ın Türkiye'de su gibi akan Türkçe'si, gurbette canlılığında çok şey yitirir."

Şiir elbette her şeyden önce "dil" ile yazılır, ama çeyrek yüzyıldır yazdığım gibi sadece dil değildir ve Fethi Naci'nin muradı olan dil ile biçimci (formalist) ve yapısalcı-göstergebilimci kuramcılarının sözünü ettiği "dil" aynı dil değildir.

N.Hikmet tam anlamıyla bir şiir ve sanat öncüsüdür, bir 'avant-garde'tir.

Biçimci-yapısalcı-göstergebilimci kuramcılarının sözünü ettiği dil (langage) ile Fethi Naci'nin sözünü ettiği doğal dil, gündelik dil (langue, lisan) ayrı ayrı şeylerdir. Gerçi "langage", "langue"nin bir türevidir ama aynı şey değildir bunlar. Yazınsal söylemin kullandığı "langage", "langue"nin yabancılaşmış, sapmış halidir. Meraklılara *Yazınsal Söylem Üzerine*'yi tavsiye ederim.

S.K.Bayıldırın'ın yazısından yaptığım alıntı, yazar ile ustası Fethi Naci'nin şiirin doğal dil ile yazıldığını sandıklarını gösteriyor.

Şiirle ilgili önemli bir ilkeyi anımsatmak isterim: Doğal dilden sapma olmadan ortaya şiir çıkmaz.

Fethi Naci'nin Nâzım Hikmet'in şiiri ve dille ilişkisi hakkında söyledikleri a'dan z'ye yanlıştır.

Bir misyon şairi olan Mehmet Akif'i ayrı tutuyorum. Geriye kalan şairlerin çağlarının şiirsel kodlarını anladıkları bile söylenemez. Hele Necip Fazıl'ın N.Hikmet'le eş tutulma uzlaşması midemi bulandırır. Cahit Sıtkı ile Ahmet Hamdi beyler Charles Baudelaire'i okuyarak şiir yazmışlardır.

Sanat yapıtının oluşumuna dair bir görüşü, düşüncesi, kuramı olmayan hiçbir yazara eleştirmen demek gerek.

Fethi Naci, yapıtlar konusunda görüşler ileri sürmüştür. Sanat yapıtının oluşumuna dair her hangi bir düşüncesi (kitabı) yoktur.

Cahit Külebi de, Nâzım'ın yabancı dillere kolayca çevrilecek biçim ve içerik-te şiir yazdığını ileri sürerdi.

Gazeteciliğin sığ sularında Nâzım'ın "Türkçe'nin en büyük Şairi" olduğu iddialarına itiraz edenler var. Bu iddiada bulunanlar Nâzım'ın neden Türkçe'nin en büyük şairi olduğunu kanıtlarıyla, karşılaştırmalarıyla yazmadıkları için, birileri de bu iddiaya karşı veto kullanabiliyor.

Yağmur Atsız, 28 Mart 2009 tarihli Star gazetesinde, aynı gazetenin yazarı İbrahim Kiras'ın Nâzım hakkındaki itirazı görüşlerini desteklemek için "Nâzım" başlıklı bir yazı kaleme almış. Yağmur Atsız da Nâzım'ın "komünist" olduğu için Avrupa'da büyük ilân edildiği görüşünde.

Yağmur Atsız'a göre Nâzım Hikmet ancak ve yalnızca Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Necip Fazıl, Faruk Nafiz, Mehmet Akif, Cahit Sıtkı Tarancı ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şairlerin arasında yer alabilir.

Sağcılar sadece N.Hikmet'in değil Pablo Neruda, Louis Aragon, Rafael Alberti, Nicolas Guillen, Yannis Ritsos gibi şairlerin de komünizm kontenjanından ülendikleri ileri sürerler. CIA önderliğinde kapitalist oluşumların bu konudaki örgütlü marifet ve dalaverelerini öğrenmek için Frances Stonor Saunders'ın Doğan Yayıncılık tarafından yayınlanan "*Parayı Verdi Düdüğü Çaldı*"sını okuyun.

Bir misyon şairi olan Mehmet Akif'i ayrı tutuyorum. Geriye kalan şairlerin çağlarının şiirsel kodlarını anladıkları bile söylenemez. Hele Necip Fazıl'ın N.Hikmet'le eş tutulma uzlaşması midemi bulandırır. Cahit Sıtkı ile Ahmet Hamdi beyler Charles Baudelaire'i okuyarak şiir yazmışlardır. Akı olan bu iki şairi Fransızcaya çevirmez. Çünkü ikisinin de Baudelaire'den türedikleri ortaya çıkar. Faruk Nafiz bir şairden çok manzumecidir.

Yahya Kemal ise bir mitostan ibarettir.

Gerçek şairler kendi dillerinin hapis-hanesinden, gettosundan mutlaka kurtulurlar. Yahya Kemal'in evrensel boyutlarda bir şair olamamasının nedenini yabancı dillere çevrilmesine bağlamak doğru değil. Evrensel boyutlarda bir şair olmadığı için yabancı dillere çevrilmediği neden düşünülmüyor?

Şiir konusundaki ölçülerimden biri çağının çağdaşı olmaktır. Pablo Neruda, Louis Aragon, Rafael Alberti, Nicolas Guillen ve Yannis Ritsos çağlarının çağdaşı şairlerdir ama Yağmur Atsız'ın N.Hikmet'e rakip olarak adlarını andığı şairlerin hiçbirisi çağlarının şairi değildirler.

N.Hikmet tam anlamıyla bir şiir ve sanat öncüsüdür, bir "avant-garde"tir. Örnek: **"Şeyh Bedreddin Destanı", "Memleketimden İnsan Manzaraları", "Saman Sarısı", Küba ve Tanganika** şiirleri. N.Hikmet başka ülkelerin şairlerinden etkilmiş bir şairdir.

Gazete yazarlarının Nâzım Hikmet konusunda sütunlarında yaptığı gösteriler midemi bulandırıyor. N.Hikmet kendisine rakip gösterilen bütün şağcı şairlerden kim bilir kaç gömlek daha üstün bir şairdir. Bu namusluca kabul edilmeden Türk şiirinde hiza ve istikamete bakma olanağı ortadan kalkar.

Nâzım Hikmet'in bir cümlesini aylardır arıyorum, bulamıyorum. Sanırım birine yazdığı bir mektupta okumuştum. Nâzım mektubunda **Memleketimden İnsan Manzaraları**'nda bütün yazınsal türleri, romanı, öyküyü, şiiri, makaleyi, söyleşiyi birbirine karıştırarak şiiri yeni bir boyuta taşımaya niyetli olduğunu yazar. Bu satırları bir türlü bulamıyorum. Ama bulmak zorundayım. Bana bu konuda yardımcı olursanız sevinirim. Hangi kitap, kaçınıcı sayfa?

Bu dürtüyle bugün de saat 04'te uyayıp **"Praye'ye Mektuplar"**a yuuldum. Aradığım cümleyi bulamamam da bir başka hazine buldum.

Bundan sonraki yazıya kalacak!

...

N.Hikmet kendisine rakip gösterilen bütün şağcı şairlerden kim bilir kaç gömlek daha üstün bir şairdir. Bu namusluca kabul edilmeden Türk şiirinde hiza ve istikamete bakma olanağı ortadan kalkar.

Bu gün de 04'te uyandım. Ama bu gece saatler 60 dakika ileri alındığı için yataktan kalkma saatim 03. Gidip aşağıdaki kütüphanede Nâzım Hikmet'in **"Kemal Tahr'e Mahpushaneden Mektuplar"**(4) buldum. Okuya okuya 120. sayfaya geldim ve aradığıma benzer cümleler buldum:

"Geçen gün Raşit Kemali(5) ile konuşurken bir vesileyle 'ben artık şiir yazmayacağım' dedim. Kelime ve istilâh üzerinde oynamak istemiyorum. Yani şimdi şu yazdığım 3350 küsurluk kitap(6) bir şiir kitabı değil. İçinde şiir unsuru var, hattâ bazen teknik bakımdan kafiye filân bile. Fakat aynı derecede nesir ve tiyatro hattâ senin kaydedtiğin gibi sinema senaryosu unsuru da var."

Gerisini kitabı bulup kendiniz okuyun!

N.Hikmet bu dört satırda modern şiir dersine girişin kapısını aralıyor. N.Hikmet'in öteki çağdaş Türk şairleriyle farkı burada.

Kütüphanede rahmetli kardeşim Aziz Çalışlar'ın hazırladığı **"Nâzım Hikmet, Sanat ve Edebiyat Üstüne"**(7) adlı derleme kitabını da buldum. Aziz'in bu kitabı Nâzım Hikmet'in bir sanat düşünürü olduğunu kanıtlamak için onlarca kitaptan derlediğini biliyorum.

"Elbette şiirde hayal kuvveti, şairane muhayyile kudreti olmalı, doğru. Elbette ki şiirin içinde resim, müzik, mimarlık,

heykeltıraşlık unsurları olmalı. Fakat bütün bunlar eninde sonunda şekle aid meselelerdir. Ve şekil bakımından şiiri tahdit etmek, şiir yalnız musiki, şiirde resim olmamalı filân gibi müsbet yahut menfi kaideler koymak bence ne kadar yanlışsa, şiirin muhteva bakımından sahasını tahdit etmek de o kadar yanlıştır."(8)

Nâzım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları" hakkında yazılım süreci içinde söyledikleri poetika bağlamından çok ilginç. Ama beni ilgilendiren cümle henüz bu destansı şiiri yazmaya başlamadan önceki tasarımı dönemindeki düşünceleri. Bu düşünceleri çok iyi anımsıyorum ama hangi kitapta, nerede yazmıştı bir türlü bulamıyorum.

Nâzım ve babam aynı yıl 1902 yılında doğmuşlar. Oğlum Tanbey, Nâzım'ın öldüğü 1963 yılında doğdu. Nâzım ve babam yaşasalar şimdi 107 yaşında olacaktı; Nâzım 61 yaşında, babam 76 yaşında öldü. Ve şimdi ben bu dünyada Nâzım'dan daha yaşıyım. 73 yaşımdayım.(9)

"ALIR ALMAZ BANA BİLDİR"(10):

Nâzım Hikmet'e devam edelim; Nâzım Hikmet'in **Praye'ye Mektuplar**(11)'ını, **Kemal Tahr'e Mahpushaneden Mektuplar**(12)'ini okumuşsanız

her mektubunda en çok kullandığı cümlelerin "Alır almaz bana bildir" olduğunu görürsünüz. Piraye Hanım'a bir yerden gelen paranın bir bölümünü göndermiş onu sormaktadır. Gene bir yerden gelen paranın 5-10 lirasını Kemal Tahir'e göndermiştir, onu sormaktadır.

Nâzım Hikmet ailesine arkadaşlarına maddi destek sağlamak için hapisanede bir esnaf gibi, bir işadama gibi çalışmaktadır:

"Tela dokumak istiyorduk, fakat hâlâ kıl gelmedi. Zaten şimdilik tezgâhlar tamamıyla stop etti. Hani tela işi olursa, pek sevineceğim. Yeni bir şilre başladım, bittince sana yollarım. Seni ve çocuklarımı hasretle kucaklarım, sevgili karıcığım."(13)

Nâzım Hikmet hangi hapisanede olursa olsun boş durmamakta İpek Film için senaryo yazmakta, opera ya opera librettoları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları için romanlar çevirmektedir.

"Sevgili Karıcığım,

Ben lyleştim, grip geçti. Eminim sen de lyleleşmişsindir. Birkaç gün doluluzun çalıştım. İhsan İpekçi'nin 'İstiklal Madalyası' isimli mevzuunu senaryo haline getirdim. Bugün temize çekeceğim, yarın savcılığa yollarım. Öbür gün postaya verilir, yani birkaç gün sonra parasının bir kısmını İhsan sana yollamış olur.

Röntgen için doktor rapor verdi. Birkaç güne kadar çektireceğim. Sancılarım hep öyle, ara sıra gelip geçiyor. Dışımı tedavi ettiriyorum. Senin anlayacağın, baharla beraber ben de kendimi kalafata çektim.

Şu işler bitsin, şilre yazacağım. İçim seslerle dolu. Memo(14) oğlumuzu çifthaneye güvey verdik. Yavruları olursa bir tanesini senin için alacağım.

Tezgâhlar hep öyle bildiğin gibi tıkır mıkır, kör topal işlemektedir. İşte sana kendime alt bir sürü havadıs. Bundan önceki mektubumda oğlumun(15) tercüme ettiği hikâye kitabı hakkındaki düşüncelerimi kısaca yazmıştım. Yahu, sevgiliim, şu İngiltere-

re'den yarı otomatik el tezgâhı – dikkat et: el tezgâhı – en son sistem el tezgâhı meselesi için uğraşacaktın. İhmal etme kuzum. Hepinizi hasretle kucaklarım."(16)

Olanak bulsaydı, İngiltere'den yarı otomatik el (dokuma) tezgâhı getirtebilirdi miydi? Mevcut yasalara karşın (daha doğrusu mevcut yasalar ile) mahkûm edilmesi müthiş bir skandaldı Nâzım'ın. Buna adli hata demek mümkün değil. Bile bile. Zorla, zorlama! Ama hapisanelerde biraz kayıldığı, özel muamele görüldüğü de düşünülebilir. Ayrıcalıklı muamelede kuşkusuz "Dayı Bey" General Ali Fuat Cebesoy'un etkisi vardı, fakat ününün, kişiliğinin hem etkileyici, hem de caydırıcı gücünü unutmamalı.

Düşünsenize, Piraye Hanım'a, Kemal Tahir'e yazdığı mektuplarda hapisane müdürünün, sergardiyanın (baş gardiyanın) selamlarını alıp gönderiyor, hapisane yöneticilerinin ailelerinin sağlık işleriyle ilgileniyor, gerektiğinde onlara torpil bile yapıyor.

"Karıcığım,

Dehşetli merak içindeyim, ne senden, ne de oğlumdan mektup var. Oğlanın sıhhati hakkında derhal bilgi verin. Merak ediyorum, ikizin güyalarına giriyorsunuz.

İzgen'un yolladığı mecmuaları aldım. Çok teşekkür ederim. Burada 'Image' mecmuasıyla 'Vayna I Raboçklas' mecmuasını buluyorum. Kabilse ara sıra 'Pravda' ve 'İzvestiya' gazeteleriyle 'Krasnaya Zvezda' mecmuasını yollasın."(17)

1940'larda İstanbul'da SSCB'de yayınlanan Rusça gazete ve dergiler bulunabiliyor. Pravda, İzvestiya, Krasnaya Zvezda...

Mektubun birinci paragrafından bir genelleme yapmak mümkün değil burada, ama on-yirmi mektup okuduktan sonra 1940'lı yıllardan insanlarımızın sağlık durumunun pek parlak olmadığı anlaşılıyor.

Nâzım'ın diş, kulağı ağrıyor, sıyatıkları azıyor, kapıcaya gidiyor... Ailede ve dost çevresinde mutlaka birinin sağlık sorunu var. Bu yüzden şair hep merak içinde.

Ancak alıntının ikinci bölümünün bir kez bile yazılmış olması yeter: Demek ki 1940'larda İstanbul'da SSCB'de yayınlanan Rusça gazete ve dergiler bulunabiliyor. Pravda, İzvestiya, Krasnaya Zvezda... Ne demek bu? "Krasnaya'nın "Kızıl" anlamına gelebileceğini düşünüyorum. Diyelim ki bu gazeteler piyasada satılmıyordu, peki izgen nereden buluyordu bu Rusça dergi ve gazeteleri. Ayrıca mektupları infaz savcılığı tarafından okunduğuna göre hangi cesaretle yazabiliyordu bu yayınların adını?

Delikanlılığının 50'li yıllarını düşünüyorum: Değil bu dergileri piyasada bulmak, satın almak, yanımızda bile bulunduramazdık, kalabalıkta adlarını bile ağızımıza alamazdık.

Nâzım'ın Kemal Tahir'e yazdığı mektuplar daha çok sanat ve edebiyat ağırlıklı. Bu mektuplardan onun sanat ve edebiyat tasavvurunu anlamak, çıkarmak mümkün. (Mümkün ama bunu yapmak kimsenin aklına gelmiyor.) Ama para işi de, gündelik hayat da oluyor bazen:

"Kardeşim Kemalcığım,

Senin para için için Naci'ye tekrar tekrar yazdım. Gömlek ve saire göndermesini de bilhassa kaydettim. Mamafî, ne olursa olsun, ben sana yine bermutat, her ay 5 lira yollarım. Hala hanım bız im 15'1 indirdi ama, ona mukabil hemşire 5 lira yolluyor."(18)

"Büyük şılrıme(19) başlamak üzereyim. Ara yerde bir küçük şilre yazdım. Üzerimde âmlî hadise çok şükür muharebeye girmemiş olmamızın verdiği inşirahat. Harbe girmeyen bir Türkiye'nin bahtıyarlığımlı duyarak yazdığım bu şilre **Yemliş Bahçesi** adını verdim. Aynen aşağıya naklediyorum.

Görüyorsunuz be, şu gürültü patırtı içinde dünya yanarken, bir Türk(20) şair olup böyle rahat yazmak ne zevkli şey. Haydi Allah rahatlık versin Kemalciğim. Sorup soran, selam eden yok, anlaşılan sen in selâmın yeter bana.”(21)

“Böylelikle *Memleketimde İnsan Manzaraları* 3000 mısıralık dört tane bir arada kitaptan mürekkep 12000 mısıralık bir kitap olacak. Bu bir öntasarı. Haydi hayırlısı.

Kelleci'yi merak ve emniyetle bekliyorum.

Romana başla Kemal!”(22)

Bakin, şu iki küçük alıntıdan neler çıkıyor, iki küçük alıntı neler çağrıştırıyor: 29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinden önce Başbakan R.T.Erdoğan, CHP'nin iktidar döneminde “bu halk”a vesika ile ekmeğe yedirdiğini söylüyordu. CHP iktidarı 1940'larda İkinci Dünya Savaşı'nda sanki keyfinden insanlara vesika (kupon) ile ekmeğe verdi, sattı? “Vesika” döneminde herkesin yaşına ve işine göre günlük ekmeğe hakkı vardı. Ekmeğe almaya elde kuponlu karneyle gidiliirdi. Ekmeği satan kuponu keser, ekmeği verirdi: Bir ekmeğe, yarım ekmeğe, çeyrek ekmeğe... O dönemde “Vesika” tıkr tıkr işlemiş, Türkiye savaşa girmemiş, hapishaneye kapatılmış mi, yani *Memleketimden İnsan Manzaraları* 4 x 3.000 = 12.0000 dize mi?

Başka bir inceleme konusu: *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın son durumu Nâzım'ın “öntasarı”sına uygun mu, Nâzım öntasarısını uygulayabilmiş mi, yani *Memleketimden İnsan Manzaraları* 4 x 3.000 = 12.0000 dize mi?

Ben oturup saymayacağım, aranızdan biri yapmalı bunu. Genç şairler, genç eleştirmenler yapmalı.

Bir başka inceleme konusu: Nâzım hapishanede Kemal Tahir ile Orhan Kemal'e “mentorluk”, “antrenörlük” yapmıştı. *Kemal Tahir'e* mektuplarda roman sanatı ve tasarımı konusunda uzun uzun açıklamalar yazar, Kemal Tahir'e tavsiyelerde bulunur. Kemal Tahir bu tavsiyeleri ne oranda uygulamış olabilir?

Ben Orhan Kemal'i severim, hem de çok severim. Kemal Tahir'i hiç sevmem.

Nâzım, kendisine düşman muamelesi yapan düzen ve hükümet ile “devlet”, “ülke” ve “millet”i birbirine karıştırmadı. Hayırlı

Orhan Kemal'de köklü bir Nâzım Hikmet sevgisi vardır, bu sevgi ailesine de geçmiştir. Oğullarından birinin adı, sanırım, Nâzım Kemal Tahir'in Nâzım'ı sevdiğinden, ona sadık kaldığından emin değilim. Son yıllarında Tahirî Tarikatı kurup şeyhliğe özenmesi bunun en çarpıcı örneği olabilir. Türkiye'nin en kof, en sorunlu adamları Tahirî tarikatına mürid olmuştur. Şeyhleri başta olmak üzere hepsinin Türkiye tasavvur ve yorumları yanlış.

Kemal Tahir'in göklere çıkartılan *Devlet Anı'sı* Orhan Pamuk'un romanlarından da kötüdür.

Herkes Kemal Tahir'den tırtır titirken bu düşüncelerimi (tabii o zamanlar Orhan Pamuk anaokuluna gidiyordu belki) Dost (Nisan 1968) dergisinin soruşturmasına verdiğim yanıtta açıklamıştım. Bu metni *Ne Altın Ne Gümüş*(23) adlı söyleşiler kitabımda okuyabilirsiniz. Tavsiye ederim!

NE VAR NE YOK (II)(24)

Akllarınca bir denge sağlamak için Nâzım Hikmet'le birlikte Necip Fazıl Kısakürek'in adını da anarlar. Şiir severler ise, saçgılar hır çıkarmasın diye bu saçma eşleştirmeye karşı ses çıkarmazlar. Oysa Necip Fazıl sıradan bir şairinden daha fazla bir şair değildir. Çünkü ne çağının çağdaşıdır, ne de bir simyacıdır. Uyguladığı ölçü (vezin) ve uyak (kafiye) zevkiyle tıkr-tukur bir şiir esnafı.

Ben 1930'larda yazılan dünya şiirinin mihenk taşına vurmadan o yılların hiçbir

Türk şairini değerlendiremem. Aynı şeyi 2010'lar için yaparım, yapacağım.

Bütün zamanların en büyük dünya şairlerinden biri olan Nâzım'ın hiç kötü şiiri yok mu? Olmaz olur mu? Genel şiir muhasebesinde, kötü şiir yüzde on, mîadi ve kullanım süresi dolmuş şiir yüzde on, zamandan kaynaklanan hasar yüzde beş pay sahibidir. Kimileri bu toplamı yüzde elliye çıkartır ama ben yüzde 25'ten yukarı çıkmam.

Ama Nâzım Hikmet muhasebesinde fire oranı yüzde 10'a bile bulmaz. Yüzde 90 üretim yepyeni, gıcır gıcır, ayakta! Köhneme, çatlama, tıknafeslik aramal

Nâzım Hikmet 15 Ocak 1902'de doğmuştu. Demek ki bugün 108 yaşında.

Babam da 1902 doğmuştu. Nâzım 1963 yılında öldü, babam 1978'de. Oğlum Tanbey Nâzım'ın öldüğü yıl doğdu. Babam Nâzım'ın yattığının üçte biri kadar yattı damda!

Görüldüğü gibi, zorlama da olsa, bizim ailenin simya ve kimya ilişkisi var Nâzım'la!

Cumhuriyet'i ve tek parti CHP'sini yer vermek için ikisinin Nâzım'ı haksız yerle hapsedtini ileri sürerler. Doğrudur! Nâzım haksız yere mahkûm edilmiş ve 15 küsur yıl mahpus damında yatırılmış.

Cumhuriyet ve CHP iktidarının Nâzım'a zulmetmesinin özensiz olduğunu söyleyecek değilim elbette! Ama Nâzım, kendisine düşman muamelesi yapan düzen ve hükümet ile “devlet”, “ülke” ve “millet”i birbirine karıştırmadı. Hayırlı

Nâzım kurulu düzeni değiştirmek istiyordu. Düzen Nâzım'a karşı kendini korudu ve bu koruma işlemi içinde türlü fesat çevrereke onu alt etti, yendi. Ama bu bir güreş gibi, boks maçı gibi düşünülmemeli. Nâzım o maçta sadece yenildi ve yenilgisini centilimence kabul etti. Soylu bir şövalye gibi kabul etti ama saptamdan, dönüşmeden, dönmeden yoluna devam etti.

Nâzım'ı Türkiye Cumhuriyeti devletine, Türkiye toplumuna düşman etmeyen, onlardan nefret ettirmeyen ve öç alma serüvenine sürüklemeyen işte bu soylu iç dengedir; ruhsal ve zihinsel olgunluk. Nâzım bu denge ve olgunluk saye-

sinde zihinsel ve ruhsal sağlığını, insanlık ve vatandaşlık onurunu korumuş ve büyük yazıtını mahpus damında bile yaratmayı sürdürmüştür.

Nâzım'ın yurtiçi hayatında olduğu gibi yurtdışı hayatında da ülke aleyhine tek bir eyleme, tek bir yapıta, tek bir söz ve yazıya rastlanmaz. O, düzeni, düzenin iktidarını ve düzenin bekçi köpeklerini eleştirmiştir! Günümüzde onu örnek alanlara, alacak olanlara ne mutlu!

Nâzım ile, 12 Mart ve 12 Eylül "zede" ve "zâde"lerinin arasındaki kapanmaz uçurum işte buradadır. Nâzım, geçmiş, güncel ve geleceği değerlendirecek sainsal, kültürel ve siyasal zekâ ve dehâya sahip olduğu için savrulmamış, aksine bilenecek yoluna devam etmiştir.

12 Mart ve 12 Eylül'ün yeteneksiz mağdurları (!) ise yenilgilerinin nedenini ilahileştirerek cumhuriyet, devlet ve halk düşmanı olmuşlar; kimlik ve kişiliklerini yitirmişler, iktidar kervanının peşinde sindirilmemiş arpa arayan farelere dönüşmüşlerdir.

Yaman Ural adlı okurdan aynı gün aşağıdaki e-postayı aldım. Olduğu gibi yayımlıyorum:

"Selam

Sabah Ekşi sözlükte Nazım hakkında yazı yazdığınıza dair bir haber okudum. Tesadüf şu ki dün akşam aralarında genç arkadaşlarında olduğu bir toplulukta şîir ve özellikle Nazım Hikmet hakkında konuşmuştuk. Siz belki de bu günkü satırlarınızı yazarken biz harıl harıl bu konuyu tartışmaktaydık.

Bence Nazım artık bitmiştir. Bitmediyse de artık bitmesi gerekir. Nazım Hikmet'i yıkıp yerine onun kadar güçlü bir sesle şîir yazacak bir şîir daha çıkmadıysa, bu memleketin şîir ayıbıdır. Biliyorum ki bu memlekette kolay kolay laf söyletmezler Nazım'a. Ama söylenmesi gerekiyor. Şîir üstündeki bu Nazım sultasını yıkacak bir şîir çıkartamadıysak eğer, yıllarca Nazım'ı boşa okumuşuz demektir. Nazım sadece Türk şîirinin değil, dünya şîirinin

Nâzım başta Abdülhak Hamit olmak üzere eskilere karşı "putları yıkıyor" kampanyası açmıştı.

de önemli şairlerinden biri. Bunu yadsığımı sanmayın sakın. Ya da Liberal bir ağzın solcu bir şaire laf sokmaya çalıştığını falan da düşünmeyin. Tam tersi, çok sevdiğim ve çok okuduğum için, şîirlerinin büyük bir kısmını 20'li yaşlarımdan beri ezbere bildiğim için yazıyorum bunları. Nazım kadar büyük bir ustayı devirecek, küllerinden yeni bir ses, yepyeni bir soluk yaratacak şîir gerekiyor. Hala kendisi kadar güçlü bir sesin çıkmaması olması kemiklerini sızlatıyor olmalı. Oysa kendisini devirecek, yarattığı devrimle sesimle ve sözcüklerimize yön verecek yeni bir şairi, sevgi ve hayranlıkla kucaklardı Nazım.

Yıkmak lazım ki yıkılanın yerine daha iyisini koyabileyim.

Not: Nazım büyük şair, inanmış adam, fakat ben onun inandıklarının hepsine inanmıyorum. Mesela beni burda tutan şey devrim beklentisi mi? Sanmıyorum. (Nazım'ın dizelerinden apartma)

lyl çalışmaları
yaman"

Siz hiç bir İngiliz şîirseven'in Shekspere'den, Milton ya da T.S.Eliot'dan kurtulmak istediğini duydunuz mu? Ben duymadım.

Ya da bir Fransız Victor Hugo, Rimbaud ya da Aragon'ü çöp sepetine atmak istediğini?

Dünya edebiyat tarihinde yenilerin eskileri, bir kuşağın önceki kuşağı kıyası-

ya eleştirdiği, yok saydığı çok görülür. Nâzım da başta Abdülhak Hamit olmak üzere eskilere karşı "putları yıkıyor" kampanyası açmıştı. Başta Makber şairi olmak üzere hepsi yerinde duruyor. Bu türden girişimler, edebiyat kavgaları, yarıların ve karşı tarafın yerlerini belirler, konumlarını pekiştirir.

Yaman Bey, internetin yarattığı insan türünden, şairlerin silahşör olduğunu sanıyor. İyi bir şair bir başka iyi şairden neden kurtulmak istesin? Bu gibi durumlarda her zaman yazdığım bir kez daha yazacağım: Edebiyatta memurlukta olduğu gibi "kadro" yoktur. Şair ve yazar birinci dereceye tayin edilmek için bir başkasının emekli olmasını ya da ölmesini beklemesiz. Her büyük şair ve yazar oturacağı koltuğu yanında getirir, ayakta kalma tehlikesi yoktur.

Ve sanat ve edebiyat tarihi treni gerçek yolcular binmeden asla yola çıkmaz!

Dipnot

- 1) Özdemir İnç, *Kırlangıcın Okuma Uçuşu*, Destek Yayınları, s.108,
- 2) Edition Les Temps des Cerises, 2008
- 3) Age, s. 116
- 4) Bilgi Yayınevi, 1968
- 5) Orhan Kemal
- 6) "Memleketimden İnsan Manzaraları'nın ilk bölümü.
- 7) Bilim ve Sanat Yayınları, 1987
- 8) Age, s. 110
- 9) Artık 77.
- 10) *Kırlangıcın Okuma Uçuşu*, s. 122
- 11) Adam Yayıncılık, 1998
- 12) Bilgi Yayınevi, 1968
- 13) *Piraye Mektupları*, Cilt 2. S.275
- 14) Hapishanede beslediği kuşun adı.
- 15) Memet Fuat
- 16) *Piraye Mektupları*, Cilt 2. S.274
- 17) Age, S.254
- 18) *Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, 1968, S. 104
- 19) Memleketimden İnsan Manzaraları
- 20) "Türk şairi" demeden, "bir şair" de diyebilirdi.
- 21) *Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar*, S.42-43.
- 22) Age, S.137
- 23) Doğan Yayıncılık, 2003, S.21
- 24) Yakında yayınlanacak olan *Ne Var Ne Yok* (Destek Yayınları) adlı kitapları.

Nâzım Hikmet şiirinde ideoloji ve dil sarmalı

İdeolojiyi yaşamın kıyılarında dolaşarak doğrulamaktan çok, yaşamla doldurma, zenginleştirme, dahası yaşamla aşma girişimi ancak onun göze alabileceği büyük çabalar ve deneyimler istiyordu. O; hem ulusal hem evrensel zeminde İstiklâl Savaşımızın yaşam ürünlerini ve Ekim Devrimi'nin evrensel deneyimlerini yaşayıp edinmekle kalmadı. Mapusane yaşamında yıllar boyu gün yirmi dört saat birlikte olduğu insanların davranışlarına ve sözcüklerine yüzyıllar içinden süzülüp gelerek sinmiş olan nice ayrıntıyı tekrar tekrar kendi eleğinden geçirerek onları oluşturan bütünlüğün sırrına erdi.

"Nâzım Hikmet'in şiiri eksiltirken seyirci mi kalyoruz?" diye soruyor devrimci bir genç arkadaş. Gelen soruya bir radyo konuşmasında doyurucu yanıt verebilmek çok zor. Ama arkadaşın kendisi, aslında sorusuyla yanıtıyor bunu... Uzun yıllar, Nâzım'ı emekçilerden saklamak, Türk şiirinden eksiltmek amacıyla neler yapıldı neler; ne ki bu dev yapı, bütün karartma gayretlerini boşa çıkardı: Günlük yaşamda nereye dönsük, çarpıcı imgeler ve Türkçenin tükenmez tatarlarıyla karşımda buluyoruz onu, olanca görkemiyile...

Daha önce kimse onun komünist şair kimliğini tartışmıyorken, 12 Eylül sonrasında, 80'lerin ikinci yarısında Nâzım'a ilişkin farklı ve bir ötekini yokumsayan yaklaşımlar görülmeye başladı. Bir kere, aranan her evde Nâzım'la yüz yüze gelmeleri, kimi düşmanlarını da onu kabule zorladı, ama bu kabul, halkın ona olan sevgisini yönlendirmek üzere, şiirinin bütünlüğünü zedeleyerek, omurgasında kırılacak bir biçimde ortaya çıktı, okura da dayatıldı: Halktan ve Türkçeden eksiltilemeyen Nâzım'ın kendisi eksiltilmeliydi. Bu şiir'n kökleri ve kaynakları, sınıfsal nedenselliği, güncel işlevi, yarın karşısındaki sorumluluğu silinmeli; dost ve aile sohbetlerinin süsü olmaya indirgenmeliydi. En çok da, "Mavi Gözlü Dev", "Karıma Mektup", "Salkımsöğüt" gibi ideolojinin sözcüklerde kişisel bir kabukla gizlendiği, "Memleketimi Seviyorum", "Davel" gibi yurtseverliğin hemen duyumsandığı, "Son Otobüs" ya da "Cenaze Merasimim" gibi her sınıftan insanda az çok ben-

Nâzım'ı emekçilerden saklamak, Türk şiirinden eksiltmek amacıyla neler yapıldı neler; ne ki bu dev yapı, bütün karartma gayretlerini boşa çıkardı.

zer ve ortak biçimlerde beliren doğal duyguların daha kolay verildiği şiirler öne çıkarılıyordu. Oysa Nâzım'ın en istemediği, asla razı olamayacağı şeydi bu!

Özellikle zengin evlerindeki sanat toplanlarında, "kızıl atlı" ve "beyaz ordu" tamlamalarının tarihsel çağrışımından yoksun anlam daralmalarıyla yapılan okumalarda, ne Bolşevik devrimi ne de Rusya'nın stepleri boyunca uzayıp giden iç savaş manzaraları aklı geliyordu:

Ah ne yazık!

Ne yazık ki ona

dörtal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak! (Salkımsöğüt)

Oysa Yahya Kemal'in "Akıncılar" şiirinin ideolojik tondan en uzak beyiti, "bin atl" ve "dev gibi bir ordu" karşıtlığını yansıtır-ken koyu bir ideolojik tortunun lekelerini taşıyor:

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Demek ki, özel bilgi olmaksızın okunduğunda, Salkımsöğüt gibi, sesinin her tonuna militan ideolojik örgünün sindiği bir şiirde bile ana renklerin gölgesine saklanmış kimi motifler anlık ve kişisel yoruma el verebiliyor. Burjuvazi, öteden beri kendisine karşı olan sanatçıyı susturamamışsa, yapıtının bütünselliğini bozarak etkisini ve gerçek gücünü düşürmeyi denemiştir -daha önce de Yunus'un şiirine yüzyıllar boyunca anlam bulanıklığı ve eksiltme işlemi uygulandığını anımsayalım -yani AKP iktidarında görülenler yeni değildir. Nâzım Hikmet'in yapıtı elbette bu saldırıya direnecek bir bütünlükle kuruluydu. Şiirleri arasında en sıradan okurun atacağı ilmeklerle bile elde edilen bu bütünlük, şiirinin ideolojik okumalardan sakınma girişimini iki ayrı yapı arasında ansızın beliren çağrışımla, en hafifinden söyleyecek olursak, bozum ediyordu. Bu nedenle, açıktır ki, çeyrek yüzyıl sonra asıl kimliği göz ardı edilerek bir kez daha cezalandırılmak istenmesine büyük sosyalist şairin yapıtı elbette izin vermeyecekti. Nitekim mapusane temalı birkaç şiirindeki bir gezinti bunun kanıtı. "Karıma Mektup" şiirinin adı suçtan mahkûm bir başkasına ait olduğunu düşünebiliriz:

Nâzım Hikmet: "Ah bir kere, bir saniye olsun, memleketimi bir sosyalist şairin sevdiği gibi sevmesini, bir sosyalist şairdeki Türklük şuurunu bir şura sahip olmasını öğrenebilseydik!"

Haydi bunlara boş ver.

Bunlar uzak bir ihtimal.

Paran varsa eğer

bana fanila bir don al,

tuttu bacağımın siyatık ağrısı.

Ve unutma ki

daima iyi şeyler düşünmeli

bir mahpusun karısı.

Dahası bu belirsizlik, "Bugün pazar" dizesiyle başlayan şiir de geçerlidir:

Bugün pazar.

Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.

Ve ben ömrümden ilk defa gökyüzünün bu kadar benden uzak

bu kadar mavi

bu kadar geniş olduğuna şaşarak

kırımdanmadan durdum.

Sonra saygıyla toprağa oturdum,

dayadım sırtımı duvara.

Bu anda ne düşmek dağalara,

bu anda ne kavgaya, ne hürriyet, ne karım.

Toprak, güneş ve ben...

Bahtıyarım...

Burada şiirin ideolojik konumunu belirgin kılan öge, "kavgaya" sözcüğünde dışlaşıyor. Böylece şiirin en azından Dramalı Hasan'ı ya da Altona mahkûmlarını anlatmadığı açık seçik okunuyor. İyi ama bu, aldatılmış ve emperyalizm tarafından kullanılmış bir milliyetçiyi anlatıyor olamaz mı?

Yurtseverliğin maddesi emektir

Çankırı Cezaevi şiirinde bu kişi emekçilerin tevekküle bulanık isyancı yaşamını ve türküsünü önemseyen, dahası başka yaşamların üstünde tutan bir şair olarak öne çıkıyor:

Bir Cumartesi gününü,

hapisane çeşmesiyle ıslanan

bir ikindi vaktini hatırlıyor musun?

Bir türkü söylediği kalaycı Şaban Usta,

aklında mı:

"Beypazarı meskenimiz ilimiz

"kim bilir nerde kalır ölümüz?.."

Bu gerilimli şiirsel serüveni, -elbette daha nice örneği saklı tutmak üzere- "Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler" şiirine uzanarak enikonu belirgin bir ideolojik bağlamda, yaşama sevincinin, umut ve direncin kaynağında, üretim olgusunun yükseldiği belirleyici işlevi dışı vuran, materyalist düşüncenin ufuklarında yaşama tutkusunu büyüten somutlukta bütünlüyoruz:

İçerde gülü bahçeyi düşünmek fena

dağları denyaları düşünmek iyi

durup dinlenmeden okumayı yazmayı

bir de dokumacılığı tavsiye ederim sana

bir de ayna dökmeyi.

Yani içerde on yıl on beş yıl

daha da fazlası hatta

geçinmez değil

geçirilir

kararmasın yeter ki

sol memenin altındaki cevahir.

Kemal Tahir'e Mektuplar'ından birinde, Jean Jaurès'in yurtseverliğini andırın bir tanımlamaya girilir: "Memleketini ve memleketinin çalışan insanlarını sevmeyen insan, dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevmeyen insan kendi memleketini ve kendi memleketinin çalışan insanlarını sevmeyen." Jaurès'in sözü şöyleydi: "Yurtseverliğin azı bizi enternasyonalizmden uzaklaştırır, enternasyonalizmin azı bizi yurtseverlikten uzaklaştırır." Nâzım, yurt ve insan sevgisini, onun kaynağına emeği koyarak somutlaştırır. Bir önceki mektubunda bu duygu çok daha atılın, aklın yanı sıra beş duyuya yönelik bir anlatımla verilir: "Ah bir kere, bir saniye olsun, memleketimi bir sosyalist şairin sevdiği gibi sevmesini, bir sosyalist şairdeki Türklük şuurı gibi bir şura sahip olmasını öğrenebilsediler! Bir sosyalist şairde memleket ve halkın sevgisi nasıl konkre, elle tutulur bir topağa ve gözle görülür, sesle konuşulur insanlara ait bir sevgidir. Ama onlar bunu bilemezler."

Magosa zindanına sığmazlığını yurtseverliğinin bütün coşku ve öfkesiyle anlatırken Namık Kemal'in kullandığı ideolojik söylem kipi sosyalistin de miras alabileceği yapı ve güçtedir: Merkez-i hâke atsalar da bizi / Kürre-i arzı patlatır çıkarız

İdeoloji, sözcüklere kokuya, sesle, tatlarla sınıyor, zihne işitmeyle, dokunuşla, gözle anında ve taptaze taşınyorsa, şiirin devasa toplam yapısında ayrılmaz bir bütünlük kurulmuş demektir. Mektuplarda bu da vurgulanır: "Benim mısra ve telakkime göre teker teker mısraların bir araya gelmesi bir hesap yekünü değil, bir cem ameliyesi değil, bir cebir, bir yüksek riyaziye meselesi, birbirleriyle iç rabitaları olana ve bir araya geldikleri zaman yeni bir keyfiyet meydana getiren bir kuruluştur."

Nâzım, ideolojik bütünlüğü yalnızca kendi şiiri içindeki eklemelişlerle kurmaz; gelenekle de örgün ilişkiler kurarak gerçekleştirir: Sözgelimi Magosa zindanına sığmazlığını yurtseverliğinin bütün coşku ve öfkesiyle anlatırken Namık Kemal'in kullandığı ideolojik söylem kipi sosyalistin de miras alabileceği yapı ve güçtedir:

Merkez-i hâke atsalar da bizi

Kürre-i arzı patlatır çıkarız

Üstelik burada "r" ünsüzünün sağladığı akışkanlık ve "z" ünsüzünün yüklediği süreklilik, "p, ç, t, k" sert ünsüzlerinin içerdği sağlamlık duygusuyla pekişerek bütün zamanları kapsayan genel bir ideolojik vurgu niteliğini kazanıyor. İşte bu ses ve anlam sarmalı, Nâzım'ın divan ve halk şiiri geleneklerinden devralarak şiirinin tüm dokusuna taşıdığı yapıcı özüdür. Bu öz, üretime ilişkin materyalist değerler edindikçe ideolojik göndermeler de belirginleşir.

Sanat eseri hangi fiile kapalıdır

Nâzım'ın şiiri, insani olan hiçbir duruma kapalı değildir; emekçi sınıflara öden yakınlığı da zaten bu durumun sonucuy-

du –ya da tersi. Kemal Tahir'e bir mektubunda buna değiniyor: "Hiçbir insani fiil sanat eserinin dışında kalamaz. Şu çirkin, bu güzeldir diye bir tasnif yapıp sanata yalnız güzel sayılanı almak olmaz." Demek ki, konu seçiminden ötürü olumsuzlamaya, sınırlamaya kalkışmak, içerde ya da dışarda olsun onun sanatını cezalandırmaktır. Üstelik sanatçı, kendiliğinden güzel ya da çirkin olanı kıyılarında dolışmayı yeterli sayamaz.

Burjuvazinin ona ömür uzunluğunda verdiği müebbet ceza, onun komünist şair oluşundan ötürüydü. Bu, şiirini ve yaşamını sosyalizme tekleştirmiş bir şairin sınıf mücadelesinde hak ettiği ve göze aldığı bir sonuçtu. Şimdi, son çeyrek yüzyıldır, Nâzım Hikmet –ısrarla vurguluyoruz–, "vatan şairi" tanımına sığdırılarak, üstelik şiiri yüz binlere mal olmuşken, gerçekten yeniden cezalandırılmak isteniyor. Ne ki şair, bu cezayı, yani onu kitlelerle buluşturan bütünselliğinden daraltılıp kopartılmayı asla hak etmiyor –ne de buna izin veriyor.

Memleketimi seviyorum:

Çınarlarında kolan vurdum, hapisanelerinde yattım.

Hiçbir şey gideremez iç sıkıntımı

memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Bu dizelerdeki derin ve yakıcı yurt sevgisi, aşağıdaki dizelerde emeğin urbalarını giymiş olarak, aynı söylem ve coşkuyla taptaze bir imgeyle örtünüyor:

Ve elbette ki, sevgilim, elbet,

dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,

dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla

bu güzelim memlekette hürriyet...

Burada çok önemli bir şiirsel atılımın da yapıda gizlendiğini görüyoruz: Şair, binlerce yıllık emeğin ürünü olarak ülkenin yalnızca maddi kültür ve değer birikimini üstlenmekle kalmıyor, söz yetisini, anlatım gücünü bütün gömüsüyle birlikte benimsiyor, yeniden örüyor, şiirin biçim ve içerik bütünlüğünde özgün bir yaklaşımla şiirine içselleştiriyor –vezin dahil. Şöyle ki, divan ve halk şiirinin ölçüleri, gerek binlerce kez okuma tekrarının getirisini olarak, gerekse yüzyıllar içinde türkü ve şarkılara, günlük konuşma diline sinmiş olarak şiire olağanüstü bir yakınlıkla yansıyor, bizi Nedim'in şarkısıyla Karacaoğlan türküsünün çatal ağzında şairin serdiği günumüş Türkçesinin o geniş yatağına, upuzun ses ve çarpıcı ritmine uzatıyor:

Ve elbette [mefâilü] ki sevgilim [mefâilün] elbet [fa'ülün]

bu güzelim memlekette hürriyet [mefâilün fâilâtü fâilün]

Demek ki, Nâzım'ın komünistliği, onun yurtseverliğini ve yaptıklarına sinen ulusal gururunu en gizli dokularına kadar mün-

demidir (içerir) zaten. Öyleyse sosyalistler kadar, sanatın ve sanatçının gerçekten yanında olan herkes, onu daraltmaya yönelik bir saldırı karşısında bir kültür ve özgürlük duvarı örmek zorundadır. Ne var ki böyle bir sallaşmanın içinde yer alması umulan kişi ve kuruluşlar, onun şiiri için öteden beri yürütülen çarpışmaları ve kesintisiz savaşı geriye atarak, "Nâzım Hikmet'in vatandaşlık hakkı" için akıl almaz bir kampanya yürütmekle, sözüm ona, burjuvaziyi bu talep doğrultusunda rıza göstermeye zorlamaktadırlar! Oysa Nâzım'ı tozlu kütüphane raflarında arşivleme ve -tıpkı "Tarih-i Kadim"den içmiş edilmiş bir Tefik Fikret gibi- ders kitaplarında ele avuca sığar bir şair kimliğine hapsedme hesapları için, bunu geniş bir kamuoyu desteğiyle gerçekleştirme olanağını yaratmaya yönelik bir kampanya çok oturmaktadır. Aslında, burjuvazi için oluşturduğu tehlikeli yüklerinden hafifletilmiş bir Nâzım'a razı edilmek istenenlerin sosyalistler olduğu apaçık ortada! Nâzım'ın şiiriyle bütünleşme ve ona sahip çıkma uğrunda yarım yüzyıldır yasaklara karşı savaş veren emekçiler, üstünde ya da evinde bulunmuş bir Nâzım Hikmet şiiri ya da kitabı için gözaltına alınmayı, tutuklanmayı, işkenceyi göğüsleyerek kitaplıklarını onun adından ve şiirinden yoksullaştırmaya razı olmayan sosyalistler, kendilerine ve Nâzım'a ihanet için mi bu kampanyaya omuz veremiyorlar?

İk şiirleriyle sonuncular arasındaki gizli halkalar

Nâzım'ın şiirini bütünlüklü olarak üstlenmek, onun hakkı olduğu kadar, sosyalistlerin de görevidir. Bu şiirin başlıca temalarını anımsayır verdiğimiz zaman bile bu gerçek görülecektir:

Nâzım Hikmet, bilimsel sosyalizmin gerçeklik kavrayışı ve hedeflerini şiirine özümsemiş, Marksist ideolojiyi şiirinin omurliğinde içermiş bir şairdir. İnsanın gerçek kurtuluşu ütopyası, Nâzım'ın şiirinin varlık nedenidir. Ama bu şiir, varlık biçimini de, içinde yaşadığımız dünyada bulur. Ağırılık noktasına ideolojiyi, kendi yaşamında hemen her ayrıntının izlerini bırakarak somutlaştığı çağını koyan, gerçeklikle ütopya, dünya yarın arasında durmaksızın diyalektik bir uzanım ve genişlemeyle gidip gelen bir vargel şiir:

Açık orduyu yürüyor
şehirleri omuzlarında taşıyor
daracık sokakları karanlık evleriyle şehirleri
fabrika bacalarını
paydostan sonraların tükenmez yorgunluğunu taşıyarak.

Görülüyor ki, Nâzım'ın son şiirlerinden biri olan "Açık Orduyu Yürüyor", ik şiirleriyle sonuncular arasındaki gizli halkaları, çakan şimşek misali apaydınlık ediyor. Şair, dünyaya ilişkisinde cezaevi pencereleriyle yetinmeyerek dünyayı içine taşır, orada biriktirip yüklendiklerini sürekli açılıp kapanışlarla yineleyip yenileyerek şiire pompalar ve yaşama boca eder. İşte bu özünden ötürüdür ki, onun şiiri, insana karşı olan, insanlığı tehdit eden hiçbir salsatanın yakasını bırakmayacak, bugünü ve geleceği için savaşan insanın elinden düşmeyecektir.

Nâzım Hikmet, işçi sınıfından ve emekçilerden öğrenmeyi, onları kurtuluş bilincine yükseltmeyi, yeni bir dünyanın imleklerini bulmaya yönelmeyi yaşamı boyunca şiar edindi. (Fotoğraf: Ara Güler)

Nâzım Hikmet, çağdaş bireyin toplumsal etkinlik ve örgütlülükle en yetkin düzeyine ulaşabileceği bilincine süreklilik kazandırma tavrından geri durmadı. Bunun Partililikle gerçekleşeceğini bildiği için dünya görüşünün en özgür ve zengin somutlaşma ortamı olarak Parti ufkunu içselleştiren ve ondan sürekli taşan bir oylumda yer aldı. Şiirinin Parti hedef ve ilkeleriyle donanması, örtüşmesi ama bu ufka sığmayışı bu yüzdendi. Yine bu yüzden, kendini yaratma sürecinin bu kolektif ortamında bireyi edgin bir konuma sınırlamadı. Tam tersine, şiiriyle Parti için düşünsel, duygusal atılım ve donanım olanakları getirdi. Parti, Nâzım'a ideoloji ve güç; Nâzım, Parti'ye en geniş insani ufuk imgesini kazandırdı, bunun yaşarlığına güncel çabaların yetmeyeceğini vurguladı:

orda köylerden gelen genç işçiler madenle birlikte
ruhlarını da alev alev döküyor yeni kalıplara
ve ruhların dökümü madenin dökümünden bin kere zor

Nâzım Hikmet, işçi sınıfından ve emekçilerden öğrenmeyi, onları kurtuluş bilincine yükseltmeyi, yeni bir dünyanın imleklerini bulmaya yönelmeyi yaşamı boyunca şiar edindi. Şiiri, insan emeğinin, insanın yarattığı değerlerin yükselticisi oldu. Sömürüle, baskıyla amansız bir savaşa tutuşurken, bu savaşın en son hedefine işçi sınıfıyla, onun iktidarıyla varacağından bir an kuşkuya düşmedi. İşçi sınıfı, er geç kuracağı Emekçiler Cumhuriyeti ile yalnızca burjuvazinin egemenliğini ortadan kaldırmış olmayacak, bireyin gerçek özgürlük dünyasının yaratıcısı olacaktır. Bu dünyayı tuğla üstüne tuğla koyarak ören işçilerin ter ve bahar kokusu Nâzım'ın şiirine boşuna sinmemiştir:

Türkiye işçi sınıfına selâm
Selâm yaratanal!
Tohumların tohumuna, serpilip gelişene selâm!
Bütün yemişler dallarınızdadır.
Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir,
haklı günler, büyük günler
gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan,
ekmek, gül ve hürriyet günleri.

Nâzım Hikmet, bir ayağı kendi toprağında, kendi insanında olan, öbürüyle ise yeryüzünde basmadık toprak parçası bırakmayan bir şairdir –buna, Türkçe adlı dil ülkesi dâhildir. İşçi sınıfının, Türkiye insanının tüm insanlık için anlam taşıyan değerleri ulusal gurur kaynağıdır. Halkların bin yıllardır kavimler kapısında oluşturduğu kültürel birikim, insanımızın dostluk ve dayanışma duygusu, onun yurtseverliğinin kökleridir. Ama köklere bağlılık, milliyetçilikle yetinmek yerine, kendini asıl, evrensellikle ulaşmanın somut birikimini yaratma sürecinde gösterir. En çok yurt özlemini dile getirdiği şiirinde, bu özlemin evrensel duyarlılıktan esinlendiği görülür. Bu nedenle, yurtsever olduğu oranda entemasyondur; biri olduğu için ötekini de içermektedir; ulusallığı, bütün halkların yüreğinden geçen bir coğrafya ve tarih boyutunda gelişir. Şiiri, Türkiye işçi sınıfına dünya işçilerinin selamıdır; emeğin evrensel merhabasıdır:

Yıllardır görüşmedik Macar toprağı, kardeş toprağıım.

Düşlerime girer oldun ister inan, ister inanma.

Kayısı rakın gibi vuruyor başıma kokusu Tuna ırmağının,
salamilerinin ve kırmızı biberlerinin.

Nâzım Hikmet, sosyalizmin bütünsel ufkunu, yalnızca karamsal verilerden değil, yaşamdan gören bir şair. Sosyalizm için yapılan her şeye şiirle güç katmak bir özveriden çok, yaşam biçimidir onda; şiirinin olmazsa olmaz ögesidir. Sosyalist ilkeler adına insana ve bu demektir ki emeğe ters düşen hiçbir uygulama Nâzım'ın eleştirisinden kaçamamıştır. Çünkü sosyalizm; işçi sınıfının ve sömürülen insanlığın bir hedefi olduğu kadar, insanın insanlaşmasının bir aracıdır da. Onun şiir dünyasında, somut olandan daha gerçek daha doğru hiçbir veriye yer yoktur:

Berlin sokaklarında Spartaküslerle yan yana dövmüş Osman
o mu söyledi bana adınızı

adınızı ilkönce Süleyman'dan mı duydum

yirmi birde Anadolu'da bir köy odasında

yirmi birde Anadolu'da bir köy odasında kurumuş kanla karışık

toprak kokuyordu

yaralılar sırtüstü yatıyor

gözleri alabildiğine açık

inlemiyorlar

sizin yolladığınız silahlarla dövdü Türk milleti

emperyalizme karşı yoldaşım

adınızı bir köy odasında çıra ışığında Süleyman'dan mı duydum

Nâzım Hikmet, tarihin önüne koyduğu insanı özü, dönüştürücü bir içerik biçim diyalektiği içinde sürekli yenileyerek yaşamla yüzleşir. Yaşamı her an kovalayan, bir o kadar da peşinde sürükleyen bir şiir... Bu nedenle, şiirin bütününe olduğu kadar, tek tek şiirlerinde içerik ve biçimin böylesine aynıştığı bir başka şairden söz etmek çok güçtür. Yalnızca ülke şiirinin geleneğini üstlenmekle kalmayıp dünya şiirini edinmek ve daha sonra kendine evrensel bir alan açmak... Nâzım'ın şiirini siyasi ufukların ötesinde bir gerçekleşmeye yayan işte bu gücüdür. O, ne bir başına gerçeğin sözcülüğüyle, ne de estetik yenilenmey-

"Ben her merhalemi –şekil bakımından dahi– emek çekerek, ter dökerek, Türkçede ilk defa bu çeşit bir iş yapmanın zorluğuyla geçtim. Onlar bunları kolayca ve maalesef yalnız şekilde kaldıklarımdan kepazece taklit ediyorlar."

le yetindi. Estetik deha odur ki, içerik ve biçimin aynı özde somutlaşmasını, her dizesinde ve her sözcükte yoğun olarak duyurur. Bu, şiirin kendini belli bir yetkinlikte yinelenmesini de önler. Salkımsöğütten Saman Sarısı'na uzanan o görkemli macerada, yaşam ve şiirin tehlikelerle dolu birliği, her şiirinde izlenir. Her şiir, yeni bir serüvendir; bu serüven zincirinde ne ilk, ne de son halka vardır: Tarihten gelip tarihe katılır.

Henüz vakit varken, gülüm,

Paris yanıp yıkılmadan,

henüz vakit varken, gülüm,

yüreğim dalındayken henüz,

şu Mayıs gecesi rühtimden geçmeliyiz

söğütlerin altından, gülüm,

ıslak salkımsöğütlerin.

Paris'in en güzel bir çift sözünü söylemeliyim sana,

en güzel, en yalansız

Nâzım, "komünizm öldü" safsatasının ardından "şiirinin de öldüğü" yalanıyla sürdürülen kuşatmayı ve bunun kafalardaki sislerini artık dağıtmış bulunuyor. Ideolojiyi yaşamın kıyılarında dolaşarak doğrulamaktan çok, yaşamla doldurma, zenginleştirme, dahası yaşamla aşma girişimi ancak onun göze alabileceği büyük çabalar ve deneyimler istiyordu. O; hem ulusal hem evrensel zeminde ıstiklâl Savaşımızın yaşam ürünlerini ve Ekim Devrimi'nin evrensel deneyimlerini yaşayıp edinmekle kalmadı. Mapusane yaşamında yıllar boyu gün yirmi dört saat birlikte olduğu insanların davranışlarına ve sözcüklerine yüzyıllar içinden süzülüp gelerek sinmiş olan nice ayrıntıyı tekrar tekrar kendi eleğinden geçirerek onları oluşturan bütünlüğün sırrına erdi, ideolojiyi yaşamla zenginleştirdi ve aştı: Çünkü yaşamı somut zenginliğiyle, "gerçekliği mümkün olduğu kadar çok tarayla veremeyi" başardı.

NÂZİM'DA TÜRKÇE

Nâzım'ın şiirinin bu kapsamlı içerik bütünlüğünün çok temel öğeleriyle vurguladıktan sonra estetik değerin biçim boyutları ve özellikle dil açısından vardığı aşamaları belirlemeyen bir so-

nuçla yetinmek ideolojik vurguyu boşlukta bırakacaktır. Kaldı ki şiirinin engin deneyim gücü, özetlikle dili ve teknik olanaklarıyla, biçimiyle, nice ucuzcu, bedavacı, asalak şairce, üstelik kendisine düşmanlık edilerek yağmalandığını o çoktan dile getirmiştir: "Şunu yüzüm kızarak söyleyeyim ki, birçokları bilhassa şekil meselelerinde, ana hatlarında, dönüp dolaşıp benim mazimi kolayca ve kepazece taklit ediyorlar. Ben her merhalemi -şekil bakımından dahi- emek çekerek, ter dökerek, Türkçede ilk defa bu çeşit bir iş yapmanın zorluğuyla geçtim. Onlar bunları kolayca ve maalesef yalnız şekilde kaldıklarından kepazece taklit ediyorlar."

Peki Nâzım'ın şiiri ideolojik yönüyle olduğu kadar dil, söylem ve estetik donanım yönünden yer ve zaman katmanlarını aşacak yetenekte midir? İkinci Yeni şairleriyle gündeme gelen bu soru, bugün kapsamlı her şiir tartışmasında açık ya da dolaylı olarak sorulmaktadır. Öyleyse söylediklerimizin bir adım gerisine geçerek, Nâzım'ın şiirinin Türkçe karşısındaki konumunu başlıca öznell kullanımı ve deneyim biçimleriyle değerlendirmek zorundayız.

Solun uzun yıllar ideolojiyle sınırlı yaklaşım ve ölçütleri, şiirin dil bilincinin eserinde somutlanışına ilişkin zorunlu çalışmaların hep ertelenmesine yol açmıştır. İlk kez Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Nâzım'ı dil açısından yaklaştığını ve tanım getirdiğini görüyoruz:

"Millî zaferin ve Atatürk inkılaplarının getirdiği heyecan ve ideolojik hava (Garp emperyalizmine aksülaamel ve halkçılık) içinde bu geniş ve her sınıfa hitap imkânı olan eser, bilhassa Hazer ve Salkım Söğüt gibi solcu ideolojinin dışında kalan ve daha ziyade dil kudretiyle dikkati çeken manzumeleriyle hemen herkes tarafından sevilirdi ve mektep kitaplarına kadar girdi. Bugün [...] teslim etmemiz gereken gerçek, şiir dilini genişletmiş olması ve bütün bir concret [somut] âleme açmasıdır. O, iyi ve sağlam bir dil makinesi kuranlardandır."

Nâzım'ın dil makinesi, Türkçe'nin topyekûn mirasının özümlediği bir şiirde yalpaşır. Divan edebiyatının anlam ve söyleyişteki lirizmi, halk edebiyatının sözlü ve yazılı birikimi, dilin sırtlayıp getirdiği akışkan güzelliğiyle onun şiirinde en alımlı biçimine ulaşır. Ama o bunu verili olanla yetinerek yapmaz. Dile dair birikimi yeni tarihsel boyutlar içinde işleyip anlamlandırır, biçimlendirir ve Türkçenin gelişme yönünü, kendi doğasına uyumlu olarak alacağı çağdaş niteliği, bir şairin geliştireceği en yetkin düzeyde belirler. Başka deyişle, Türkçenin mirası ve yeni tarihsel genişleme doğrultusunda ulaşacağı zenginlik, Nâzım'da tüm sağlıklı belirtileri ve biçimleriyle görülür.

Nâzım'da dil ve insan aynılaşıp tekleşir

Nâzım, Türkçeyi yaşayan insandır ve bu süreçte tek kaygısı yine dildir, şiirdir. Ne ki o dilin içinde soluk alıp veren capcanlı bir şey vardır: Tarihi ve çabasıyla bu ülkenin insanı. Dilin her kıvrımında, kelimelerin bütün durumlarında, kabağın içinde durmaksızın gelişen çekirdekten milyon kere daha canlı kıpırtılarla insan. Dildeki o erişilmezlik duygusunu veren ustalık bun-

Şeyh Bedreddin'i temsilen yapılan bir resim...

dandır. Onun şiirinde dil ve insan, bir ve aynı şeyin iki yüzü bile değildir; gövdenin teklifi ve ayrılmazlığı içindeki somut gerçikleşme neyse odur. "Kim onun kadar Kurtuluş Savaşı'nı gerçekçi ve coşturucu biçimde canlandırdı?" sorusunun yanıtı yoksa, bu memleketin insan manzaraları en olağanüstü biçimde onun "ana dilimizi güzel, doğru, sevgiliisini okşarcasına" kullanmasıyla can bulduysa, ortada kimsenin gizleyemeyeceği bir gerçek vardır: Türkçeyi onu yaratan insanda bulup o insanla birlikte yaşaması.

Gerek halk şiirimizde, gerek divan şiirinin ustalarında dil ve insan aynı bütünlüktü. Yeni insanı, yirminci yüzyıl insanımızı, onun gerçeğini en güzel, en doğru, en yüksek düzeyde verebilmek, dildeki en doğru, en güzel, en yetkin olanı bularak, o bütünlüğü kendi çağında kurgulamakla mümkündür. Deha bunu sezışte ve yapmaktaydı.

Nâzım; bu gerçeği, geleneğin yaşamdaki gücünü fark edip iiklerine kadar yaşayan ve onu yeniden kuran şair...

İnsan, özgürlüğünü önce dil içinde yaşar ya da orada tutsak düşer. Nâzım, *Şeyh Bedrettin Destanı*'nda ve sonrasında görüyoruz ki, dil içi özgürlüğünü, dahası içinde dolaştığı dünya olarak Türkçeyi hapisanede kazanır asıl, büsbütün. Türkçenin binlerce yıl boyunca birikip gelen sözlü anlatım gücünü, başka deyişle tarihin kültür alüvyonlarını cezaevinde köylerin, kasabaların, kentlerin sevdalı, her türlü haksızlığa karşı gözükara, her türlü puşluğa karşı uyanık, barışçı ama kavgaya hemen hazır, en bıçkın insanlarıyla yıllarca, en acılı ve sevinçli demlerinde türkü ve ağıtlarıyla gün boyu birlikte olarak, aileden edindiği dil tutkusunu en yüksek düzeyde yaratıcı etkinliğe dönüştürmek, dilin bu yetkin kullanım ağını her an içselleştirip dışa vurarak yaşamak bir tek Nâzım'a nasip olmuştur:

Kıyda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır.

Ve gölde ipi kopmuş

boş bir balığın kayığı

bir kuş ölüsü gibi

suyun üstünde yüzüyor.

Gidiyor suyun götürdüğü yere,

gidiyor parçalanmak için karşı dağlara.

İznik gölünde akşam oldu.

Dağ başlarının kalın sesli sipahileri
güneşin boynunu vurup

kanını göle akıttılar.

Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır,
bir sazan balığı yüzünden

kaleye zincirlenen balıkçının kadını,

Nâzım, var olan şiiri önce bütün şairane yüklerinden arındırır, geleneğin süslerinden kurtarır, onu temiz, duru, yapyalın, geniş ve upuzun bir düzyazı yatağında akıtır, geleneği bütün incelikleriyle çağdaş bir duyarlık ve işçilikle dökeceği yepyeni kâğıtlar içinde biçimlendirmek üzere, cezaevinde tohumlanan insanı ilişkilerin yumak ettiği gerçeklik ateşinde eritir. Kemal Tahiri'nin saptığı şu gerçek üzerinde halâ yeterince durulmamış, şairin büyüklüğünün gizilgücü tam olarak açığa çıkartılamamıştır: "Korkunç mapusane şartlarından yararlanarak Anadolu Türkçesinin sağlam temellerini, yani Anadolu insanının tarihsel sosyal gerçeğini de bulmuştur."

Anadolu kültürünün taşıyıcısı köylülük

Osmanlı'da olsun, Cumhuriyet sonrasında olsun, gerici iktidarların tutumu hep Türk'ün ve Türkçenin dar politik amaçlara sığdırılması doğrultusunda ortaya çıktı. Kestirme söylersek, Türk ve Türkmen'i baskıyla, öldürmeyle yok edemeyen Osmanlı, aşağılamayla kabul etti. Nâzım Hikmet, "Türk Köylüsü" şiirinde, onu bütün bir Anadolu tarihinin yaratıcısı ve mirasçısı olarak gördü, gerçek kimliğiyle gösterdi; daha sonra bütün şiir serüveni boyunca, emekçilerin bu mirastan özümstediklerini bir bir şiirine dökerken, kendisi de bu şiir için gerekli dilin en haklı, verimli mirasçısı olduğunu devasa eseriyle kanıtladı.

Bu mirasta ses örgüsü, dize kurgusu olarak divan şiirinin küçümsemeyecesik bir yeri vardı. Nâzım Hikmet, Fuzûlî'den, Nedim'den, Galip'ten kendisine kalan öğeleri damıtarak aldı, şiirine koydu. Ama asıl, Türkçe'yi nereden aldı ve nasıl bütün şiirine yaydı sorusu var ki, yüzyılların süzüp getirdiğini cezaevinde Nâzım'a sözcük sözcük taşıyan insanlardadır bu sorunun yanıtı. Üstelik Nâzım, aldığı şiirine yaymakla kalmadı, bütün Türkiye toprağına serpti, oradan da yeryüzüne. Bugün Anadolu insanının çağdaş dil, duyarlık ve kişiliğinden söz edebilme olanağı varsa, elbette en başta Nâzım sayesinde var ama Nâzım da Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Köroğlu, Dadaloğlu'nda süren Türkmen gelenekleri ve Türkçeyle var. Burada bir itiraz gelebilir: Nâzım'ı yaratan süreç, ideolojisi ve yaşamıdır! Niçin daha önce aynı oylumda bir altüst ediş ve yeniden kuruş gerçekleşmedi? Bu soru yerindedir. Üstelik hem yerel hem evrensel bağlamı vardır. Ne var ki, hiçbir kurucu ve bütünleyici halka; kendini hazırlayan halkalar kurulmadan, yeni bir bütüne evrime olanağı yaratamaz. Bu, hem doğada ve tarihte, hem de tüm zihinsel ve ruhsal süreçlerde, en çok da şiirde böyledir; çünkü şiir, bütün sanatlardan daha çok, hem de kayıtsız şartsız,

dilin ideolojiyle yumaklaşan kuşatması altındadır; şair, ideolojik tavrını dile karşı tutumuyla sergiler; dil, dünya görüşünün ete kemiğe büründüğü somut ortamdır.

Nâzım Hikmet'in hazır bulduğu dil, Namık Kemal'in, Tevfik Fikret'in, Mehmet Emin Yurdakul'un, Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'in diliydi büyük ölçüde. Ama halk geleneğinin uzak dolayım-larla divan geleneğine bittiği büyük ve derin Türkçe'nin daha ayak basılmadık nice sözcüğü, bu sözcüklerin anlam ve cümle-ye göre kıvrılıp bükülerek en ince anlamlar için geniş alanlara açılmayı gereksindiği raks yeteneği, doğu ya da Batı kaynaklı duyarlık etkilerinin dışında, halk mecrasında, ekmeğini ve sözcüklerini emekleriyle üreten insanların yaşamında ve mapusane koşusunda, bütün bir Anadolu'yu yüzyıllardan geçerek bugüne taşıyan ruhları kendinde buluşturup tekleştircek büyük kâşifi bekliyordu. Dilin mapusane çeşmesinde akan ortaklaşma sürecinde, olağanüstü bir birikim, somut gerçekliğin ta kendisi vardı; yanı sıra, akıllara durgunluk veren anlatım zenginliği, lirizm, özgülük duygusu, başkaldırı tutkusu... "Türk Köylüsü" şiirinde, "toprakta öğrenip kitapsız bilen" Nasreddin'in, Bayburtlu Zihni'nin, Ferhad, Kerem, Keloğlu'nın, yedi iklimde deli fişkin-lar gibi sürüp gelen türkülerin ve Yunus'un, kendisinden önce dünya şiirinde bir örneği olmayan Yunus'un duyarlılığını ve dilini ilk kez keşfeden bir modern şair olarak karşımıza çıkıyor Nâzım. "Demir, kömür ve şeker..." dediği sırada, "...şehirlerin bah-tı / bir şafak vakti..." dediği sırada halk şiirinin, mâni ve türkülerin mayası olan tek ünsüzlü iç uyağı bir kentli şairin ilk kez yakaladığına tanık oluruz. Ne Galip'te, ne de Nedim, Muallim Naci ya da Yahya Kemal'de yerellik çabalarının bu suya ulaşabil-dikleri söylenebilir; çünkü Nâzım, ta kaynağında, tadarak, doku-narak, koklayarak, içine çekerek özümser; ona yeni ve gören insanın duyarlılığını, bilincini katar. *Kuvâyi Milliye*'deki, "Hey gidi deli gönlüm!... /... ya istiklâl, ya ölüm" dizelerinin Köroğlu'na ver-diği selam, "Sarılı beygirin boynuna" dizesinde iki şairin has-retli kucaklaşması, Pir Sultan Abdal'ın "ireçberler hoşca tutun öküzü" ile Nâzım'ın "eğilip okşadı mübarek emaneti" dizeleri arasında yüzyılların attığı ilmek, Anadolu insanının esirgeyen bilincini işığa çıkarır. O bilinc ki, Hacı Bektaş Veli'den aldığı eli, sadece Anadolu üzerinde gezdirmekle kalmaz; Muhyî'nin dedi-ği gibi, insanlığı uzatır: "Cümle âlemlere rahmet / Saçar şu yok-sul elimiz."

Nâzım Hikmet, "Türk Köylüsü" şiirinde, onu bütün bir Anadolu tarihinin yaratıcısı ve mirasçısı olarak gördü, gerçek kimliğiyle gösterdi.

Dile dayalı ulusal kimlik, halk şiirinden beslendi

Türkiye toprağında emeğe ve dile dayalı bir ulusal kimliğin yerleşmesinde Nâzım Hikmet şiirinin engin payı var. Nâzım; Anadolu ve Rumeli coğrafyasında Türkçe'nin haritasını keşfe çıkarken, tarihsel dokuyu da önüne gelen her insanda yakalamaya ve yeniden örmeye koyulur. Bu sırada attığı her ilmekte Karacaoğlan şiirinin lirik huyunu, Köroğlu ve Dadaloğlu şiirinin öfkesini, Pir Sultan Abdal'ın başkaldırısını, Hasan Dede'nin, Kaygusuz Abdal'ın ince zekasını, Dedemoğlu'nun tarih tutkusunu, Yunus'ta aynışmış olarak ortaya çıkan dil ve insan sevgisini yeniden üretiriz. Denebilir ki, Nâzım Hikmet şiirini bütünlüklü olarak algılayamadığımız sürece, Anadolu insanına da tarih ve emek süreçleriyle bir bütün içinde ulaşamayız. Öte yandan, Nâzım'ı her yeniden okuyuşumuzda, Türkçenin kaynaklarına daha bir susadığımızı duyumsarız.

"Hani benim ile lokma yiyecek / Başı canı dost yoluna koyanlar / Sen ölmeyen ben ölürüm diyenler / Dostlar da geriye kaçtı bulunmaz" diyordu Pir Sultan Abdal. Bir başka şiirinde bu eleştiriyi daha ince sürdürüyor: "Öl dediğin yerde ölürüm derdin / Kal dediğin yerde kalırım derdin / Her derdine derman olurum derdin / Hele bir yol safa geldin desene." Osmanlı'ya başkaldırının maddi ve mistik öğeleri, önderin kişiliğinde biçimlenir; kitlerde öndere kendini tam anlamıyla veriş ve kendini onda yitirme özlemi vardır. Karanlık, önderle kitlelerin arasına sızmayı başardığı zaman, yalıtılmış olmanın acısı, bir yakınmayla dile gelir. Pir Sultan Abdal şiirindeki bu tema, bu kez bir eleştiri olarak, Nâzım'ın şiirinde de sık sık uç verir: "...korkak, cesur, câhil, hakim ve çocuklurlar..." Dahası, "Akrep gibisin kardeşim... / ... kabahatin çoğu senin" diyen şair, "Onlar ki uyup hainin iğvasına / sancaklarını elden yere düşürürler / ve düşmanı meydana koyup / kaçarlardı evlerine / ve onlar ki bir nice mürtede hançer üşürürler" dizelerinde, suçlayan ama anlama çabasında da sergileyen bir tarih bilinciyle yer alır halkın saflarında. Halka küsmeye ve dönnekleme yer yoktur. Ozanın "dönen dönsün ben dönmezem yolumdan" çılgılığı, dört yüzyıl sonrasının dünyasında, "...bir ağaç gibi tek ve hür / ve bir orman gibi kardeşçesine" yaşama hasretine döndürür: Önderin yerini, tek tek bireylerin kendini var etme ve kitlenin çağdaş bilicinde bütünlüğünü oluşturma çabası alır. Bireyle kitle arasında, karanlığın sızamayaacağı, diyaletik bir yapı, örgütlü bilinç, maddi bir güç, iç içe geçmiş dünyalarla ördüğü, evrensel ve tek bir dünya vardır:

Onlar ki toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çocuklurlar;
korkak,
cesur,
câhil,
hakim
ve çocuklurlar
ve kahreden
yaranan ki onlardır,
destânımızda yalnız onların maceraları vardır...

"Hani benim ile lokma yiyecek / Başı canı dost yoluna koyanlar / Sen ölmeyen ben ölürüm diyenler / Dostlar da geriye kaçtı bulunmaz" diyordu Pir Sultan Abdal.

"Şahlar içinde Serez'in şahsını / Ismin Şah Bedreddin, ilim varısın / Müminler kâbesi dostum nurusun" diyen Dedemoğlu ile Nâzım, aradaki dört yüzyıllık kesiti el üstüne el koyarak dol-duran insanların aydınlığıyla aynı köklerde boşuna buluşmaz. Şeyh Bedreddin; teslim olmayan Türkmen ruhunun, aynı duygularla merkezî otoriteye karşı biriken bütün Anadolu'nun yüzyıllardır bastırmamayan öfkesi ve çılgılığıdır.

"Birem birem toplayayım odunu / Bilem dedim bilemedim adını / Elbistan yanaklı Kürtler kadını / Bir kız bana emmi dedi neyleyim" dörtlüğünde Karacaoğlan, harcında ortak bir tarihin harman olduğu kardeşliğe mermilerin sökmeyeceğini bize ne güzel duyumsatır. Hasan Dede, "yetmiş iki dil bizdedir" sevgisiyle, Anadolu halklarını şeriat karanlığına gömmeye gayretlerinin karşısına yüzü olmayan gerisin dikilir: "Adem vardır cismi semiz / Abdest alır olmaz temiz / Halkı dahleymek nemiz / Bircümle vebal bizdedir."

İslamcı sansür, en başta dile saldırıyor

12 Eylül sonrasında Türk-İslâm sentezi satsatısıyla hazırlanan Türkçe ve edebiyat kitaplarının sansürü en başta dile yöneliktir. Bugün en azgın yöntemlerle sürdürülen saldırıyı göğüslemek üzere, tarihsel mirasın yanı sıra, tepeden tırnağa Türk şairi Nâzım, bütün bir aydınlanma ve Cumhuriyet edebiyatı her türlü postmodern yâveyi püskürtecek olgunluk ve yetkinliktedir. Türkçe, halka köleliği reva görenlerin en büyük düşmanıdır. Anadolu'da halkların kardeşliği, yetmiş iki dilde anlatılmanın bilirlenerek Türkçede somutlaşmasıyla, Osmanlı'nın ve Osman-

İlçilerin zulmüne karşı sönmemiş, Nâzım Hikmet ve Ahmed Arif gibi şairlerle evrensel ışığa uzanmıştır. Türkçeyi yozlaştırmayı Osmanlı başaramadı, şimdiki hiç başaramayacak. Medya bülbüllerinin dili yozlaştırma çabaları, yabancı sözcüklerle özentiyorsa da, saldırısının bir köpükten öte geçemeyeceği aşikâr. Gitgide nefreti büyütüyor olması bu yüzdendir. Dile, halk kültürünün kalıcı öğelerine yönelik görmezden gelmeçilik ve her türlü saldırı, onun dinamiklerini daha da canlandırıyor.

Nâzım Hikmet; kestirme söylersek, Anadolu halkının kimlik ve var olma kavgasının ürünü olan Kızılbaş şiirinin Divan'dan Cumhuriyet'e uzanarak çağdaş yaşama şavkıyan mirasçısıdır.

Türkçe'nin ve halkın gerçek tarihsel kimliğinden, onun başkaldırı ruhundan korkanların, Nâzım'dan ve Pir Sultan Abdal'dan da aynı ölçüde korkmaları anlamlıdır. Türkçe'yi teslim almanın, karanlığa gömmenin olanağı yoktur; çünkü ne İngilizce'nin, ne de Amerikancı yok etme politikalarının böyle zengin, binlerce yıllık sözlü gelenekle yaratılmış, halktan kaynaklanan bir birikimi vardır. Onüçüncü yüzyılda ne İngilizce, ne de bir başka dil, bin yıl sonrasındaki biçim ve anlam olanaklarını yüklenmiş olarak Yunus Emre'sini yaratabildi. Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Köroğlu, Dadaloğlu gibi şairlerle büyük ve derin bir sözlü kültür oluşturmuş, anonim ustalarca işlenmiş bir başka halk dili de yoktur.

Evrensel olana kendi köklerinden yayılmak isteyenler, bunu başaracak zenginliğe sahiptirler. Yunus Emre'den Aşık Veyesel'e uzanan bu engin kaynağa burun kıvrarak ötesinde bir evrensellik arayanlar, Nâzım'ı kaynaklarından ve ideolojisinden yaltımaya çalışırlar, sıradağlara taş ve sopalarla saldırı cücelerden farksızdır.

Pir Sultan Abdal, "kerametinin insanında" olduğunu görerek, "ireçberler"e dobra bir şiirle, "padişahın da bir gün devrileceğini" müjdelemişti. Nâzım Hikmet, insanlığın kurtuluşunun işçi sınıfıyla olacağını söyleyerek, "paranın padişahlığını yıkmak" öngörüsünü getiriyor. Bu öngörü gerçekleşecektir. Paranın dokunduğu, satın aldığı her şey ve herkes çürümeyle yüz yüzedir; ama ilişemediği değerler, insan ve umudu, emekçilerin avuçlarına kök salmış olarak dimdik ayakta durur.

Daha gün o gün değil, derlenip dürülmesin bayraklar.

Dinleyin, duyduğunuz çakalların ulumasıdır.

Safian sıklaştıran çocuklar,

bu kavga faşizme karşı, bu kavga hürriyet kavgasıdır.

Nâzım Hikmet, dilin olanaklarıyla sınırlı bir şiirin aşıldığı, şiirin bütün olanaklarına dilin durmaksızın keşfedilerek taşındığı bir Türkçeyi, handiyse bütün zenginliğiyle kucaklayarak üstlenir. Mevcut üfün ötesinde bir etkinliğe ulaşmasının kaynağında, dildeki anlam ve biçim bütünlüğünü tarihe yaslanarak yenden üretmesinin payı büyüktür. Nâzım'ın Türkçesi; hem o dili

Bugün en azgın yöntemlerle sürdürülen saldırıyı göğüslemek üzere, tarihsel mirasın yanı sıra, tepeden tırnağa Türk şairi Nâzım, bütün bir aydınlanma ve Cumhuriyet edebiyatı her türlü postmodern yâveyi püskürtecek olgunluk ve yetkinliktedir.

kullanan herkesin erişmek istediği bir zenginliği, hem de herkesin kendini içinde buluverdiği bir güncelliği, tazeliği duyumsatır. Bu tazelik, bir başka dile çevrildiğinde bile öylesine gerçeklikle kaplıdır ki, Fransız işçisine de, Kürt emekçisine de dilin aşıldığı bir insani sıcaklıkta ulaşır.

Nâzım Hikmet, yalnız kendi şiirinin ve Türkçenin değil, bütün Türk ve dünya şiirinin içinde; yalnız Türkiye emekçisinin kavgasında değil, dünya emekçilerinin kurtuluş kavgasında; yalnız zafere kadar değil, insanlığın kurtuluşundan sonra da şiiriyle hep aramızda, önümüzde olacaktır.*

*Bu yazı, daha önce Teori Dergisi'nde (Haziran 1993) yayımlanan yazıdan yola çıkarak gelişirken, Kitle Dergisi (Haziran 1978), Broy Şiir Dergisi (Aralık 1985), Papirüs (Mart 1997), Eski (Haziran 2002) ve Aydınlık'ta (3 Haziran 2010) Nâzım Hikmet üstüne yazdıklarımın birbiriyle tartışmalı ve eklemlili yapısal özellikleri üzerinde yeni bir tasarımı ve kurguyla işlendi. Yazı bittiğinde anlam ve anlatım yönünden kimi boşluklar oluştuğu, üstünde yeniden çalışılması gerektiği duygusuna kapıldığımı gizleyemem. Belki de yazının okurla tartışmaya gereksinmesi var, kim bilir / SN.

"Cephenin ön saflarına . . ."

"Sen..." dedi (ve susmak yerine yutkundu), "sen, cephenin ön saflarına gitmelisin!" Anlamamış gibi bakıyordum yüzüne. Daha doğrusu, açıklama bekliyordum. "Senin mücadele yerin yurdundur! Görmüyor musun yurdun halini? Emperyalizmi kapıdan kovduk, herifler bacadan girdi... Senin yerin orası! Gitmelisin! Cephenin ön saflarına gitmelisin!"

1 950'li yılların ikinci yarısında, Berlin'in "Doğu Berlin" denen Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne bağlı kesiminde Nâzım Hikmet'le buluşma fırsatını ele geçirdim. Yaklaşık iki saat süren bu sohbet, benim açımdan çok önemli, çok değerliydi. Neden dersenez, genç bir sosyalist olarak uygulamadaki temel doğrultumu bu görüşme sayesinde kesinleştirdim. Üstelik, söz konusu doğrultuyu yaşamam boyunca koruduğumu da eklemeliyim. Buraya bir daha yazayım: Sosyalist öğretinin gerektirdiği genel kavrayış bakımından yirmi bir yaşındayken neysem, yetmiş sekiz yaşına geldiğim şu günlerde de öyleyim.

Beni Nâzım'la görüşmeye götüren koşulları açıklamadıkça asıl olayı tam anlatamayacağımı düşünüyorum.

Koşullardan ilkinı şöyle özetleyeyim: 1954-60 yılları arasında öğrenim için Almanya'daydım ve her üniversiteli bir Alman ya da yabancı öğrenci gibi, ben de kafamın yatığı bir öğrenci derneğine üye olmuşum. Bizim derneğin adı "Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği"ydi. Burada, örgüt içi eğitim çalışmalarında bir yandan kuramsal bilgiler edinirken bir yandan da örgütün siyasal etkinliklerinin genişlemesi yolunda elimden geleni yapıyor, bana söylenen her şeyi koşarak yerine getiriyordum. Uçarlılığı da katarsak yaşadığım en fazla tat aldığım, umut dolu, sevinç dolu, düş dolu yıllardı. Yüreğim sanki benim değil, gelecek yüzyılların yüreğiydi. Sosyalist arkadaşlarım benden okyanusların dibine dalmamı, yıldızlardan yıldızlara atlamamı istese, bunları hemen yapacak gibi hissederdim kendimi. İşte böyle anlarda hep aynı dizeleri mırıldanırdım:

Sosyalist öğretinin gerektirdiği genel kavrayış bakımından yirmi bir yaşındayken neysem, yetmiş sekiz yaşına geldiğim şu günlerde de öyleyim.

*Kendi kendimizle yaşamadayız, gülüm
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz
ya dünyamıza inecek ölüm!*

Ben bir ceviz ağacıym Gülhane Parkı'nda

1950'li yılların ilk yarısında, Almanya'da birkaç yüz yurttaşımız vardı. Çoğunluğu da öğrenciydi onların. Bu ülkeye gittiğim 1954 yılında, İkinci Dünya Savaşı bite- li sekiz buçuk yıl olmuş, çok yönlü yıkım ve yoksulluktan hâlâ çıkamamıştı Almanya. Ancak halk, Hitler döneminden ve savaşın acılarından gereken dersi almış olmalı ki, başta "insanın değeri" olmak üzere, ya- şamdaki her şeye artık hoşgörülle baki- yordu. Belki de savaştan yenik çıkmanın ruh haliydi bu. Nedeni ne olursa olsun, dünyanın kaç bucak olduğunu anlamış, yumuşak, doğayı seven, uysal, biraz başı eğik bir toplumdaki yaşıyorduk. Bu- nun tadı hiç de fena değildi.

Bu ülkede trafik polisi dışında sanki hiç polis yok gibiy- di. Vardı da, özellikle yabancı öğrencilere dostça davranır- dı polis; yani yok gibiydi. Buna hem şaşar hem sevinirdim. Beş buçuk yıl kaldığım bu ülkede, polis milletle bir kere- cik bile en küçük bir sürüşmem olmadı. Doğrusu ya, on- ların üstüne gitsem bile kenara çekiliyordu polisler.

Garip bir yerdı burası: En başta gökyüzü, seyrek bul- duğu kendi mavi rengine benden fazla sevinirdi. Çünkü bu ülkede maviye çok az bürünürdü gökyüzü. Hep gri, hep kurşuniydi. Yazın bile yağmur yağar, yaz aylarının güneş- li günlerini, olsa olsa birkaç hafta görürdük. Benimle aynı kafada olan arkadaşım Aydın, hiç aklıma gelmeyecek bir nedenle yağmur bulutlarına kızardı:

"İşe bak kardeşim! Bu topraklara düşen yağmurun çeyrek kadarı Anadolu'ya düşse, ihya olurduk valla..." derdi.

Her neyse, kültürlü bir arkadaş, sağlam bir sosyalist, iyi bir araştırmacıydı. O da Sosyalist Öğrenciler Birliği'nin üyesiydi.

Kimya mühendisiydi Aydın. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirmiş, Almanya'ya doktora yapmak için gelmişti. Bu ülkede bana hep "ağabeylik" etti, okumamı yazmamı destekledi, kültürümü çok yönlü geliştirebilmem için bana yol gösterdi. Öte yandan ben de kendime göre bağımsızlıkçı bir delikanlıyım. Ayrıca, Türkiye'deki lise yıllarımda, yaşma göre iyi bir edebiyatseverdim; ancak katı bir Nâzım yasağı olduğundan, Nâzım'ın "suç unsuru" sayılan kitaplarından birini olsun ele geçirememiştim. Onun şiirlerini ben Almanya'da Aydın sayesinde tanıdım. Ezbere bilirdi çoğu şiirini. Bana ağırca okur, ben de yazardım bu şiirleri. Sonra onlar üzerinde saatlerce konuşurduk. Bugün de ezberimdedir kimi şiirleri.

Hele biri vardır ki, insana moral verir:

Deniz kıyısındaki o ulu ceviz ağacını betimlerken hayatın anlatımındaki güzelliği veren bir dörtlüğü buraya aktarayım da okurlara biraz moral aşısı olsun:

*Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,
ben bir ceviz ağacıym Gülhane Park'ında
budak budak, şerham şerham ihtiyar bir ceviz...
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.*

Bu yıllarda Nâzım'ın şiirleri, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki bir Türköğrenci kurulu tarafından Almancaya son derece başarıyla çevrilmişti. Kurul, Almancada şiirin içeriğini, derinindeki anlamları tam olarak verdiği gibi, yarım kafiye mayasını ve kırık dizelerin uyumlu, akıcı biçimde kullanımını tam kavramış, çeviriyi buna göre yapmıştı. Artık Almanların da dilindeydi Nâzım'ın şiirleri. Bunu önemsiyordum, çünkü dünya çapında sanatçıları çıkarabilişimize göre, Almanların gözünde, ben de dahil biz, ileri bir kültürden geliyorduk...

Cezayir Bağımsızlık Savaşı

1950'li yılların ikinci yarısında, dünya olaylarının içinde beni en fazla ilgilendiren, Cezayir Kurtuluş Savaşı'ydı. Fransa'nın sömürgesi olan Cezayir, bağımsızlığını kazanmak için müthiş bir ulusal savaş sürdürüyordu, bu uğurda yüz binlerce yiğit genç savaşçı, can veriyordu. Dünya basınında geniş ilgi gören bir olaydı Cezayir Savaşı. Çünkü, çarpıcı olaylarıyla uzun yıllardan beri sürüp gidiyordu. Alman gazetelerinde bu savaşla ilgili haberler, genellikle birinci sayfada yer alırdı.

1954 ile 1962 arasında bunca yıl süren bu destansı savaş, Menderes döneminin Türkiye'sinde hemen hiç yankılanmıyor,

Millî demokratik devrimimizin önderi
Mustafa Kemal Atatürk.

devlet büyüklerimiz bu savaşı hiç umursamıyordu. Daha kötüsü, Türkiye, Fransa'dan yanaydı!

1950'li yılların ortalarında bir gün, Almanya'da rastlantı sonucu tanıdığım Cezayir "Ulusal Kurtuluş Cephesi"nden (FLN'den) kaçak bir militan, cebinden çıkardığı Atatürk fotoğrafını bana gösterip, "İşte bizim gerçek önderimiz!" dediği zaman, bağımsızlık savaşımızın 20. yüzyılın ikinci yarısına da damga vurduğu kalamla dank etti.

Bir de parantez açayım: Söz konusu Cezayirli gençle rastlaşmamı, onunla iki gün kadar dünya ahvalı üzerine dertleştiğimi, "Ağaçlar Çiçekteydi" adlı anılar kitabımda anlattım. Dileyen okur oraya başvurabilir.

Bu Cezayirli beni öylesine etkilemişti ki, kökleri bizim Kurtuluş Savaşı'mızdan beslenen bir bağımsızlık savaşında, kendimi Cezayir'de bulmam işten değildi: Cezayir için herhangi bir Avrupalıda bulunmayan birçok fazla tarafım vardı: Hem yüzyılın ilk büyük ve örnek bağımsızlık savaşını zaferle tamamlamış bir halkın aydınıydım, hem Müslüman bir ülkenin çocuğuydum hem de antiemperyalist bilince davranan amatör bir yazar ve gazeteci sayıyordum kendimi.

İşte tam da bu duygularla dolu olduğum sırada, Nâzım'ın Doğu Berlin'de yaşadığı haberini almıştım. Demekteki sosyalist Alman dostlarıma sordum, "Evet, biz de duyduk, eşi Vera'yla birlikte şu sıra Berlin'de oturuyormuş" dediler.

Arkadaşlarımın "Berlin" dediği, o zamanlar Demokratik Alman Cumhuriyeti topraklarının ortasında bir ada konumunda bulunan, bildiğimiz, o eski, koca başkentti. Savaş sonrasında Berlin, işgal kuvvetleri tarafından dörde bölünerek paylaşılmış, Kızılordu denetiminin payına "Doğu Berlin" düşmüştü. Olağanüstü bir tarafı yoktu Doğu Berlin'e gitmenin: Pasaportu olan her turist gibi, ben de buradaki gümrük kapısından geçecektim...

Asıl sorun, Nâzım'ın adresini öğrenmekti. Bunun çözülmesi için, demekteki arkadaşlarım devreye girdi, ama on gün kadar beklemem gerekti. Ayrıca Alman dostlarım bana Doğu Almanya'nın "FDJ" denen Freie Deutsche Jugend "Özgür Alman Gençliği" başkanının telefon numarasını vermişti. Bir sıkıntıyla karşılaşırsam bu arkadaşlarımdan yardım isteyebileceğim söylendi. Benimle ilgili bilgiler ona iletilmişti.

O günlerde yaşadığım karmaşık duyguları anlatmam zor. Gençlik işte: Nâzım'la karşılaşacağım için hem sevinçliydim hem de bir sınava girecek gibi heyecanlıydim.

Heyecanlanacak ne var? Her şey su gibi aklı gitti: Doğu Berlin sınırından rahatça geçtim, Nâzım'ın ezberimde olan ev adresinin yolunu yalnızca bir kere sorup öğrendim ve işçi lojmanlarını andıran kocaman bir blok apartmanın soldaki kapı-

sından girip birkaç kat yukarı çıktım, zili çaldım. Bir dakika kadar bekledim, kapı açılmadı. "Keşke FDJ örgütünün yardımıyla randevu alsaydım" diye düşünürken kapı açıldı, Bayan Vera kapıda belirdi. Şaşkın bir ifadeyle bakıyordu yüzüme. Şimdi ben onunla hangi dilden konuşacak, nasıl anlaşacaktım? Tek çarem Almanca konuşmaktı. Türk olduğumu, Nâzım Hikmet'e büyük saygı ve sevgim olduğunu, kendisiyle görüşmek istediğimi söyledim. Bu sözlerimi, tek kelime Almanca bilmeyen biri de anlardı hallerimden.

Kısa ve net bir cevap geldi:

"Nicht zu Hause!" (Evde değil).

Saygılı bir şekilde gülümsedim ve daha sonra yine geleceğimi söyleyip oradan ayrıldım.

Otur bakalım parklarda...

Şanssız bir günümüdü. Bir yığın duygunun dayattığı sorular dolaşıyordu kafamda: Acaba Vera benden kuşulanmıştı da ondan mı "Evde yok" demişti? Belki doğru söylemişti, evde yoktu. Belki de Türklerle görüşmek istemiyordu Nâzım. Bu konuda haklı olabilirdi. Kötü niyetli insanlardan birinin, hatta bir "görevli"nin oyunuyla karşılaşmaktan çekinmesi kadar doğal ne olabilirdi?

Peki, ben şimdi ne yapacaktım? Tabii ki birkaç saat sonra Nâzım'ın evine yeniden gidecektim. Ama bu kez FDJ Başkanı'na araya sokup benim adıma randevu almasını sağlamam gerektiğini düşündüm. Gittiğim parktaki banklardan birine oturup sırasıyla neler yapmam gerektiğini gözden geçirdim. Beş dakika kadar sonra da, oturduğum banktan kalkıp bir telefon kulübesinden ezberimde tuttuğum telefon numarasını aradım. Lâkin orası da cevap vermedi, iyi mi?

İçimden konuşarak kendime moral aşılamaya başladım:

"Şakın ol Ahmet, ortada bir şey yok. Küçük tersliklerle karşılaşmış, o kadar. Bunları büyütme, bunlar hallolur, merak etme. Topla kendin! Sokakta giderken annesini kaybeden bir çocuk gibi ağlayacak mısın yoksa?"

Çaresiz kaldığım anlarda hep yaptığım gibi, Nâzım'dan bir şiir mırıldandım. Bu şiir, birçok yönden bana yakın geliyordu şimdi. Yine o parka gittim ve banklardan birine oturdum, gözle-rimden süzülen yaşlara aldırmayarak, yükselen bir sesle şiiri okumaya başladım:

Berlin'de 5 Ağustos günü, Ahmet,

Kızılırdı erlerinden

mavi gözlü Fedya'ya tanıttım seni.

Otomobildemiz,

Fedya direksiyonda.

"Fedya, dedim ona,

Ahmedim tütün yaprağı gibi narin

tütün yaprağı gibi sarı

Ahmedim tütün işçisi.

Savaş sonrasında Berlin, işgal kuvvetleri tarafından dörde bölünerek paylaşılmış. Kızılırdı denetiminin payına "Doğu Berlin" düşmüştü.

Fedya, çok zulüm ettiler Ahmedime

velâkin

yoldaşlarından ve kendinden emin gülüşünü Ahmedimin
yenemediler.

Fedya, bizim Ahmet

barış ve hürriyet

imtihanını

bir çoğumuzdan önce verdi:

On altı yaşında TKP'ye

on yedisinde hapse girdi

ve yirmisinde hapisten çıktığı akşam

İstanbul'da bir bahar akşamı,

gülüşünü kaybetmeden

öldü veremden."

Ormanlar, kayalar, göller, denizler

Bir saatkadar sonraydı, parktan çıkıp FDJ Başkanı'na telefon ettim ve ona bu kez ulaştım. Durumu anlattım. Nâzım'ın evde olmadığını, uygun bir zamanında kendisini ziyaret edebilmem için yardımcı olmasını istedim.

"Bay Say, sizinle hiç karşılaşmadık, ama sizi tanıyorum, sizin şu anda ne gibi bir sorunla baş başa olduğunuzu da tahmin edebiliyorum. Beni yarım saat sonra yeniden arayın lütfen..." dedi.

Kolumdaki babadan kalma saate bakarak tam 35 dakika sonra aradım Başkan'ı...

Enerjik bir sesle şöyle dedi:

"Tamam, saat 17.30'da çaya bekliyor sizi..."

Çok sevinmiştim. O andan itibaren her yarım dakikada bir, saatime göz attım ve zaman geçirmek için, rasgele sokaklara girip çıktım. Kendi halimde, hep önüme bakarak boyuna yürüdüm...

*Beş kıtanın içinden başladı sefer
Gidildi kuzeye doğru, gidildi,
Ormanlar, kayalar, göller, denizler
Şehrine varıldı, şehir yeşildi.*

Cephenin ön saflarına git!

Kapıyı büyük şair Nâzım Hikmet açtı! Gözümün önüne getirdiğim Nâzım tam buydu işte! Resimlerine göre farkı, güler yüzlü ve enerji dolu olmasıydı. Beni, oturma odası gibi bir yere götürdü. Rahatlamamı sağlayacak birkaç dakikalık hoşbeşten sonra, niteliklenmi saymaya başladı. Belli ki hakkımda bilgi verilmişti ona. Yüzüme karşı söylenen bu övücü sözleri, başımı öne eğerek dinledim. Ardından, diyalektik yöntem ve tarih kavrayışıyla ilgili birkaç soruyla herhalde küçük bir yoklama yaptı. Valla ateş gibi cevapladım, neme lâzım... Şimdi daha yakın, daha sıcak davranıyordu. Oturduğu yerden ara sıra kalkıyor, konuşurken yanıma gelip omzuma yumuşak şaplaklar atıyordu.

Müthiş duygulanmıştım. Zevkten ne yapacağımı bilemiyordum. Tıpkı örgüt arkadaşlarım benden okyanusları taşırmamı, yıldızlara atlamamı isteyecek olduğunda neler hissettiysem, şimdi bu duyguların daha derinini yaşıyordum.

Benim ona bir şeyler söylemem gerekiyordu. Ama ne?

"Şiirlerinizin Almanca çevirisi olağanüstü başarılı!" dedim.

Durakladı. Bunun üzerine, çeviri kurulunun neden başarılı olduğunu, içerik, biçim ve söyleyiş yönlerinden nasıl titizlik gösterdiğini anlattım.

Hem ilgiyle hem hayretle dinliyordu.

"Bir örnek vereyim mi?" diye sordum, cevap beklemeden somut, apaçık bir örnek verdim ve onun şu ünlü iki dizisini derinden gelen bir sesle söyledim:

*Hava kurşun gibi ağır,
Ve ben ağır ağır bağıriyorum*

"Almanca çevirisi ise şöyle" dedim:

*Die Luft ist schwer wie Blei
Und ich schrei, schrei, schrei...*

Ayağa kalkıp "Nasıl, nasıl?" diye sordu. Dizeleri okunuyula bir daha yineledim:

*Di luft ist şver vi blay
Und ih şray, şray, şray...*

Gülmeye başladı. Sanki bu başarılı çeviriyi ben yapmışım gibi, ödü olarak bu kez sırtına daha sertçe bir şaplak attı ve birden can alıcı bir soru sordu.

"Her şey iyi güzel de, önümüzdeki yıllarda ne yapacaksın bakalım? Neler planlıyorsun gelecek için?"

*Gözümün önüne getirdiğim Nâzım tam buydu işte!
Resimlerine göre farkı, güler yüzlü ve enerji dolu olmasıydı.
Beni, oturma odası gibi bir yere götürdü.*

Gerine gerine cevap verdim:

"Cezayir'e gitmek istiyorum."

Durakladı ve yanlış bir şey duymuş gibi sordu:

"Cezayir'e mi?"

"Evet... Bağımsızlık savaşı veriyor onlar..."

Şöyle bir duraklayıp birden patladı:

"Olamaz! Yanlış!" diye bağırdı.

Şaşırmıştım. "Neden?" diye sordum.

"Sen..." dedi (ve susmak yerine yutkundum), "sen, cephenin ön saflarına gitmelisin!"

Anlamamış gibi bakıyordum yüzüne. Daha doğrusu, açıklama bekliyordum.

"Senin mücadele yerin yurdundur! Görmüyor musun yurdun halini? Emperyalizmi kapıdan kovduk, herifler bacadan girdi... Senin yerin orası! Gitmelisin! Cephenin ön saflarına gitmelisin!"

Bu sefer ben yutkundum. Bir cevap vermem gerekiyordu.

Ayağa kalkıp "Tamam" dedim, "cephenin ön saflarına gideceğim!"

Sarıldı bana Nâzım. Bu kucaklaşma, hem anlaştığımızı hem de artık vedalaşabileceğimiz anlamına geliyordu.

Beni yolcu ederken "Anladın değil mi meseleyi?" diye son bir kez sordu.

"Anladım" dedim, "benim gideceğim yer, cephenin ön saflarıdır, bunu hiç unutmayacağım..."

"Yirminci Asır Hindistan Tarihi": Nâzım Hikmet'in sömürgeciliğe bakışı

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de bulunan "Yirminci Asır Hindistan Tarihi" başlıklı bölüm aslında "Britanya bankalarının localarında oturan filozofların" öncüsü olduğu sömürgeci tarih anlayışına iki açıdan cevap ve alternatif teşkil eder. "İrk"lar arası değişmez bir hiyerarşiye dayanan bu hiyerarşi içerisinde beyaz adamın sorgulanmaz üstünlüğünü temel alan sömürgeci tarih anlayışından farklı olarak Nâzım Hikmet'in benimsediği maddeci tarih anlayışı özcü değil değişime dayalı bir anlayıştır.

Şimdilik bu kadar. Daha doğrusu bu, yazmak istediğim
"Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin başlangıcı.

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?

Hintlilere ait Hindistan tarihi yazarak kendi geçmişlerini
yeniden ellerine geçirmeye çalışma[k] Hintlilere düş[er].

Ranjit Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*

Nâzım Hikmet'in yazın hayatı, sömürgeci zihniyetin dünya savaşına neden olacak kadar güçlendiği yıllar ile yüz yıllarca sömürülen halkların bağımsızlıklarına kavuştuğu yıllar arasındaki döneme denk düşer. Edebiyatı şahsi duyguların dışavurumu olarak değil toplumsal bir mücadele yöntemi olarak gören Nâzım Hikmet, özellikle sömürgeciğin ve eski-sömürgeciğin yerindeki toprakların yüzde 84.6'sını kapladığı bir dönemde(2) ardı ardına kaleme aldığı şu üç kitabında sömürgeciliğe karşı, deyiş yerindeyse, edebî bir mücadele vermiştir: *Jokond ile Sî-YA-U* (1929), *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* (1932) ve *Taranta-Babu'ya Mektuplar* (1935).

Nâzım Hikmet, sömürgecilik konusunu ele aldığı bu kurmaca eserlerden üçünü de tarihî hakikatler üzerine binmiştir. *Jokond ile Sî-YA-U*'da kurmaca olayların arka planını Britanya İmparatorluğu ile onun ardından dünyanın ikinci büyük sömürge imparatorluğu olan Fransız Sömürge İmparatorluğu'nun Şanghay'daki varlığı oluşturur.

*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*nün tarihi arka planında Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliği yer alırken, *Taranta-Babu'ya Mektuplar*'da bu arka plan İtalya'nın Faşist lideri Benito Mussolini'nin Etiyopya'yı sömürgeleştirmek için bu ülkeye açtığı savaştır.

Bu makalenin temel konusunu oluşturan "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin içerisinde yer aldığı *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*, Benerci adındaki Hindistanlı gencin, İngiliz istihbaratının yaptığı bir baskının ardından yakalanmasının ancak diğer tutuklananların aksine salıverilmesinin, parti arkadaşlarıyla, özellikle de en yakın arkadaşı olduğu söylenen Somadeva'yla arasında yarattığı sorunlar dolayımında, sosyalist ve sömürgecilik karşıtı mücadelede bireyin yerinin sorgulandığı bir kitaptır. Benerci, serbest bırakılmasının arkasında yatan nedenin, daha sonra İngiliz istihbarat servisinde olduğu anlaşılan İngiliz sevgilisinin, kendisinden habersizce onu koruması olduğunu anladığında intihar etmeyi düşünür. Ancak ömrünü davasına vermesi gerektiğine karar vererek bu fikrinden vazgeçen Benerci, bu uğurda çalışmaya devam eder.

1965'te yayınlanan ve kapak deseni Abidin Dino tarafından yapılan *Jokond ile Sî-YA-U*, *Taranta Babu'ya Mektuplar* ve *Benerci Kendini Niçin Öldürdü...*

Kitap, tutuklanan ve uzun yıllar hapsede kalan Benerci'nin, partide önemli bir isim hâline gelmesine rağmen yaşlılığı nedeniyle artık mücadeleye hizmet edemeyeceğini düşünerek intihar etmesiyle son bulur. Konusu bu şekilde özetlenebilecek olan *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'nin arka planını, yukarıda da belirttiği üzere Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti ve İngilizlerin Hintlilere yaptığı zulümler oluşturur.

Anlatı içinde anlatı: "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"

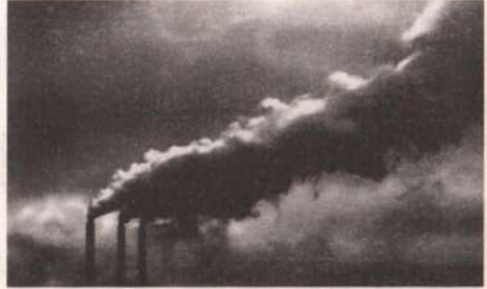
Yukarıda belirttiği üzere, *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*, İngiliz istihbaratının yaptığı bir baskının ardından salıverilmesi nedeniyle, en yakın arkadaşı olan Somadeva da dâhil olmak üzere dava arkadaşları tarafından dışlanan Benerci karakterinin etrafında kurulu bir olay örgüsüne sahiptir. Bu kitaba bir iç anlatı olarak yerleştirilmiş olan "Yirminci Asır Hindistan Tarihi", Somadeva'nın yazmaya başladığı ve ölmeden önce barıştığı arkadaşı Benerci'ye okuduğu belirtilen bir kitaptır.

"Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin bir örneğini oluşturduğu iç anlatılar, Kubilay Aktulum'un *Metinlerarası İlişkiler* başlıklı kitabında belirttiği üzere bir parçası olarak içinde yer aldıkları bütünü anlamlandırmada bize önemli ipuçları sunar:

Anlatı içine bir başka anlatı sokulurken, ilk anlatı, içerisine sokulduğu anlatıyı yansıtır. [...] Sonuçta yeni metne sokulan bir başka metin yeni metnin aynadaki bir yansıması olur bir bakıma. Ayna benzetmesi kuşkusuz boşuna değildir. Lucien Dällenbach'ın söylediği gibi, "iyi yerleştirilmiş bir ayna, arkamızda ne olup bittiğini görmemize, görüş alanımızın dışında kalan şeyi açığa çıkarmaya olanak sağlar." [...] Anlatı içine anlatı, yapının konusunu yinelediği gibi onun anlamına daha da açıklık getirir. (159-60)

Bu noktada Nâzım Hikmet'in sömürgecilik konusundaki görüşlerini ortaya koyduğu ve içeriğiyle olduğu kadar yarım kalmış, eksik bir metin oluşuyla *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'nin yanı sıra, *Jokond ile Si-YA-U ve Taranta-Babu'ya Mektuplar*'a da ayna tuttuğunu ileri süreceğim. "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin üzerinde durmanın yerinde olacağını düşünüyorum.

Nâzım Hikmet'in, sömürgeciliğe ve ırkçılığa bakışını kitapta ki olay örgüsünden bağımsız ve bütünlüklü bir şekilde ortaya koyduğu "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin Somadeva'nın yazdığı belirtilen ilk kısmı, tarih ile sinema arasında bir analogi temelinde oluşturulmuştur. İnsanın belirli bir kurulu ekonomik düzen içerisine, belirli bir toplumsal sınıfın mensubu olarak doğduğuna işaret eden bu analoginin içeriği, Somadeva'nın, doğumıyla birlikte bir sinema biletiyle kundaklandığının (304) ve sinema salonuna, üç ayrı mekviyi temsil eden üç kapıdan girildiğinin belirtilmesi (304) ile açıklık kazanır. İlk kapıdan "fraklı Britanya bankaları" olarak tabir edilen, İngilizlerden oluşan egemen sınıfın, ikinci kapıdan "küçük dar / dükkânlarda / dar tarla-

Kapitalizmle birlikte hızla çoğalan fabrikaların bacalarının yüksekliği, bu bacaların imgesel düzlemde samanyoluna, yani "yüksek"e çekilmesiyle, fabrikalardan çıkan duman ve kurumun aşırılığı ise, bunların "ruhani, ideal" olanın alanına taşınmasıyla vurgulanır.

lar" olarak işaret edilen küçük burjuvazinin ve son kapıdan da "istihsal aletinden mahrum olanlar"ın, yani proletaryanın girdiği belirtilir (304).

Seyircilerin polisler tarafından işaret edilen yerlerine oturmasının ardından, ışıkların kapandığı ve perdede "Yirminci Asırın Sergüzeşleri" adlı dramın başladığı ifade edilerek filmin anlatımına geçilir (305). Yoğun bir görsellik ile örülü bu bölümde, yukarıda sözü edilen toplumsal sınıfların ve sömürgeciliğin kökeninde yer alan kapitalizmin yirminci yüzyılda daha önceki hiçbir dönemde olmadığı kadar güç kazanmış olduğu, mizahi bir üslupla anlatılır:

Yirminci asır

dört kanatlı bir tayyareden

mendil salladı bize.

Yakasinda kapitalizm

açıldı kabak çiçeği gibi. (305)

Bu dizelerde, kapitalizmin, uçağın temsil ettiği teknolojik gelişmelerden beslenerek hızla güçlendiği ifade edildikten sonra, kapitalizmin dinamosu olan fabrikaların nasıl hızla çoğaldığı anlatılır:

O kadar çoğaldı

o kadar

uzadı ki bacalar

saçlarından asıldılar sıra sıra

keheşanlara.

Öyle duman çıktı, kurum yağdı ki

gökte Allah bile meleklerle

Amerikan markalı muşambalar giydirdi. (305)

Yukarıdaki dizelerde ise kapitalizmle birlikte hızla çoğalan fabrikaların bacalarının yüksekliği, bu bacaların imgesel dü-

lemde samanyoluna, yani "yüksek"e çekilmesiyle, fabrikalardan çıkan duman ve kurumun aşırılığı ise, bunların "ruhani, ideal" olanın alanına taşınmasıyla vurgulanır. Kapitalizmin gücüne ve bu güç dolayısıyla kimileri tarafından "kutsallaştırıldığına" işaret edilen bu dizelerin ardından gelen bölümde ise ırkçılık açık bir biçimde kapitalizmle ilişkilendirilir:

Bir coğrafya hocası dedi ki derste:

"Senegalli zencinin yegâne derdi

yüzünün siyah olmasıdır."

Bu haber bir velleyle köpürdü Paris'te,

müstemlekeler nezareti emir verdi,

pudra fabrikaları geçti seferberliğe.

Paris'te olan işler duyulunca Londra'dan

hemen içtima edip karar koydu Avam Kamarası:

"Kıçlarına kuyruk takmıyan Hintlilerin

kesilecek kafası."

Telsizler daha tebliğ ederken bu kararı Hind'e

muazzam bir kuyruk tröstü teşekkül etti

Mançister şehrinde. (306)

Yukarıda alıntılan dizelerde "ırkçılık" ve "kapitalizm" ilişkisinin sorgulanmasında, öncelikli olarak sömürgeci söylemde "ırk" kavramının inşasının büyük ölçüde deri rengiyle ilişkili olduğunu, "yüksek" ırkların beyaz, "aşağı" ırkların beyaz olmayan olarak konumlandırıldığını ve "aşağı" ırkların bir tür doğal işçi sınıfı addedildiğini belirtmek gerekir. Ania Loomba'nın *Kolonyalizm/Postkolonyalizm* başlıklı kitabında Alman antropolog Theodor Waitz'ın 1858 yılında yayımlanan antropoloji kitabından aktardığı görüşler bu ilişkii somutlar niteliktedir. Waitz, insanlığın hayvanlarda olduğu gibi çeşitli türlerden oluştuğunu ve bu türler arasında "doğal bir aristokrasi" olduğunu söyledikten sonra, bu aristokrasinin tepesinde "beyaz" adamın olması gerektiğini, diğerlerinin de ona hizmet etmekle mükellef olduğunu şu sözlerle ileri sürer:

[K]ökenleri itibarıyla insanlığın soylu kesimine hizmet etmeye mahkûm olan ve belki ehilleştirilebilecek, eğitilebilecek ve evcil hayvanlar gibi kullanılabilir ya da semirtilerebilecek, [...] aşağı ırklar karşı olarak, başat bir beyaz tür olmalıdır. (143)

Bundan başka bir durumun söz konusu olamayacağını belirten Waitz'e göre, bunun sebebi, "aşağı" ırkların hizmet etmekten daha fazlasını yapmaya kadir olamamalarıdır. Waitz bu görüşünü, beyaz olmayan "ırk"lara bitki ve hayvanlar arasında bir koşulluk kurarak iddia eder:

Bu aşağı ırkların daha yüksek bir ahlaki ve düşünsel gelişim düzeyine yükseltilmeleri için çaba harcamak, ıhla-

mur ağaçlarının tarımsal yetiştirme yoluyla şeftali vermelerini ya da maymunların gerekli eğitimden sonra konuşmayı öğrenebileceklerini ummak kadar aptalca olur. (143)

Waitz'ın sözleri, ırkçı söylemde insanlar arasında var olduğu öne sürülen hiyerarşinin deri rengine göre inşa edilmiş olduğunu, beyaz olanın "insan", siyah olanın ona hizmet etmekle yükümlü "hayvan" olarak konumlandırıldığını ve deri renginin değişmezliğinin de, bu hiyerarşinin korunmasına hizmet ettiğini gösterir. Loomba, bu çerçevede, "[m]odem dönemin başlarında, 'Etiyopyalıyı beyazlayınca'ya dek yıkamanın imkânsızlığı gibi vecizeler[ini]' bu hiyerarşinin korunmasına yönelik olarak kullanıldığını belirtir. Örnek olarak ise Thomas Palmer'in 1565 yılında yayımlanan *Two Hundred Poesies*'inde (İki Yüz Şiir) yer alan ve iki adamın Etiyopyalı bir adamı yıkayıp beyazlatmasının olanaksızlığını anlatıldığı "İmkânsız Şeyler" başlıklı şiirini örnek olarak verir (130): "Neden yıkarsın boşuna Etiyopyalıyı? / Ah boşuna, / Kimse kara geceyi aydınlatamaz" (aktaran Jean Michel Massing 185).

İşte, yukarıda sözü edilen, kapitalist ülkelerin kendilerine ücretsiz emek sağlayarak daha da güçlenmek amacıyla kurdukları bu "ırklar hiyerarşisi" ve bu hiyerarşinin zorunlu ve değişmez bir olgu olarak dayatılmasına hizmet eden, beyazlatılmaya çalışılan siyahi insan imgesinin gülünçlüğü, Nâzım Hikmet'in yukarıda alıntılan dizelerinde işa edilir. Bu çerçevede, Nâzım Hikmet'in, bir öğretmenin "Senegalli zencinin yegâne derdi / yüzünün siyah olmasıdır" demesini izleyen süreçte "pudra fabrikaları'nın seferberliğe geçtiğini ifade ettiği dizeler ve

Siyahi insanın "beyazlatılması" imgesinin yakın zamana kadar kullanıldığını gösteren bir örneği, Ali Rattansi, *Racism: A Very Short Introduction* başlıklı kitabında sunar. Rattansi'nin verdiği örnek, tarihini belirtmediği bir İngiliz sabun reklamıdır: 1960'lara değin

faaliyetini sürdüren Gossages firmasının ürünü olan "Sihirli Sabun"unun reklamında, siyahi bir erkek yüzünün yarısının rengi açıklaştırılarak, bu resmin altına, bu sabunun "siyahı beyaz yap[tığı]" yazılmıştır (53). Jean Michel Massing, "From Greek Proverb to Soap Advert: Washing the Ethiopian" (Yunan Deyiminden Sabun Reklamına") başlıklı makalesinde, yukarıda sözü edilen imgenin sürekliliğini konu eder.

Hepsinin parlıyordu apış arasında

malî sermayenin altın kazığı. (309-10)

Orhan Hançerlioğlu'nun *Ekonomi Sözlüğü*'nde belirttiği üzere, tekelci kapitalizmin ürünü olan ve işletmelerin, tek bir yönetime altında bir araya getirilmesiyle oluşan "tröst"ler, pazarlara egemen olmada diğer işletmelerden çok daha avantajlı olmaları açısından (434) kapitalizmin temel itici gücünü oluşturur. Bu temelde, daha önceki dizelerde, ırkçılığın, oluşturulmasını meşrulaştırdığı ifade edilen dünya pazarındaki en büyük güçler olarak ortaya koyulan "tröstler", yukandaki dizelerde "dev" olarak tasvir edilmiştir.

Sömürgeci tarih yazımına bir alternatif

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de bulunan, yukarıda ele almaya çalıştığım "Yirminci Asır Hindistan Tarihi" başlıklı bölüm aslında "Britanya bankalarının localarında oturan filozofların" öncüsü olduğu sömürgeci tarih anlayışına iki açıdan cevap ve alternatif teşkil eder.

Yukarıda belirtildiği gibi, "ırk"lar arası değişmez bir hiyerarşiye dayanan bu hiyerarşi içerisinde beyaz adamın sorgulanmaz üstünlüğünü temel alan sömürgeci tarih anlayışından farklı olarak Nâzım Hikmet'in benimsediği maddeci tarih anlayışı özcu değil değişime dayalı bir anlayıştır. Nitekim *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'hün hemen başında, Benerci'nin Yunan filozofu Heraklit'i düşünür şekilde tasvir edilmesi de bu maddeci tarih anlayışını ortaya koymak içindir:

Akıyor şehirden geçen nehir

genç adamın ayakları dibinden. [...]

Bakıyor akarsuya

düşünüyor Heraklit'i, [...]

Kim bilir böyle bir akşam, [...]

Heraklit alını

yeşil gözlü zeytinliklerde akan

suya eğdi

ve dedi:

"— Her şey değişip akmada,

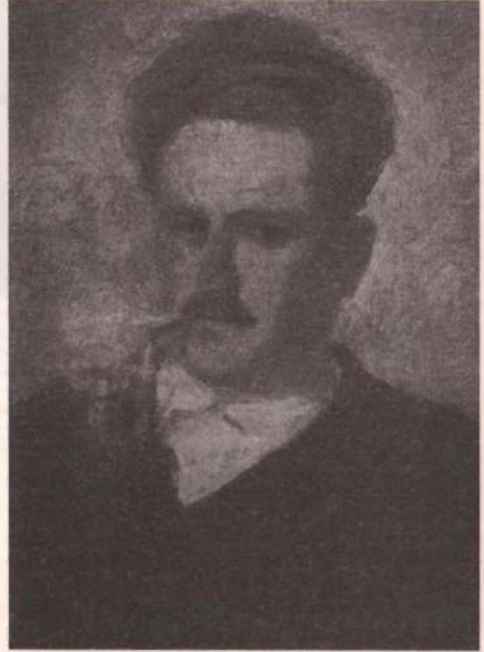
bu hâl beni hayran bırakmada."

[...]

Heraklit, Heraklit.

akar suya kabul mi vurmak kilit? (162)

Bilindiği üzere tarihsel maddecilik, tarihsel gelişmenin ekonomik temelli olduğu ve insanlık tarihinin birbirini izleyen sosyo-ekonomik sistemlerden oluştuğu tezine dayanır. Toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve mücadele ise bu sosyo-ekonomik

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de başlangıcı yer alan ve sonrasında da henüz tamamlanmadığı ısrarla vurgulanan bu "tarih" metni, bu açıdan Nâzım Hikmet'in diğer sömürgecilik karşıtı kitaplarıyla da benzerlik ilişkisi içerisindedir.

sistemlerin dönüşümdeki, yani tarihin oluşumundaki temel itkiyi oluşturur. Kısaca, bu anlayışa göre, her ne kadar herkes belirli bir halkın ve toplumsal sınıfın mensubu olarak dünyaya gelse de ve bu konuda tercih hakkı bulunmasa da, halklar ve toplumsal sınıflar arasındaki mücadelede yerini alarak tarihin akışını değiştirmesi mümkündür. İnsanların sinemaya üç farklı kapıdan girerek, mensup oldukları toplumsal sınıfların geçit resmini izledikleri "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"ndeki sinema sahnesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Nitekim *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* adlı kitabın ana karakteri olan Benerci ve arkadaşları, "Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nde ortaya koyulan tarihsel ve ekonomik düzen içerisinde doğmakla birlikte, bu düzeni ve tarihin akışını değiştirmek isteyen insanlar olarak resmedilmişlerdir.

"Yirminci Asır Hindistan Tarihi"nin sömürgeci tarih yazımına bir cevap ve alternatif niteliğinde olmasının ikinci sebebi, Hindistan tarihinin bir Hintli tarafından kaleme alınması ve onun perspektifinden anlatılmasıdır. Zira James Mill'in ileri sürdüğü üzere İngiltere, Hindistan üzerindeki sömürgeci gücünün temel desteğini, Hindistan tarihinin, İngiliz tarihinin bir parçasına indirgenmiş olmasından almıştır (Guha 13). Guha ise tam olarak da

bu nedenle Hintlilere ait Hindistan tarihi yazarak kendi geçmişlerini yeniden ellerine geçirmeye çalışmanın Hintlilere düştüğünü söyler (13). İşte *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'de, anlatıcı-yazarın "[b]u kanla yazılmış yazılar, Hintlilerin hakiki istiklal cidalinde kitlelere heyecan, şuur ve hedef vermekte idi" (332) diye söz ettiği "Yirminci Asır Hindistan Tarihi'nin bu kez sömürgeleştirilenlerin (Benerci'nin, Somadeva'nın ve bu metnin nihayetlendirilmemiş olmasıyla ima edildiği üzere onların halefleri olan Hintlilerin) kendi yakın tarihlerini yazması böyle bir çabaya denk düşer.

Eksik bırakılmış bir metin

Öte yandan "Yirminci Asır Hindistan Tarihi" eksik bir metin olması açısından, hem *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* hem de *Jokond ile Sİ-YA-U ve Taranta-Babu'ya Mektuplar*la koşutluk içerisinde ve bu nedenle, bu kitapların son bölümlerini değerlendirmemiz bize ipucu verir.

"Yirminci Asır Hindistan Tarihi'nin Somadeva'nın yazdığı, yukarıda sözü edilen başlangıç bölümüne yer verilmesinin ardından, "Somadeva deminden beri okuduğu defteri kapattı. Yastığının altına koydu ve Benerci'nin yüzüne baktı" denilerek, Somadeva'yla Benerci arasında geçen bir diyaloga yer verilir: Benerci soru:

- Hepsi bu kadar mı?
- Şimdilik bu kadar. Daha doğrusu bu, yazmak istediğim
- "Yirminci Asır Hindistan Tarihi'nin başlangıcı.
- Bakalım gerisini nasıl olacak?
- Gerisi, sonu harikulade olacak asıl, Benerci. Bu tarihin sonu inanılmayacak kadar mükemmel olacak. (310-11)

Ancak Somadeva verem olarak ölü ve metni tamamlayamaz. Somadeva'nın ölümünün ardından, Benerci, onun evine giderek Somadeva'nın tuttuğu defteri bulur: "Benerci defteri açtı. Baş tarafa, Somadeva'nın bir gece kendisine okuduğu yarı kalmış mukaddeme vardı. Sonra beyaz sayfalar. Son sayfada beş altı satır"(322). Böylelikle eksik kaldığı belirtilen metnin son sayfasında ise şunlar yazmaktadır: "Ben, Somadeva, Hindistan'ın yirminci asır tarihini yazmağa başladım. Fakat bitirmeden öleceğim. Arkadaşlarım, bıraktığım yerden yazmaya devam etsinler. Tarihin sonu inanılmayacak kadar güzel olacaktır. Buna eminim..." (322).

"Vaktiyle Somadeva'nın başladığı ve [...] Benerci'nin devam ettiği 'Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi' isimli eser", yaşlandı için davaya artık hizmet edemeyeceğini düşünen Benerci'nin intiharıyla yine eksik kalır. "Benerci Kendini Niçin Öldür-

Jokond ile Sİ-YA-U'nun sonunda şu dizelerin yer alması, mücadelenin devam edileceği ve yazılmaya başlanan tarihin henüz bitmediği vurgusunu taşır: "Güldü içten bir tebessümle / gülerek yandı Jokond....."

dü?"nün, Benerci'nin ölümünün ardından okunduğu belirtilen "Matem Marşı'nın ardından yer verilen son dizeleri olan "Bu / giden / bir / biten / şarkı değildir....." (342), bir yandan Benerci'nin ölümüyle Hintlilerin İngiliz sömürgeciliği karşısındaki mücadelesinin sona ermeyeceğine işaret ederken, bir yandan da "Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi'nin gerisini, sonunun yazılacağına ima eder gibidir.

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?'de başlangıcı yer alan ve sonrasında da henüz tamamlanmadığı ısrarla vurgulanan bu "tarih" metni, bu açıdan Nâzım Hikmet'in diğer sömürgecilik karşıtı kitaplarıyla da benzerlik ilişkisi içerisinde.

Nâzım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'den üç sene önce yayımladığı *Jokond ile Sİ-YA-U*, Leonardo da Vinci'nin "Jokond", (La Gioconda / Mona Lisa) adlı tablosunun, müzede her gün onu görmeye gelen Çinli genç bir devrimci olan Sİ-YA-U adındaki sevgilisinin sınır dı-

şı edilmesinin ardından, anlatıcı-yazar Nâzım Hikmet'in yardımıyla Louvre Müzesi'nden kaçması konu edilir. Çin'e Sİ-YA-U'yu bulmaya giden Jokond, sevgilisinin öldürülmesine şahit olduktan sonra sömürgecilik karşıtı devrimci mücadeleye katılır. Jokond, kitabın sonunda bu mücadelesinden dolayı yakılarak idam edilir. *Jokond ile Sİ-YA-U*, *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'de olduğu gibi, sömürgecilere karşı mücadele verenlerin zaferiyle sonlanmaz. Şanghay'da sömürgecilerle sömürge halkı arasındaki güç dengesizliği, Jokond'un Çin'e gelmesinin anlatıldığı bölümde bir benzetme dolayımında şöyle ifade edilir: "Şang-Hay büyük bir limandır, / mükemmel bir liman. / Gemileri daha kocamandır / boynuzlu bir Mandarin konağından. [...] Şang-Hay büyük bir limandır. Beyazların gemileri kocamandır, / sarıların kayıkları küçücük" (102). Kitabın sonunda, Çin'de Fransız tebaasının hukukunu ihlal ettiği gerekçesiyle idama mahkum edilen Jokond'un yakıldığı bölümde ise, şu dizelere yer veriler sömürgecilerin sömürge halkına ve onlara destek verenlere karşı üstünlük sağladığı şirşel bir dille ima edilir: "Liman giren bir gemi / devirdi hasır yelkenli bir kayığı.." (109).

Ne var ki, burada yenilgi olarak görülen, aslında yenilgi değildir. Zira tıpkı *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'nün sonunda yer alan ve bitmemiş bir şarkı olarak sunulan "Matem Marşı" gibi, *Jokond ile Sİ-YA-U*'nün sonunda şu dizelerin yer alması, mücadelenin devam edileceği ve yazılmaya başlanan tarihin henüz bitmediği vurgusunu taşır: "Güldü içten bir tebessümle / gülerek yandı Jokond....." (109).

Benzer bir durum, Nâzım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'den üç sene sonra kaleme aldığı *Taranta-Babu'ya Mektuplar* için de geçerlidir. *Taranta-Babu'ya Mektuplar* Etiyopyalı bir gencin, Benito Mussolini liderliğindeki İtalya'nın Etiyopya'yı (Habeşistan) burayı bir sömürgeye dönüştürmek düşün-

Taranta-Babu'ya Mektuplar'da, İtalya'nın Etiyopya'yı işgalini, yeni bir Roma imparatorluğu kurma düşüncesi ve faşist ideolojiyle meşrulaştırmak isteyen Benito Mussolini ile faşist ve sömürgeci rejime destek veren Katolik kilisesi lideri XI. Pius hicvedilir.

cesiyle işgal etmesinin arifesinde İtalya'dan karısına yazdığı belirtilen mektuplardan oluşur. Kitabın çerçeve anlatısını, mektupları yayımladığını söyleyen anlatıcının "[b]aşlı belaya girer" (433) diye adını vermediği bir arkadaşının, Etiyopyalı gencin mektupları ile birlikte gönderdiği bir mektup oluşturur. *Taranta-Babu'ya Mektuplar'da*, İtalya'nın Etiyopya'yı işgalini, yeni bir Roma imparatorluğu kurma düşüncesi ve faşist ideolojiyle meşrulaştırmak isteyen Benito Mussolini ile faşist ve sömürgeci rejime destek veren Katolik kilisesi lideri XI. Pius hicvedilir. Kitap, Taranta-Babu'nun, hem kendisinin hem de karısının muhtemelen işgalci İtalyan kuvvetleri tarafından öldürüleceğini yazdığı mektupla son bulur.

Gerek *Jokond ile Sî-YA-U'nun* gerekse *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'nin sonunda yer alan hikâyenin sona ermediği vurgusu, *Taranta-Babu'ya Mektuplar'da* da karşımıza çıkar: Kitap, Etiyopyalı gencin karısı Taranta-Babu'ya, "Bu belki son mektubumdur" (465) diye yazdığı bir mektupla sonlanır. Etiyopyalı genç, bu son mektubunda hem kendisinin hem de Taranta-Babu'nun muhtemelen öleceğini ifade ettiği şu satırları yazmıştır: "Belki birbirimizi bir daha göremeyeceğiz. Belki ilkönce beni

kurşuna dizen namulular, sonra gelip senin memleketinde kırmızı delikler açacak" (465). Nâzım Hikmet, diğer iki kitapta olduğu gibi, bu kitabı da bilişçi olarak açık uçlu bırakmış ve tıpkı Jokond'un gülümsemesi gibi, geleceğe dair umut vadeden işaretlerle kitabını sonlandırmıştır. Söz konusu işaretler, Etiyopyalı gencin bu son mektubuyla birlikte karısına gönderdiği söylenen gazete haberleri ve istatistiklerde gizlidir. Her ne kadar haberler, İtalyan faşizminin ve sömürgeciliğinin ne denli meşru, hatta yüce olduğuna dair cümlelerle dolu olsa da, son iki istatistik, durumun aslında söylendiği gibi olmadığını, faşist rejimin yıkıma doğru ilerlediğini gösterir niteliktedir. "İtalya'da yövmiye" başlıklı istatistikte Batı ülkeleri arasında en düşük yevmiyeyi İtalyanların aldığını göstermekte, hemen altındaki "İtalya'da işsizlik ve iflaslar" başlıklı istatistik de işsizlik ve iflasların İtalya'da günbegün arttığını göstermektedir. Etiyopyalı genç, bu istatistiklerin altına son bir not düşmüştür: "Bu sayılar on yıllık faşizmin bilançosudur Taranta-Babu. Ondan sonraki yıllarda ne oldu? Bunun karşılığını, bizim topraklarda ölecek olan İtalyan delikanlıları verecek" (468).

Peki, özellikle de *Benerci Kendini Niçin Öldürdü*'de eksik bir metin olarak okura sunulan ve tamamlanmadığı belirtilen "Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi'nde" biçimsel olarak somutlanan bu durumun, yani eksik, henüz tamamlanmamış anlatıların mahiyeti ne olabilir? Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman* adlı kitabında, "[e]debiyat tarihinde birçok anlatıya, kayıp, eksik ya da henüz yazılmamış ama yazılacak metinlerin gölgesi düşer" der (62). Parla'ya göre, bu metinler "okurla yazarın özdeşleştiği yordır, çünkü anlatılan öykünün alternatifini, yazılmamış, yazılabilecek olanıdır" (62). İşte, Nâzım Hikmet'in söz konusu metinleri, eksik bırakılan anlatılar yoluyla, okuru, metinlerde yer alan karakterlerin başlattığı bu yeni, alternatif tarih yazımına ve bu şekilde de yeni bir tarihin inşasına davet etmektedir.

Dipnot

1) Öykü Özer, Nâzım Hikmet'in sömürgecilik karşıtı şiirlerini, şairin çağdaşı olan Rus kuramcı Mihail Bakhtin'in "romanlaştıma" kuramı çerçevesinde değerlendirdiği yüksek lisans tezi ile *Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı master programını* tamamladı. Hilmi Yavuz ve Talat Halman'ın danışmanlığında hazırladığı bu tez 2009 yılında Nâzım Hikmet ve Sömürgecilik Karşıtlığının Poetikasi başlığı altında Phoenix Yayinevi tarafından yayımlandı. Özer şu anda serbest çevirmenlik ve editörlük yapmaktadır. Kişisel internet sitesi: oyku.webnode.com, e-posta adresi: oykuozer2010@gmail.com.

2) Ania Loomba. *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. s.12.

Kaynaklar

- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
Guha, Ranajit. *Dünya - Tarihlin Sınırlarında Tarih*. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
Nâzım Hikmet. *Bütün Şiirleri*. İstanbul: YKY, 2008.
Loomba, Ania. *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2000.
Parla, Jale. *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
Rattansi, Ali. *Racism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007. "İrret". *Ekonomi Sözlüğü*. Haz. Orhan Hançerlioğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995. 434.

"Ressam Yunus Emre"nin Nâzım'la yedi yılı

İbrahim Balaban'la Nâzım Hikmet'in aralarındaki iletişim yolu en başta dil değil, yağlı boyalar, portrelerdir. Önce Nâzım, Balaban'ın tablosunu yapar, sonra Balaban Nâzım'ın... Nâzım, demir parmaklıklar ardında, akademi bitirmemiş, üniversiteye gitmemiş genç yetenekten çok etkilenir. Balaban'a tüm boyalarını verir. O yıllarda 18-19 yaşlarında olan Balaban ile Nâzım Hikmet arasında baba oğulun çatışmaları da bağlılığı da tecrübe edilir.

İbrahim Balaban'ın 1942 yılında Bursa Cezaevi'ne girmesi onun hayatının geri kalanını şekillendirecek bir dönüm noktası yaratır. Burada kendisinden 20 yaş büyük olan Nâzım Hikmet ile tanışır. Nâzım Hikmet onun için bir "şair baba"; o Nâzım Hikmet için "bir ressam Yunus Emre" olur zamanla. İbrahim Balaban'la Nâzım Hikmet'in aralarındaki iletişim yolu en başta dil değil, yağlı boyalar, portrelerdir. Önce Nâzım, Balaban'ın tablosunu yapar, sonra Balaban Nâzım'ın... Nâzım, demir parmaklıklar ardında, akademi bitirmemiş, üniversiteye gitmemiş genç yetenekten çok etkilenir. Balaban'a tüm boyalarını verir. O yıllarda 18-19 yaşlarında olan Balaban ile Nâzım Hikmet arasında baba oğulun çatışmaları da bağlılığı da tecrübe edilir. Balaban, Nâzım'ın dizelerini fırçalarıyla canlandırır. Nâzım, Balaban'ın fırçasının doku- nuşlarını şiirlerinde dize dize kurar. Balaban'ın resimleri ses kazanır, Nâzım'ın dizeleriyle renk... Nâzım, aynı zamanda bir öğretmendir Balaban için. Ona resimden başka Rusya'da öğrendiği sosyoloji, ekonomi politik ve felsefe derslerini öğretir. Balaban bir zaman sonra İmralı'ya sürülür. Ancak orada da gördüğünü resmetmekten vazgeçmez. Kırkları, kara sabana sürülmüş öküzleri çizer. Burada yaptığı tabloları Nâzım'a gönderir. Mahkumlar ve gardiyanlar arasında da ün kazanmaya başlar. Nihayetinde, İmralı'dan da sürülür. Nedeni, komünizm propagandası yaptığı, İmralı'yı ayağa kaldıracak iddiasıdır. Hapishane yılları bittiğinde Nâzım Hikmet'le tekrar bir araya gelirler. Celal Esad Ersever Balaban'ın tablolarını ilk kez gördüğünde Nâzım'a "Bunlar Natüralizm değil, Kübizm değil,

İbrahim Balaban'ın yaptığı Nâzım Hikmet resmi...

sürrealizm değil. Şimdi ben bunlara ne diyeyim?" der. Nâzım Hikmet karşısına çıkar, "Hoca hoca" der, "Bunlara Balabanizm dersin."

Çağdaş resim eleştirmenleri ise kendisini "Anadolu insanının yaşamından ve halk efsanelerinden yola çıkarak toplumsal gerçekçi yapıtlar üreten ressam" olarak tanımlar. Balaban, ilk sergisini 1953'te İstanbul'da, Fransız Kültür Merkezi'nde açar. Sonraki yıllarda hem Türkiye'de, hem de yurtdışında pek çok sergi daha açar. Resimleri de bir dönem kendisi gibi mücadele verir. 1961'de Yeni Dal Grubu sergisindeki 1968'de Gazi Dergisi'ndeki tablolarından dolayı yargılanır. 1969'da Adana'da sergilediği resimleri saldırıya uğrar. Resimleri dışında 1968'den bu yana Nâzım Hikmet'le geçirdiği günlere dair anı ve romanlar da

yazmaktadır. Nâzım Hikmet'le 7 yıl süren günleri 1968'de Şair Baba ve Damdakiler adıyla Cem yayınlarından çıkar. 2003'te çıkan son kitabı ise Berlin Yayınları'ndan çıkan Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl adlı romandır.

Şimdi kendisiyle yaptığımız röportaja geçelim.

Bilim ve Ütopya: Nâzım Hikmet'le nasıl tanıştınız?

İbrahim Balaban: Nâzım Hikmet'le tanışmadan önce portreler yapıyordum. Mahpusları kara kalemle çiziyordum. Bir gün siyasi mahpuslardan birisinin, Nâzım Hikmet'in yağlı boya-larla diğer mahpusların portrelerini yaptığını öğrendim ve on-dan benim de portre resmini yapmasını istedim. Olur dedi ve resmini yaptı. Ancak yaptığı bu resmi ben beğenmedim. Bu re-sim eksik dedim. Bir kravatım vardı ve o bu kravatımı resimde takmamıştı. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

- Benim kravatım vardı sense kravatımı takmamışsın.
- Böyle güzel çocuğa kravat yakışmaz. Sizin köye tahsildar gelir mi?
- Gelir.
- Tahsildarın kravatı var mıdır?
- Vardır.
- Sen tahsildarı sever misin?
- Sevmem.
- Öyleyse ben de kravatı takmam.

Onun öyle demesine rağmen ben 6 tane kalem satın aldım, onları zeytinyağına batırıp batırıp resmi tamamladım. Daha sonra Nâzım Hikmet, benim bir resmini daha yapmak istediğini söyledi. Bense yapmamam dedim. Bunu duyunca çok üzüldü. O tahmin ediyordu ki bütün dünya, tüm Türkiye'deki yediden yetmişe herkes onun aleyhinde bulunurdu. Halbuki benim davranışımın sebebi farklıydı. Niye yaptırmıyorsun bana resmini di-ye sorduğunda verdiğim cevap "Çünkü ben de resim yapıyo-rum" oldu. Birden neşelendi, "Haydi öyleyse benim de bir res-mimi yap." dedi. Bir iki dakika içerisinde portreyi tamamladım, Nâzım elimden kağıdı kaptı ve müthiş dedi.

- Sen akademi okudun mu?
- Akademi ne ki, ben bilmiyorum.
- Üniversiteyi okudun mu?
- Hayır. Bizim köyde sadece üç sınıflı bir okul vardı.

Sonrasındaysa Nâzım'a "Madem sen benim yaptıklarımı önemsedin, öyleyse ben sana çırağ olayım." dedim. "Hayhay" dedi, "Sen beni ustan olarak kabul edersen ben de seni çırağ olarak kabul ederim." İşte o günden itibaren başladık resim çal-ışmaya.

Bilim ve Ütopya: Nâzım Hikmet "büyük" bir suçlamayla karşı karşıyaydı. Mahpushanedekilerin bir kısmı ona karşı me-safeli davranıyordu. Sizi ona çeken neydi? Onun durumundan çekinmediniz mi?

İbrahim Balaban: Mahpusların bir kısmı Nâzım Hikmet'in aleyhine konuşuyordu. Ama bu benim umrumda değildi. Çünkü ben o çocuk yaşıma rağmen -o sıralar 18, 19'lu yaşlarımday-dım- onun çok önemli bir insan olduğunu tahmin ediyordum. Bana göre o devlete karşı gelen bir adamdı. Benimse devlete karşı gelen bir adamı sevmem gerekirdi. Çünkü devlet beni hiç suç işlemediğim halde cezaevine attı.

Mahpuslar kendilerince bir takım şeyler uydururlardı. Yok Nâzım Hikmet kadınlarla erkekleri bir yere kapatıyormuş da, tarlalarla bahçeleri birbirine katıyormuş da, bir zirhiliyi kaçırırken yakalanmış da ve daha neler neler... Ben bunların hepsinin saçma olduğunu tahmin ediyordum. Olmayacak şeyleri haldır huldur söylüyorlardı.

Bir de resim yapan bir adamı ilk defa görüyordum. Bu da benim tarafımdan mükemmel bir insan olmasını sağladı. Bana tüm boyalarını verdi. Sonrasında ben başladım resimler yap-maya ve o dönemde 10-12 tane portre yaptım. Bu yaptığım portreleri güzel sanatlar akademisine gönderirdi. Bir gün bu-ra-dan bir arkadaşına mektup yazmış ve benim için "Ben burada bir Ressam Yunus Emre keşfettim" demiş.

Bilim ve Ütopya: Nâzım'ın sizin resimleriniz üzerine yazd-ığı şiirleri var. Sizin onun şiirlerini okuyarak yaptığınız resimleri-niz var mı?

İbrahim Balaban: Ben resim yaparken Nâzım Hikmet bana karışmaz, arkamdan beni seyrederdi. İçerideyken yaptığım "Demirkapının Önü" ve "İlkbahar" tablolarını şirleştirmişti.

Dışarı çıktıktan sonra ben de onun şiirlerini okuyarak harika tablolar yaptım. "Masaların Masalı" adlı şiirini resmettim.

"Su başında durmuşuz
çınarla ben.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarla benim.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınarla bana."

"Angina Pectoris" adlı şiirini de resmettim.

"bakıyorum geceye demirlerden
ve iman tahtamın üstündeki baskıya rağmen
kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor..."

Daha sonra "Salkımsöğüt" var.

"Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yerel
Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların parıldayan nallarına!
Ah ne yazıklı
Ne yazık ki' ona
dörtmül giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!
Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!
Atlılar atlılar kızıl atlılar,
atları rüzgâr kanatlılar!
Atları rüzgâr kanat...
Atları rüzgâr...
Atları...
At..."

İşte bu Nâzım Hikmet.

Bilim ve Ütopya: Nâzım'ın bir dostu, bir kardeşi gibiydiniz. Hiç ona karşı çıktığınız bir durum oldu mu?

İbrahim Balaban: Benim yaptıklarımı o kadar çok beğeniyordu ki ben artık bu beğeniye tahammül edemiyordum. Bir de zaman zaman tavrım alay eder gibiydi sanırım. Bir gün resmi mi çok beğendiği bir anda ben "Başka nesini beğendin?" diye sordum. O da ekledi "Renklerin ahengini..." Sonra ben "Daha başka?" "Daha başka?" diye sorunca Nâzım Hikmet bana kızdı "Benimle alay ediyorsun" dedi. "Yaptığın şeyleri kendin beğenmiyorsun benim yaptığımı da karşı geliyorsun ve benle alay ediyorsun." Sonra bıraktı odasına gitti. Ama uzun sürmedi, 3 dakika sonra aşağıya indi. Ben o sıralarda büyük bir tablo yapıyordum, bana "İskeleden in. Hadi beraber dışarda yürüyelim." dedi. Dışarı çıktık bahçede beraber yürüdük.

Bir zaman sonra Nâzım Hikmet bir adam gönderdi ve ben-den 4 tane fırça istedi. Bense "Vermem" dedim. Adam "Ama bu fırçaları isteyen Nâzım Hikmet, neden vermiyorsun?" dedi. "Ben kimseye fırça vermem" dedim. "O zaman giderim Nâzım Hikmet'e, o senin ustandır, sana darılmaz mı?" deyince "Hadi git söyle, darılırsa darılırsın" dedim. O sırada savcının bana verdiği odada resim yapıyordum. Nâzım Hikmet koşarak geldi, karpıyı hızla açtı.

- Balaban, bana fırça vermemişsin. Niye vermedin?
- Bilmiyorum, vermedim.

İbrahim Balaban'ın üzerinde çalıştığı tablo...

- Ama ben sana bir tomar fırça verdim, bir kucak dolusu da boya verdim. Tevekkeli babası oğluna bir bağ vermiş de oğlu babasına bir salkım üzüm vermezmiş. İşte şimdi bunu tatbik ediyoruz.

- Madem bunu biliyordun da bana niye bir tomar fırçayla bir kucak dolusu boya verdin?

- Sen ressam olarsın diye verdim.
- Teşekkür ederim, ben ressam oldum.
- Ressam oldun da şimdi niçin vermiyorsun?
- Sen fırçaları tersine tersine sürtüyor, fırçaların uçlarını bozuyorsun.

Ben bunu diyince masaya doğru yaslandı. "Ben ressam mıyım? Ne bileyim fırça sürmesini." O zaman ben gözyaşlarımı tutamadım, "Al hepsini götür" dedim. "Yok" dedi "Dört tanesini alayım."

Bilim ve Ütopya: Bir dönem Bursa Cezaevi'nden İmrâli'ya gidiyorsunuz. Bu dönemde neler yaptınız? Nâzım'la iletişim kurma şansınız var mıydı?

İbrahim Balaban: Ben İmrâli'da hem müdürün bana verdiği işi yapıyorum hem de çıkıyorum kırlara karasabana koşmuş öküzleri sürenleri resmediyorum. İmrâli Adası'nda 2,5-3 sene içinde çizdiğim resimler beni müthiş geliştiriyor. Öylesine ustalaşıyorum ki kısaca bir hesap ettim 7000 tane desen çizmişim.

3 sene İmrâli'da kaldıktan sonra "Komünizm" propagandası yaptığım gerekçesiyle tekrar Bursa Cezaevi'ne gönderildim, sürüldüm. Nâzım Hikmet'e orada yaptıklarımı anlatınca ilk sorduğu şey o çizdiğim desenlere ne olduğuydu. Bense hepsini yırtıp atmıştım. "Onlar kim bilir ne müthiş eserlerdi," dedi. Bense kafamı işaret ederek "Onların hepsi işte burada, tekrar yaparım" dedim. "Hadi yap da görelim" diyince işte o zaman "İlkbahar" tablosunu yaptım. Bitirdiğimde müthiş şaşırdı ve daha sonra beni öylesine önemsemi ki bana dersler vermeye başladı.

İmrâli'da yaptığım resimleri Nâzım Hikmet'e gönderiyordum. Bir ara kendi portremini yapmıştım, onu gönderdim. Çok sonraları Piraye yengede o portreyi buldu, bir sergimde de teşhir etmiştik. O sıralarda ben çift sürenlerin, balık tutanların resimlerini yaptım. 8-10 tane portre yaptım. Bunların hepsi İstanbul ve İzmir'de satıldı. O para benim hesabıma yatırıldı fakat beni komünizm propagandası yaptı diye, İmrâli'yi ayağa kaldıracak diye sürdükleri zaman, benim hesabımda mevcut olan paradan 10 kuruş bana vermediler, beni sürdüler. Sadece bir don bir gömlekle iddim. Bu parayı istemedim de çünkü töhmet edilen suç "ağırdı". Ben oradaki bazı delikanlıların portrelerini yapmışım, o delikanlıların da hepsi komünist olmuş diye bir suç atıldı. Ne şahit var ne yargı... Hiçbir şey yok.

Bilim ve Ütopya: Nâzım'ın size dersler verdiğini söylediniz. Ondan neler öğrendiniz?

İbrahim Balaban: Üç bilimin dersini verdi. Sosyoloji, ekonomi politik ve diyalektik felsefe. Bu bilimler o dönemde herke-

İbrahim Balaban

sin bildiği bilimler değil. Uç ay boyunca Nâzım Hikmet'ten dersler aldıktan sonra benim bildiğim bilgileri Türkiye'de benden başka bilen yoktu. Nâzım Hikmet üç sene Rusya'da okumuştı, üç ayda bana tüm bildiklerini aktardı. Sabahları bana anlatıyordu, ertesi güne anlattıklarını aktarmamı istiyordu. Ben de onları tekrar edebilirim öteki derse geçiyordu. Böyle böyle üç bilim dalını mükemmel bir şekilde öğrendim. Öğrendikten sonra beni imtihan etti. İmtihansa çok ilginçti. Sonraları birçok insana, üniversite mezunlarına, profesörlere, yazarlara bu imtihandaki soruyu sordum, yanıtını veremediler. Soru ise şöyleydi. "Bir adam 8 saat bir yerde çalışınca bunun karşılığı 100 lira alıyor. Fakat bir avcı 1-2 dakika içerisinde bir sansarı vuruyor ve sansarın getirdiği para 1000 lira oluyor. Yani avcının 1-2 dakikalık emeği 1000 lirayken 8 saat çalışanın 100 lira oluyor. Buradaki ayrım nedir?" Ben "Sansarın arkasında onlarca avcının koşuşmasından ötürü, bir tanesi vurulduğu için ötekilerin emeği adamın emeğine naklonur" dedim. Geldi boynuma sarıldı.

Bilim ve Ütopya: Nâzım sizin resminize inanıyor, size güveniyordu. Sizi Türkiye'nin en büyük ressamı olarak benimsemişti. Balabanizm terimi de Nâzım'dan, değil mi?

İbrahim Balaban: Af oluyor, dışarı çıkıyoruz. Nâzım Hikmet bana bir mektup yazdı. "Neredesin? Seni çok özledim. Yaptığın resimleri hemen pakette, hangi yoldan geleceksen gel. Biz seni karşılayacağız." diyor. Beni Münnevver yenge karşıladı. Nâzım Hikmet'in annesinin evine gittik ve orada tabloları bir bir açıp duvarlara astık. O dönemde Celal Esad Erseven, 5-6 yıldan beri ansiklopedi yazmakla uğraşmaktaydı. Nâzım Hikmet'in annesinin evinde benim resimlerimi gördü, bir bir hepsine baktı. Bakıp bakıp konuştu. "Bunlar Natüralizm değil, Kübizm değil, sürrealizm değil. Şimdi ben bunlara ne diyeyim?" dedi. Nâzım Hikmet karışına çıktı. "Hoca hoca" dedi. "Bunlara Balabanizm dersin."

Bilim ve Ütopya: İbrahim Bey, bizleri ağırladığınız için çok teşekkür eder, önümüzdeki yıllarda yepyeni tablolarınızla bizleri aydınlatmanızı temenni ederiz.

Teatral tekseslilikten senfonik çok sesliliğe...

Nâzım Hikmet'in bas-bariton şiiri

Yaşadığı çağda ses kayıt cihazları bulunmadığı için sesini bilemesek de hem Namık Kemal için, hem de taş plaklara okuduğu şiirlerinden sesini bildiğimiz Nâzım Hikmet için şiirlerini kendi seslerine göre yazdıklarını ileri sürebilirim. İki şairin de yaşadıkları ve şiirlerini yazdıkları çağlar devrim çağlarıdır.

Namık Kemal'in şiiri "1. Meşrutiyet Devrimi" çağının şiiridir. Nâzım Hikmet ise üç devrim ile iki dünya savaşı çağında ve soğuk savaş çağında yaşamıştır.

Konya'da bulunan şehzade Cem'in çevresi de şiirle uğraşan kimselerden oluşmaktaydı. Tûrâbî öğretmeni, Sâ'dî nişancı, Şâhidî ile Haydar ise defterdarı idiler. Tûrâbî, Sâ'dî, Şâhidî, Haydar, Kandî, La'lî, Sehayî, Aynî-i Tirmizî, Şerîfî-i Âmidî Cem'in meclisine katılan ve edebiyatımızda "Cem Şairleri" adıyla anılan şairlerdi.

Türk şiirinde şairlerin bir araya gelerek birbirlerine şiirlerini okumaları çok eski ve köklü bir gelenektir. Divan şiirinde yüzlerce yıl boyunca bir ustanın çevresinde, onun hamiliği altında kümelenecek yetişip yetkinleştikleri gibi, şairler bunu, kendileri de şair olan sanatsever sultanların, şehzadelerin, ileri gelen devlet yöneticilerinin maddi ve manevi himayeleri altında, onların saray, konak, köşk veya sahilhanelerinde de sürdürmüşlerdir. Şairler, bunların dışında, usta kabul edilen şairlerin kendi evlerinde, devam ettikleri meyhanelerde veya dükkânlarda da şiir meclisleri kurmuşlardır. Eski edebiyatımızın varlığını yüzlerce yıl sürdürmüş olan bu gayri resmi kurumlarına şairler meclisi anlamına gelmek üzere genel bir adlandırma olarak "encümen-i şuara" denilmiştir.

Cem şairleri

Kendisi de şair olup Avnî mahlasını kullanan Fatih'in oğlu II. Bayezid'in şehzadeliliğini geçirdiği Amasya 15. yüzyılda Osmanlı toprakları içindeki en önemli şiir çevrelerinden biriydi. Adlî mahlasıyla şiirler yazan Bayezid'in sarayındaki şiir

meclislerine katılan Necâtî, Hatemî, Tacî Bey, Sâfî (Cezerî Kasım Paşa), Nişancı Kutbî, Sinoplu Seyfî, Âftâbî gibi şairler arasında divan edebiyatımızın iki önemli kadın şairi Zeynep ve Mihri hanımlar da bulunmaktaydı.

Aynı yıllarda Konya'da bulunan şehzade Cem'in çevresi de şiirle uğraşan kimselerden oluşmaktaydı. Tûrâbî öğretmeni, Sâ'dî nişancı, Şâhidî ile Haydar ise defterdârı idiler. Tûrâbî, Sâ'dî, Şâhidî, Haydar, Kandî, La'î, Sehâyî, Aynî-i Tirmizî, Şerif-i Âmidî Cem'in meclisine katılan ve edebiyatımızda "Cem Şairleri" adıyla anılan şairlerdi.

Sadece Amasya ve Konya'da değil, imparatorluğun Bursa, Edirne, Manisa, Trabzon, Kütahya, Diyarbakır ve Kastamonu gibi şehirlerinde de şûara encümenleri oluşmuştur. Fatih ve Bayezid gibi şair olan Selim ve Süleyman da saltanat yıllarında çevrelerinde şûara meclisleri oluşmasına izin vermişlerdir. Bu durum salt Osmanlı'da değil, diğer Türk devletlerinde de (Safevi ve Çağatay) yaşanan köklü bir gelenektir. Hatayi mahlasıyla Türkçe şiirler yazan Şah İsmail'in etrafında da geniş bir şairler çevresi oluşmuştu. Çağatay lehçesini yaratan büyük Türk şairi Ali Şir Nevai'nin yakın dostu, büyük Çağatay hükümdarı, şairlerin koruyucusu Hüseyin Baykara da divan sahibi bir şairdi. Çağatay sahâsi hamilerinden bir diğeri de Babür Şah'tır.

"Encümen-i Şûara" adıyla anılan şûara meclisinin en genç üyesi 20 yaşındaki Namık Kemal'dir.

rinden ayırarak ve kendisinden sonra bu görevi Seyyid Vehbi'ye bırakacağını ilan edecekti. Seyyid Vehbi ise yazdığı vekâletnamede, herkese üstatlığını kabul ettirecek şair kalmadığını söyleyerek şairlere derecelerini vermek üzere Nedim'i onun da son hükmü vermek üzere Selim Efendi'yi vekil bırakmasını önerir.

Enderun'dan yetişen iki yüz şair

Osmanlı'da gerçek ve resmi anlamda bir şairler loncası yoktu; ancak, Enderun'un Hazine-i Hassa, Hazine-i Hümayun, Kılar-ı Hassa ve Hane-i Seferî kısımlarından yetişmiş, her biri birer lonca teşkil edecek kadar çok şairden söz edilebilir. Öyle ki, Tayyazade Atâ'nın, "Enderun Tarihi" adlı 5 ciltlik eserinde iki yüz kadar Enderunlu şairin şiirlerinden örnekler yer verilmiştir. Fazıl 18. yüzyılda, Vasîf ise 19. yüzyılda Enderun'dan yetişmiş şairlerin edebiyatımızdaki en önemli isimleridir.

Bir şairler loncası olmasa da, 18. yüzyılın edebiyat ortamı, şair enfasyonunun önünü almak için bazı şairleri edebiyat hakemliğini üstlenmeye yöneltmiştir. İş öyle bir raddeye gelir ki, resmi bir fermanla "reis-i şairan" ilan edilen Osmanzade Taib, Sultan III. Ahmet'e yazdığı kasidede çağıdaşı olduğu şairleri değerlendirecek "şair" ile "müteşair" birbi-

Yeni bir edebiyatın doğduğu tartışma

Sözün kısası, bütün bu şûara encümenlerine mensup şairler yüzlerce yıl boyunca bir araya geldikleri saray, kona, köşk, sahilhane, ev, meyhaneye veya dükkânlarda elbet edebiyat, şiir ve inşâ

Meşrutiyet'te ve cumhuriyet dönemi boyunca ortak sanat-edebiyat görüşleri etrafında bir araya gelen şairlerin yayımladığı dergileri, buluştukları çeşitli mekânları da şair meclisleri geleneğinin birer parçası, çağa özgü devamı saymakta hiçbir sakınca yok.

üzerine de konuşup tartışmışlar, birbirlerine şiirlerini okumuş, eleştiri ve beğenilerini belirtmişlerdir.

Öyle de olsa divan şiiri kulaktan ziyade göze hitab eden bir şiirdir sonuçta. Birbirine kafiyeli iki sözcüğün hangi harfle yazıldığına dahi önemli olduğu -böyle bir tartışmadan yeni bir edebiyatın anlayışının, "Edebiyat-ı Cedide"nin doğduğunu hatırlayalım- bu şiirde ahenk sözün anlam yüküne eşit, hatta kimi kez anlamdan çok daha önemli olmuştur. Ses ise, aruzun müzikalitesini yükselttiği ölçüde önem taşımıştır.

"Encümen-i Şûara"

19. yüzyılın değişen toplum, hayat ve siyasal koşullarıyla birlikte şûara encümenleri de değişmiş, geleneği önemli ölçüde yıkıp ters yüz eden yeni encümen-i şûaralar oluşmuştur. En önemli değişim, bu meclislerin ruhunda gerçekleşmiş, yeni koşullarda hamiik rejimi ortadan kaldırmış, şairlere, toplumsal-siyasal-bürokratik statüleri ne olursa olsun eşit davranılmış, edebiyat ve şiirdeki yetkinlik önem kazanmaya başlamıştır.

Bu eşitliği gösterebileceğimiz somut bir örnek, en genç üyesinin 20 yaşındaki Namık Kemal olduğu, ömrü bir gülün ömrü kadar kısa süren, edebiyat tarihimize de "Encümen-i Şûara" adıyla anılan şûara meclisidir. Hersekli Arif Hikmet Bey'in İstanbul'da Laleli'deki evinde toplanan eski edebiyatımızın son encümen-i şûarası, kısa ömrüne pek çok yeniliği sığdırmasını da bilmiştir. Bu yeniliklerden biri, 20 yaşındaki Namık Kemal'in şiirinin gücüyle yer alması, bir diğeri ve daha önemlisi ise, makamca çok daha yüksek bürokrat şairlerle yaşça kendisinden çok daha büyük şairler bulunduğu halde encümenin reisliğine Leskofçalı Galip Bey'in getirilmesidir. Genç yaşta hayattan ayrılan (1867) Galip Bey, encümenin toplanmaya başladığı 1861 yılında henüz 32 yaşındadır. Kekeleyerek konuşan Galip Bey'in toplantılarda salt kendi şiirlerini değil, diğer şairlerin şiirlerini de inşâd (okuma) görevini genç Namık Kemal'e vermesi genç reisin bu genç şairi ne denli önemseydiğinin bir göstergesidir.

Tercüme Odası bürolarından "Hatay Restoran"a

"Encümen-i Şuara"; ömrü üyelerinin birçoğunun hayatları gibi kısa sürse de, geleceği Tercüme Odası bürolarına, gazete ve dergi yazınhanelerine aktardı. Sonraki yıllarda, Meşrutiyet'te ve cumhuriyet dönemi boyunca ortak sanat-edebiyat görüşleri etrafında bir araya gelen şairlerin yayımladığı dergileri, buluştukları çeşitli mekânları da şair meclisleri geleceğinin birer parçası, çağa özgü devamı saymakta hiçbir sakınca yok. Çok da uzağa gitmeden, 40'lı, 50'li yılların kimi lokanta, meyhane ve kırathanelerinin birer encümen işlevi taşıdığını hatıra kitaplarından da öğrenmekteyiz. Bu geleceğin son örneği yanılmıyorsa 1980'li yıllarda pek meşhur olan "Hatay Restoran" idi. Kimi ilçe belediyelerinin düzenlediği şiir günlerini bu tür meclislerden sayamayacağımıza göre, günümüzde şairlerin bir araya gelip şiir üzerine konuşup tartıştıkları, birbirlerine şiirlerini okudukları mekânlar varsa da ben bilmiyorum.

Namık Kemal'in yüksek volümlü sesi

Elimizde –en azından benim elimde– bu yönde herhangi somut bir bilgi olmasa da Leskofçali Galip Bey'in "Encümeni Şuara"nın haftanın her salı günü gerçekleşen toplantılarında inşad görevini genç şair Namık Kemal'e vermesinden Kemal'in güçlü ve etkileyici bir sese sahip (yüksek volümlü bas-bariton bir ses.) iyi bir şiir okuyucusu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ben bu büyük şairin şiirleri üzerinden giderek de aynı sonuca varıyorum.

Şiirimizde biçim ve içerik değişimlerinin başlangıcını Tanzimat'ın ilk yıllarına kadar götürebiliriz. Encümenin dağıldığı yıllarda ise şiirimiz her bakımdan iki yol ve iki kola ayrılmaya başlamıştır. Her eskinin bağrında yeninin doğması gibi, yeni şiirimizin de encümende doğmaya başladığını saptamak yanlış olmayacaktır. Ve sesle ve de yüksek volümlü bir sese başladığını da...

Nâzım'ın "güneşi zaptedeceğiz" derkenki uzattığı "a"ların elif boyları güneşi zaptedilebileceğine inandırıcı sayı, siddet ve hızıdır. Şiirin basılı halinde de dize "Güneşi zaaaptedeceğiz" biçimindedir.

Çünkü devrim de sesle ve yüksek sesle başladı!

Yeni şiir yolunda ilerleyenlerin başında gelen Namık Kemal'in yeni şiirlerinin diğer bileşenlerini bir yana bırakıp salt sesine baktığımızda da bu sonuca varacağız. Her bakımdan, ama burada daha çok konumuz yönünden yaklaşarak söyleyebiliriz, salt sesi açısından bile yepyeni bir şiirdir Namık Kemal'in şiiri. Yarım kalmış 1. Meşrutiyet Devrimi (1876) şairi Namık Kemal, aruzun tık nefes olmuş tegannisini parçalamış, ortaya

Bana kalırsa, şiirlerini
birbirlerine okuyan
şairlerden pek azı kendi sesine
göre şiir yazabilmiştir.

Gerçekten de, şiirleri böyle
yazdıkları için yüksek sesle
okunabilen şairlerin sesleri de
yüksek volümlüdür.

Örn. Ataal Behramoğlu,
Seyyit Nezir, Veysel Çolak.

örneklerini Hürriyet Kasedisi, Vatan Kasedisi gibi şiirlerde gördüğümüz yüksek sesli bir şiir yaratmıştır. Namık Kemal'in Mahmut Nedim Paşa'nın sadaretten azli üzerine yazdığı hiciv "Hirrename" dahi bu yüksek volümlü bas-bariton sesin hâkim olduğu bir şiirdir.

İki devrim, iki şair, iki ses

Şiirlerini yüksek volümlü bir sesle yazan şairlerimizden ilki Namık Kemal, ikincisi Nâzım Hikmet'tir. İki farklı devrim döneminin iki farklı çağa yaşamış şairinin şiirlerinde yüksek volümlü bir sesi tercih etmelerinde, içinde bulundukları toplumsal-siyasal koşullar kadar kendi kişiliklerinin de payı vardır kuşkusuz.

Şiirimizde bu iki sese yaklaşılabilen bir başka sese, pek az şairin pek az şiirinde, Tefik Fikret ile Mehmet Akif'in bazı şiirleri ile yaygın bir eğilim olarak ancak 60'lı ve 70'li yıllarda rastlayabilmekteyiz. Günümüzde bu yüksek volümlü ses yok denecek kadar azalmıştır. Şiirde seslilik açısından tam bir sessizlik ama çöksestli sessizlikte kafafoni çağı yaşamaktayız.

Burada, yaşadığı çağa ses kayıt cihazları bulunmadığı için sesini bilemek de hem Namık Kemal için, hem de taş plaklara okuduğu şiirlerinden sesini bildiğimiz Nâzım Hikmet için şiirlerini kendi seslerine göre yazdıklarını ileri sürebiliriz. İki şairinde yaşadıkları ve şiirlerini yazdıkları çağlar devrim çağlarıdır. Namık Kemal'in şiiri "1. Meşrutiyet Devrimi" çağının şiiridir. Nâzım Hikmet ise üç devrim ile iki dünya savaşı çağında ve soğuk savaş çağında yaşamıştır. Şiirlerinin biçim-içerik/dil ve ses bütünlüğüne yaşadığı çağın yansımaması düşünülemez. Devrim çağında devrim şiiri, yenilgi çağında yenilgi şiiri yazılır!

Bana kalırsa, şiirlerini birbirlerine okuyan şairlerden pek azı kendi sesine göre şiir yazabilmiştir. Gerçekten de, şiirleri böyle yazdıkları için yüksek sesle okunabilen şairlerin sesleri de yüksek volümlüdür. Örn. Ataal Behramoğlu, Seyyit Nezir, Veysel Çolak. Doksanlı yıllarda şiir kasetleri douduranları şiirleri de arakeskti; ki bu yüzden sesleri de miy mıy.

Büyük şiir sesli olur

Büyük şiir sesli olur! Yüksek sesli olur.

Nâzım'ın kendi kadar sesi de büyük. Nâzım'ın taş plaklarda kalan sesinin büyüklüğü ve yüksekliği, şiirinin büyüklüğü ve yüksekliğine eşit. Nâzım'ın şiirlerini okuyan pek çok kimse dinledim. Birçoğu da tiyatrocuymuş. Ancak hiçbirinde Nâzım'ın şiir okuyuşundaki yüksek eda yoktur. Nâzım'ın "güneşi zaptedeceğiz" derkenki uzattığı "a"ların elif boyları güneşin zaptedilebileceğine inandırıcı sayı, şiddet ve hızdadır. Şiirin basılı halinde de diye "Güneşi zaaaptedeceğiz" biçimindedir.

Her şairin iyi şiir okuyamadığı bir gerçek. Bir şair için iyi şiir okumak iki yolla gerçekleşebilen bir etkinliktir. Şair yazarken, yüksek sesle tekrarlaya tekrarlaya kendi sesine ve şiirine uygun sözcükleri bulabilir ki bu şiir okuma becerisini de geliştirecektir; buna bağlı ikinci yol ise, şairin, şiirlerini yakın çevresine okumasıdır.

Şiirin göze değil kulağa hitab ettiği devrim çağlarında şiir, ancak biber sandıklarının, iş tezgâhlarının, okul sıralarının üstünden yüreğin ayakucularına basarak söyleyeceklerini haykırabilirdi...

Memet Fuat, "Gölgede Kalan Yıllar" adlı anılarında cezaevine ziyarette gittiklerinde Nâzım'ın ağzından mutlaka birkaç yeni şiirini dinlediklerini yazıyor. Sonraki yıllarda kimi şairlerin şiirin içten okunması görüşünü savunmalarına karşın, "Nâzım tam tersine, şiirlerini kendine özgü bir seslendirişle, yer yer sözcükleri uzatarak okur, yazarken de yüksek sesle tekrarlayarak yazar"mış. Memet Fuat, "Ben onun çok güzel şiir okuduğu görüşündeydim," diyor; "Okuyuşunu tekrar etmeye çalışırdım. Bugün kasetlerini, plaklarını dinlerken şaşırıp kalıyorum.

"Yesari Asım geliyor hep aklıma: Onun da bahçede şarkı söyleyişi plaklarında ne kadar başka, ne kadar etkiliydi..

Nâzım'ın şiirindeki yüksek sesin varlığı da bu nedenle şairin bu şiirleri yazdığı toplumsal, tarihsel ve bireysel koşullarla doğrudan ilgilidir.

"Kasetlerde, plaklardaki Nâzım'ın şiir okuyuşunu dinlerken araya girmek,

"Böyle okumazdı, şöyle okurdu," diye onun bende kalan sesini yansıtmak isteği duyuyorum.

"Yatar Bursa kalesinde" derken 'Bursa'nın 'b'sini çiftleyişini, günlerce uğraşmış, bir türlü taklit edememiştim.

"Şiirlerinde müziğe ayrılan payın git-tikçe azaldığı bir gerçek. "Şiirle öyküydü, romanı birleştirdiği yerlerde belki de artık yüksek sesle tekrarlamadan yazıyordu. Uyum kaygısı önde değildi. Ama hiçbir zaman seslendirilemeyecek bir şiire yönelmedi." (Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, YKY, İstanbul, Şubat 2013, s. 424).

Sonraki yıllarda kimi şairlerin şiirin içten okunması görüşünü savunmalarına karşın, "Nâzım tam tersine, şiirlerini kendine özgü bir seslendirişle, yer yer sözcükleri uzatarak okur, yazarken de yüksek sesle tekrarlayarak yazar"mış.

Her devrim kendi şiirini yaratır

Nâzım'ın şiirimizi bulunduğu yerden alıp çok daha ileri noktalara götürdüğünü kabullenmemekte ısrar eden sağcı eleştirmenlerle onların izinden yürüyen araştırmacı ve akademisyenler çok bildik bir iddiayı ısıtıp ısıtıp tekrar önümüze koymaktalar. Bu iddiaya göre Nâzım bu tarz yüksek sesli bir şiiri Batum'da bir gazetedeki gördüğü fakat Rusça olduğu için anlamadığı Mayakovski'nin bir şiirinden kopuya ederek geliştirmiştir. Nâzım'ın bu iddialara çeşitli zamanlarda verdiği yanıtlar ortada. 31 Aralık 1934'de Akşam gazetesinde yayımladığı "Bu Böylece Biline" başlıklı yazıda verdiği yanıtlardan biri şu:

"Hece veznini bırakıp 'vezinsiz' yazı yazmağa başlamanın ilk verimi 'Açların göz bebekleri'dir. Ben bu yazıyı yazdığım zaman Rusça bilmezdim ve Mayakovski'nin adını bile duymamıştım. Ne malûm diyecekler. Şahitle ispat ederim.

"Mayakovski bir nevi Rus aruzunun bir çeşit, son haddine varırılmış, müstезatlı tarzile yazar. Hani Hamid'in 'mekvii Viyana' diye başlayan bir yazısı vardır, işte aşağı yukarı onun gibi... Halbuki benim yazılarımda böyle muayyen bir veznin son haddine varırılmış müstезatlı tekniği yoktur. Ahengi ve 'vezni' anlayış bakımından aramızda hiç bir benzerlik olmayan Mayakovski'le mütevevva bakımından da ayrılırız... O, her şeyden önce ve her şeye rağmen ferdîyetçidir. Ben, değili...

"Rusça öğrendikten ve Mayakovski'nin eserleri ve şahsı ile tanıştıktan sonra ondan bir çok şey öğrendim. Fransızca öğrendikten sonra bir çok Fransız şairlerinden ve Rusçayı öğrendikten sonra da bir çok Rus şairlerinden bir çok şey öğrendim. Bunların arasında Mayakovski de vardır. Harp sonrası edebiyatında dil bakımından hakim olan cereyanın en güzel örneklerini Mayakovski'den okudum. Bir aralık bir iki yazımda Mayakovski'nin değil, umumiyetle 'fütürizm'in tesiri altına düştüm. Fakat bu 'fütüristlik' devrim çok çabuk geçti.

"Bugün beni verim bakımından Mayakovski'yi taklit etmekle itham edenler

Mayakofski'yi aslından okumamış, onu tetkik etmemiş olanlardır. Çünkü Mayakofski'yi aslından okumuş olsalardı 'müstezatlî' Rus 'aruzunu' görürlerdi ve bu büyük şairi tetkik etselerdi onun ferdîyetçiliğini anlardı." (Nâzım Hikmet, Sanat ve Edebiyat Üstüne, Haz. Aziz Çalışlar, Bilim ve Sanat Kitapları, Ocak 1987, İstanbul, s. 250-253).

İçerik-biçem-ses döngüsü

Türk şiirinde ses, ister divan şiirinde ister halk şiirinde, isterse bugün yazılmakta olan serbest şiirde olsun, her zaman en önemli unsurlardan biri olmuştur. Sesin alçalıp yükselmesi, sertleşip yumuşaması, hızlanması veya büsbütün durup hareketsizlik kazanması, acı, sevinç, neşe, hüznün veya korku taşıması ancak belli bazı seslerin belli bazı sözcüklerde bir araya gelmesiyle olabilmektedir. Şair, şiirde kullandığı sözcükleri elinin altında hazır bulunan bir sözlükten sayfa çevirerek seçmez. Dil(in)de bulunan çok daha geniş bir sözcük hazinesinden tonlarca taşı toprağı atarak, yeni sözcükler, bu sözcüklerle yeni söylemler ve imgeler yaparak oluşturur. İçeriğin biçemi oluşturduğu, biçemin de dönüp içeriği etkilediği döngüde ses, şiirin biçim ve içeriğini etkileyen üçüncü ve bir başka bileşendir. Her içerik kendi biçimini oluşturduğu kadar, elbet kendi sesini de oluşturacaktır. Ve bütün bunların şiirin yazıl-

Nâzım'ın "Güneşli İçenlerin Türküsü"nde sert sessizleri kullanarak ünlülere kurdurduğu merdivenler, sanki gerçekten de çengellerini yıldızlara asmıştır. Şiiri baş döndürücü bir hıza ve yakıp kül eden bir sıcaklığa ulaştıran şey, şairin kullandığı şimşek, rüzgâr, kanat, alev, ışık, güneş gibi muharrik ve ısıl sözcükler.

Nâzım'ın "Güneşli İçenlerin Türküsü"nde sert sessizleri kullanarak ünlülere kurdurduğu merdivenler, sanki gerçekten de çengellerini yıldızlara asmıştır.

dığı toplumsal, tarihsel ve bireysel (şairin içinde bulunduğu durum) koşullarla dolaysız bir ilgisi vardır.

Nâzım'ın şiirindeki yüksek sesin varlığı da bu nedenle şairin bu şiirleri yazdığı toplumsal, tarihsel ve bireysel koşullarla doğrudan ilgilidir.

Bas-bariton tekselelilikten senfonik çokseleliliğe

"Kerem Gibi" şiirindeki "kurşun eritme" çağrısını ileten tüm sesler, yükselen bir dalgalanım varlığı koşullarında mümkündür. Nâzım'ın bu şiiri yazdığı koşullar, ancak yanarak aydınlığa varılabilecek koşullardır. O yüzden "hava kurşun gibi ağır", "hava toprak gibi gebe"dir. Şiirdeki p, t, k gibi sert sessizlerle genişlik kazanan a vurgusu, şiiri, yükseklerden büyük gürtüllülerle yuvarlanan kayalara dönüş-türmektedir.

"Salkım Söğüt"te "birden bire kuş gibi vurulmuş gibi" atından yuvarlanan atlinin içinde tek başına kalakaldığı yalnızlık, atların uzaklaşan nai seslerinde yankılanan sessiz bir çılgınlıktır. "Bahri Hazer"de şairin r, ç, k sessizleriyle oluşturduğu birbirinin üzerinden kayan gürtüllülerdeki hız ve şiddeti artıran a vurgusuy-

la da dalgalar atlara değil, adeta atlar dalgalara benzemektedir.

Nâzım'ın "Güneşli İçenlerin Türküsü"nde sert sessizleri kullanarak ünlülere kurdurduğu merdivenler, sanki gerçekten de çengellerini yıldızlara asmıştır. Şiiri baş döndürücü bir hıza ve yakıp kül eden bir sıcaklığa ulaştıran şey, şairin kullandığı şimşek, rüzgâr, kanat, alev, ışık, güneş gibi muharrik ve ısıl sözcükler. Bir de "Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü" var ki, o da birbirine yakın tarihlerde yazılmış bu şiirlerle aynı hamurdan. Bütün bu şiirler Nâzım'ın devrimi aradığı, devrimin de yakın, somut ve sıcak bir olgu olarak Nâzım'ın hayatında yer aldığı yılların ürünü. Daha sonraki geri çekilme yıllarında bu büyük şair, düzenin baskı, zulüm ve şiddetine uğrayarak uzun yıllarını hapishanelerde geçirecek, ancak ne ideolojik-siyasi tutumundan ne de şiirinden ödün vermeden bas-bariton teatral bir tekselelilikten bütün insan seslerini bir arada kullandığı senfonik bir çokseleliliğe varacaktır. Memet Fuat'ın da dediği gibi; şiiri öykü, roman, senaryo gibi farklı edebiyat türleriyle birleştirdiği "yerlerde belki artık yüksek sesle tekrarlamadan" ve çok gerekmedikçe şiirin sesini yükseltmeden/volumünü açmadan bas-bariton sesiyle yazacak, "ama hiçbir zaman" sessiz bir şiire yönelmeyecektir.

İlk ve ortaöğretim kurumlarında Matematik öğretimi—3

Matematiği nasıl öğretiyoruz?

Matematik öğretiminin nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmaların Plato Akademisi'ne kadar; yani 2500 yıl geriye giden bir geçmişi vardır. Örgün eğitimin bütün dünyada yaygınlık kazandığı 20. yüzyıl başlangıcından sonra, başka alanlarda olduğu gibi matematik öğretimi, hem içerik hem öğretim yöntemleri açısından sık sık tartışma ve inceleme konusu olagelmıştır.

Eğitimin temel sorusu şudur:

-Kim, kime neyi, nasıl öğretecek?

Bu sorudaki ilk **"kim"** sözcüğü öğretmen ya da okuldur. İkinci **"kim"** öğrencidir. **"Neyi"** sözcüğü öğretim programıdır. **"Nasıl"** sözcüğü öğretim yöntemleridir. Bu soruya verilmiş en iyi yanıt yoktur. Başka bir deyişle mükemmel bir eğitim sistemi yoktur.

Matematik öğretiminin nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmaların Plato Akademisi'ne kadar; yani 2500 yıl geriye giden bir geçmişi vardır. Örgün eğitimin bütün dünyada yaygınlık kazandığı 20. yüzyıl başlangıcından sonra, başka alanlarda olduğu gibi matematik öğretimi, hem içerik hem öğretim yöntemleri açısından sık sık tartışma ve inceleme konusu olagelmıştır. Zaman zaman farklı ülkelerde ulusal ve hatta uluslararası komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar bazen akademisyenlerden, bazen de teknokratların katıldığı karma kurullardan oluşmuştur.

4 Ekim 1957 tarihinde Sovyetler *Sputnik* adlı ilk uyduyu uzaya gönderince, Amerikalılar telaşa kapıldı. 585 mm çapında parlak bir küresel metal ile radyo dalgaları salan dört antenden oluşan bu küçük cisim dünyada *uzay yarışı*ni başlattı. Uzay yarışında geri kalan Ame-

rika *Sputnik* başarısını korku ve endişeyle algıladı. Adına *Sputnik Krizi* denilen korku dalgası giderek büyüdü. Kriz doğu ile batı blokları arasında bir dizi politik ve askeri değişikliğe neden oldu. Bilimsel çalışmalar, o zamana kadar olmadığı biçimde devletler tarafından desteklenmeye başlandı. *Sputnik krizi*, sonunda uzay teknolojisini yaratmakla kalmadı, başını Rusya ve Amerika'nın çektiği doğu-batı blokları arasında uzun yıllar sürecek olan *soğuk savaş*ı başlattı.

Dünya siyasetine olumsuz etkileri olan *Sputnik krizinin* matematik ve fen öğretimine çok yararlı katkıları oldu. *Sputnik krizinden* sonra matematik ve fen öğretimi, Amerika ve Avrupa ülkelerinde

Plato Akademisi, Pompei mozaiği.

Örgün eğitimin bütün dünyada yaygınlık kazandığı 20.yüzyıl başlangıcından sonra, başka alanlarda olduğu gibi matematik öğretimi, hem içerik hem öğretim yöntemleri açısından sık sık tartışma ve inceleme konusu olagelmıştır.

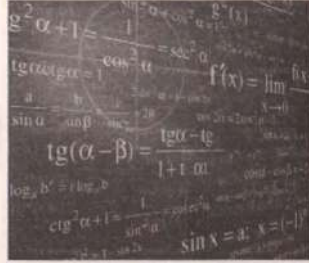
rinde görülmemiş bir önemde gündeme geldi. Birçok ülkede eğitim bakanlıkları matematik ve fen öğretimi programlarını yenileştirmeye başladı. Ulusal ve Uluslararası Matematik Kongreleri, matematik öğretimi konu edinecek alt komisyonlar kurdu.

İçerik ve yöntem tartışmaları 1960'lı yıllardaki hızını kaybetmiş olmakla beraber, o yılların getirdiği denemelerin ışığında daha serinkanlı çalışmaların günümüzde de sürdürüldüğü bir gerçektir.

Ülkemizde de matematik öğretimi konusu, hemen hemen ileri ülkelerle birlikte ele alınmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, akademisyenlerden ve teknokratlardan oluşan komisyonlara projeler yaptırmıştır. Projeler ilk zamanlarda, Amerika ve Avrupa ülkelerinde yapılanların ülkemize uyarlanması gibi yorumlanabilir.

Hemen her ülkede Matematik Öğretim Programlarının hazırlanmasında, politik müdahalelere gerek duyulmadığını kabul etmek gerekir. Çünkü, Matematik Öğretiminin içeriği politika konusu değildir. Ülkemizde de Matematik Öğretim Programlarının hazırlanışına, şimdiye dek politikanın müdahale etmediği bir gerçektir. *Tarih, Din Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Biyoloji* derslerinin içeriğine müdahaleyi görev bilen siyasi iktidarların, matematik öğretiminde başarıyı yükseltme dışında bir istekleri olmamıştır. Cumhuriyet döneminde çok sayıda Öğretim Programı hazırlanmıştır. Bunların çoğunda, Fen ve Matematik derslerinin içeriği, genellikle üniversitelerden gelen öğretim üyeleri ile öğretmenlerden oluşan bilimsel komisyonlar eliyle gerçekleşmiştir. Matematik Öğretim Programı hazırlayan bazı bilimsel komisyonlarda görev almış birisi olarak, görevli olduğumuz dönemlerde hiçbir bakanın bilimsel komisyonlara müdahale ettiğini görmediğimizi söylemeyi borç biliyoruz. Bu geleneğin devam etmesi ve bir müdahale olursa bilimsel komisyonun müdahaleyi şiddetle reddetmesi dileğimizi dir.

Hazırlanan Matematik Öğretim Programlarının, her birisi bir öncekinden daha iyi olmuştur. Bize göre, Matematik Öğretim Programlarında dört büyük aşama yaşanmıştır.

1. 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" (Öğretim Birliği Yasası) ile tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) çatısı altında toplanmış ve okul programları üzerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

2. Sputnik krizinden sonra Batı Dünyası ülkelerinde fen bilimleri eğitiminde başlayan yenileşme hareketlerinin, 1960 yılından sonra Türk Milli Eğitimi'ne de etkilemeye başladığı görülmektedir. O zamanlar OECD, UNESCO, Avrupa Konseyi, NATO gibi Uluslararası kuruluşların fen eğitimiyle ilgili girişimlerini izleyen MEB, Matematik ve Fen Öğretiminde ileri adımlar atmıştır. 1961 yılında *Ders Aletleri Yapım Merkezi, Film Radyo ve Televizyon Merkezi, Gezici Laboratuvarlar* kurulmuş ve batı ülkelerinde uygulamaya konulan 23 Fen ve Matematik ders kitabını Türkçeye çevrilmiştir. Daha önemlisi, ileride ülkenin bilim ve teknolojisine katkı yapacak yetenekli öğrencilerin okuyacağı Fen Lisesi'ni 1962 yılında kurulmuştur. (Sağlam bir bilim poli-

tika güdülmediği için, Fen Lisesinden mezun olan yetenekli gençler, bilim adamı olmak yerine, daha çok para kazandıran meslek dallarına yönelmişlerdir. Bu oluşumda onları kınamak yerine, akıllı bir bilim politikası güdemeyen iktidarları suçlamak gerekir.)

3. Fen Lisesinde uygulamaya konulan Modern Matematik ve Fen Öğretimi'nin içeriğinin öteki liselere uygulanabilmesini sağlamak için, 1967 yılında başlayan bir dizi bilimsel proje MEB ile TÜBİTAK işbirliği ile yürürlüğe konulmuştur. *Modern Matematik ve Fen Öğretimi* adıyla anılan bu projelerin uygulandığı okul sayıları giderek artmış ve 1971-1976 yılları arasında 100 lise ile 89 öğretmen okulunda uygulamaya geçilmiştir. Proje, MEB'e bağlı olmayan bir Bilimsel Komisyon eliyle yürütülmüştür. Sonunda MEB, TÜBİTAK ve Bilimsel Komisyonun bağımsız olarak yapılan bilimsel değerlendirmede, uygulama sonuçları başarılı bulunmuştur. Programın bütün okullara yaygınlaşması (teşmil) beklenirken, siyasi bir kararla uygulamanın yaygınlaşması durdurulmuştur. Ancak, bugün ilköğretimde ve ortaöğretimde yürürlükte olan Matematik Öğretim Programlarının içeriğinin, büyük ölçüde Modern Matematik ve Fen Öğretimi Projesi'nin içeriğinden etkilendiğini bilmek gerekir. *Kümeler Kuramı, Matematiksel Mantık, Lineer Cebir, Olasılık, İstatistik* konuları söz konusu projenin getirdiği yeni konulardır.

4. 1977 yılında yürürlüğe giren 8 yıllık kesintisiz eğitim, bugünlerde insafsız bir eleştiriye uğramaktadır. Belleği ve sağlam yargısı olmayan bir toplumuz. 8 yıllık kesintisiz eğitimin hazırlıksız başladığı, taşınmalı eğitimin beklenmeyen zorluklarla karşılaştığı doğrudur. Ama 5 yıllık eğitimi 8 yıla çıkarmak, henüz ilgi ve yetenekleri ortaya çıkmamış çocukların, yanlış mesleklerle yönlendirilmesini önlemek için gereklidir... Ayrıca işin içinde olanlar anımsayacaktır. O zaman da şimdiki gibi bir *Kur'an Kursu* fuyası başlamıştı. Daha ötesi, bazı fak derslerinin kurslara eklenerek, ilkökul diplomasının Kur'an Kursları aracılığı ile verilmesi istekleri baş gösteriyordu. Onun nasıl bir felaket getireceğini düşünmek bile iste-

Sağlam bir bilim politikası

güdülmediği için, Fen

Lisesinden mezun olan

yetenekli gençler, bilim adamı

olmak yerine, daha çok para

kazandıran meslek dallarına

yönelmişlerdir. Bu oluşumda

onları kınamak yerine, akıllı bir

bilim politikası güdemeyen

iktidarları suçlamak gerekir.

Anne Sütü Projesi, her sene prematüre doğduğu için kaybettiğimiz 6 bin bebeğin hayatını kurtarmaya yönelik akılcı bir proje idi.

meyiz. Şimdi yürürlüğe konulan 444 sistemindeki ilk 4 yılın o isteği hortlatmamasını dileyelim. Çocukluğunda Kur'an'ı birkaç kez hatmetmiş ve yarısını ezberlemiş birisi olarak, bu konuda söz hakkımız olduğuna inanarak söylüyoruz. Anladıkları dilde okudukları Kur'an'ın çocuklara hiçbir yararı yoktur. Hapsedildikleri o çemberden çıkamayan gencecik beyinler anlamayı, düşünmeyi, yargılamayı asla öğrenemezler. Oradan ne bilim çıkar ne de demokrasi kültürü.

Sekiz yıllık kesintisiz sisteme geçilince, ona uyan Matematik Öğretim Programları hazırlandı. Ondan sonraki yıllarda, Matematik Öğretim Programlarının hazırlanışı, neredeyse süreklilik kazandı. Her yeni program, okutulan her konuda hedefleri ya da kazanımları açıklıkla ortaya koydu. Bunlar eğitim biliminin getirdiği güzel gelişmelerdir.

Yazının başında kusursuz Öğretim Programı ve kusursuz eğitim sistemi olmadığını söyleyerek söze başlamıştık. Eğitimde iddialı olan ülkeler bile durmaksızın yeni öğretim programları hazırlarlar. Ülkemizde son zamanlarda ortaya konan matematik öğretim programlarının, gelişmiş ülkelerde uygulanan öğretim programlarından etkilendiğini ve en az onlar kadar iyi olduğunu bilmek sevindiricidir.

Şimdi yürürlüğe konulan Matematik Öğretim Programı, bir önceki programın 444 sistemine uyarlanması olarak görülebilir. Bu uyarlama sırasında, ister istemez konuların sınıflara dağılımında ve alt konuların ağırlıklarında değişiklikler olmuştur. Bunlar kaçınılmazdır. Dolay-

sıyla, zorunlu olarak sisteme uyarlanan programı değil, yürürlüğe konulan sistemi kusurlu görmek gerekir.

9, 10, 11 ve 12-inci sınıflarda Matematik Öğretim Programı şu üç öğrenme alanında toplanmıştır:

Sayılar ve Cebir
Geometri
Veri, Sayma ve Olasılık

Bu öğrenme alanlarının her birisinin, ileri ülkelerde olanlara benzer çok sayıda alt konuları vardır. Bu konuların ağırlığı sınıflar yükseldikçe artmaktadır.

Eğitim sistemimiz

Doğru saptamalar yapabilmek için, öncelikle, örgün ve Yaygın eğitim sistemimize kısaca bir göz atmakta yarar vardır.

Örgün Eğitimde 23 tür lise, Yaygın Eğitimde 13 tür okul, Açık Öğretimde 2 tür okul vardır. Milli Eğitim Bakanlığının denetiminde 31 farklı kurs yapılmaktadır. MEB istatistiklerine göre, 2011-2012 yılında;

• İlköğretimde 32.108 okulda 515.852 öğretmen görev almış, 422.751 derslikte 10.979.301 öğrenci okumuştur.

• Ortaöğretimde 4.171 okulda 122.716 öğretmen görev almış, 77.608 derslikte 2.666.066 öğrenci okumuştur.

• Mesleki ve Teknik Eğitimde 5.501 okulda 113.098 öğretmen görev almış,

derslikte 238.917 öğrenci okumuştur.

• Örgün Eğitimde (resmi ve özel) 46.427 okulda 774.602 öğretmen çalışmış, 515.426 derslikte 16.905.143 öğrenci okumuştur.

• Yaygın Eğitimde 13.738 okulda 105.769 öğretmen çalışmış, 91.672 derslikte 8.524.527 öğrenci okumuştur.

• Genel toplamda 60.165 okulda 880.371 öğretmen çalışmış, 607.098 derslikte 25.429.670 öğrenci okumuştur.

Bir yandan, bu sayılara bakınca, yetişen genç nüfusun ülkenin geleceği için umut verici olduğunu görüyoruz. Öte yandan, ülkemizde eğitilen öğrenci sayısı birçok Avrupa ülkesinin toplam nüfусundan fazladır. Öyle oluşu, elbette devlet bütçesine o oranda yük bindirdiği gibi, eğitim kurumlarının yönetilmesini de güçleştirmektedir. Hele hele, aynı iktidara bağlı eğitim bakanlarının bile birbirlerinden farklı kişisel eğitim politika ve stratejilerini yürürlüğe koymaları, sistemi zor yürür duruma getirmektedir.

Sorun öğretim programında değil, güdülen zihniyettedir

Şimdi bir mola verip, bu yazı yazılırken medyada çıkan üç habere göz atmak, söylenecek çok söze bedel olacaktır:

Haber 1:

Rakamların Dili

Rakamların Dili	
Türkiye'de kaç cami var?	81.984
Türkiye'de kaç okul var?	60.165
Türkiye'de kaç hastane var?	1220
Kaç din görevlisi var?	90.000
Kaç kişiye bir doktor düşüyor?	900
Kaç kişiye bir din görevlisi düşüyor?	780
Diyanet İşleri Bşk'nın Bütçesi (TL)	3.891.000
2012 yılında Diyanet'in bütçeden aldığı pay %1.1. Bu oran, Avrupa Birliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın toplam bütçelerine denktir.	

71.095 derslikte 2.090.220 öğrenci okumuştur.

• Engelliler için Özel Eğitimde 1037 okulda 4020 öğretmen çalışmış, 6346

Haber 2:

Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, Anne Sütü Bankası'nı hizmete açmak için geldiği İzmir'de, sütanneden bebeğe

DNA geçtiği iddiaları nedeniyle projenin ertelendiğini açıkladı. Bakan Müezzinoğlu'nun İzmir ziyaretinin odak noktası bebek ölümlerinin önüne geçmek için planlanan ve açılışının yapılacağı duyurulan radikal proje Anne Sütü Bankası'ydı (Milliyet, 09 Mart 2013).

Not: Laik Cumhuriyet yönetiminde kendilerini dini fetva vermeye yetkili görmeye başlayan radikal dincilerin baskısıyla rafa kaldırılan Anne Sütü Projesi, her sene prematüre doğduğu için kaybettığımız 6 bin bebeğin hayatını kurtarmaya yönelik akılcı bir proje idi.

Haber 3:

"Norveç'in Tromso kentinde yaptıkları bilimsel (!) araştırmadan sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi ve Süleymaniye Vakfı Din ve Fitrat Araştırmaları Merkezi başkanı Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır, şunları kaydetti: "Kur'an-ı Kerim şunu da gösteriyor ki Dünya'yı, Güneş aydınlatmıyor. Dünya'yı aydınlatan, Güneş ışınlarını aydınlığa çeviren gündüz dediğimiz varlıktır. Gündüz dediğimiz varlık ufkun altında da olsa, bunu aydınlığa çevirmektedir. Karanlığın oluşması, Güneşin batmasından değil, gece denilen varlığın ortaya çıkmasıdır. Resim ve belgeseller üzerinde yaptığımız çalışmalarda da güneşin tepede olmasına rağmen karanlık olduğunu, Güneşin yok olmasına rağmen gündüz denilen varlığın ortaya çıktığını görüyoruz. (Milliyet.com.tr 10 Mart 2013, Pazar)

MÖ 4000 yıllarında Mezopotamya'da uygarlık kuran Sümerler, gök cisimlerinin hareketini çıplak gözle izleyip, dünyayı güneşin aydınlatıldığını gördüler ve bir yılın 365 gün olduğunu saptadılar. İleriye, geleceğe bakmamakta direnen bazı kafalar, hiç değilse geçmişe baksalar.

Sümer uygarlığı

Not: MÖ 4000 yıllarında Mezopotamya'da uygarlık kuran Sümerler, gök cisimlerinin hareketini çıplak gözle izleyip, dünyayı güneşin aydınlatıldığını gördüler ve bir yılın 365 gün olduğunu saptadılar. İleriye, geleceğe bakmamakta direnen bazı kafalar, hiç değilse geçmişe baksalar.

Toplumun duyarlı olması gereken yerler bu tür haberlerdir. Çok kötü bir matematik öğretim programı, iyi ellerde çok iyi yürütülebilir. Ama çok iyi bir öğretim programı, kötü ellerde çok kötü uygulanır.

444 uygulamasından sonra, henüz ilgileri ve yetenekleri ortaya çıkmamış çocukların mesleğe yönlendirilmesi, bu ülkenin gençliğine yapılabilecek en büyük kötülüktür. Bugün okula başlayan çocuklarımız, yaklaşık yirmi yıl sonra iş hayatına atılacaktır. Bilim ve teknolojinin hızlı ilerleyişi süreceğine göre, 20-30 yıl sonra bütün mesleklerde bilim ve teknolojinin payları çoğalacaktır. Fen ve teknik konuları bilmeden mesleğe yönlendirilen çocuklarımız iş hayatlarında verimsiz olacak ve mutsuz bir hayat süreceklidir.

Uzak geleceği görebilen ülkeler, bırakın ilköğretimden sonrası, ortaöğretimden sonra bile mesleğe yönlendirmenin yetersiz kalacağı görüşüyle, meslek okullarına girişi liseden sonraya bırakmaktadırlar. Onlar fen ve teknik alan

derslerini artırırken, biz fen ve teknik alan derslerini azaltarak çocuklarımıza anlamadıkları Arapça dilinde Kur'anı okutacağız. Akıl tutulması bu değilse, nedir?

Aykırı bir görüş

Devletler bütçenin yaklaşık yüzde 7 sini eğitime ayırır. Bunu yapınca bir ülkenin bütün çocuklarını ve gençlerini istediği gibi eğitime hakkını kendisinde görür; hatta yaptığı eğitimi bir görev sayar. Öte yandan, eğitime kafa yoran bazı düşünürler aykırı sesler çıkarır:

"Benim verdiğim verginin yüzde yedisini çocuğumun eğitime ayırıyorsun diye, ona istediğin eğitimi verme hakkını nereden alıyorsun? Herkesin kabul ettiği evrensel bir eğitim sistemi yoktur. İngiltere, Fransa, İran, Suudi Arabistan, Pakistan, Taliban vb aynı işi yapıyor. Ama, öğretim programları, yöntemleri ve amaçları farklıdır. Hangisi doğru? Kendi çocuğumun nasıl eğitilmesi gerektiğine neden ben karar veremiyorum?"

Bir öğretim programının çok iyi olması, öğretimin niteliğinin de çok iyi olması için yeterli değildir. Çevre koşulları, ders araç ve gereçleri, öğretmenlerin yeterliği ve öğrenmede güdülenme vb. öğeler, öğretimde daha etkili olurlar. Bu nedenle matematik öğretiminde bu etmenlerin de incelenmesi yararlı olacaktır:

tkaracay@baskent.edu.tr

Türler, tanımları ve ırklar

İnsanların hepsi tek bir türe (Homo sapiens) aittir ve bu tür altında tek bir alt tür (ya da ırk) dahi bulunmaz! Çünkü izole yaşayan insan popülasyonları bile onları ayrı bir ırk sayabileceğimiz kadar bağımsız bir evrimsel değişim geçirmemişlerdir ve geçirmemektedirler. Ancak uzun vadede bu izolasyonun sonuçları neler olabilir, bunu zaman gösterecek.

Bu yazımda sizlere modern bilim dâhilinde türlerin ve ırkların nasıl tanımlandığını izah etmeye çalışacağım. Bilindiği gibi günümüzdeki birçok politik sorun, türlerden ötürü değil ama sözde "ırk" kavramının anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar arasındaki ötekileştirme ve yabancılaştırma çabası, bilimin çarpıtılmasıyla elde edilen hatalı bir "ırk" kavramının arkasına sığınılmasıyla meşru hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bunun en güzel (!) örneğini geçtiğimiz haftalarda çirkin bir şekilde yeşil sahalarda yaşanan ve deri rengi üzerinden ayrımcılığın yapıldığı ve yankıları halen süren Didier Drogba olayında gördük. Ancak bu ilk değildi, bu zavalı zihniyet insanlıkta bulunduğu sürece sanmıyorum ki son olacaktır. Lafı daha fazla dolandırmadan konunun bilimsel boyutuna girelim:

İlk olarak, **tür tanımlarından** bahsetmem gerekiyor. Çünkü doğa bilgileri ve biyologlar çok uzun yıllardır türleri tanımlamanın kolay bir yolunu aramışlardır. Ne yazık ki günümüzde hala türleri tanımlamak çok kolay bir iş değildir ve çok kapsamlı incelemeler gerektirmektedir. Ancak aslında bu zorluk bize Evrim'in ne kadar güçlü bir doğa gerçeği olduğunu gösterir. Günümüzdeki bazı türler, akrabalarına veya atalarına o kadar benzer-

ken, bazı diğer özellikleri bu canlıları aynı gruptan (türden) saymamıza engel olacak kadar farklıdır. Bu canlıları sınıflandırmak zorlayıcı ve hatta hararetili bilimsel tartışmalara sebep olabilir. Bu, evrimsel biyoloji açısından doğrulayıcı niteliktedir, çünkü zaten evrimsel biyoloji türler arasında kademeli ve yavaş bir değişimi öngörür. Doğada da tam buna uygun bir şekilde, birbirlerinden giderek farklılaşan nitelikleri barındıran türler görmemiz mümkündür.

İnsanlar arasındaki ötekileştirme ve yabancılaştırma çabası, bilimin çarpıtılmasıyla elde edilen hatalı bir "ırk" kavramının arkasına sığınılmasıyla meşru hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Canlıların bazılarının birbirlerine çok benzemesi, bazılarınınnsa oldukça farklı olmasının nedeni bilinemiyordu. Günümüzdeyse evrimsel biyoloji sayesinde bu soru işaretlerini tamamen ortadan kaldırmayı başardık.

Doğadaki farklı canlıları kategorize etme merakı çok eskilerden beri var olan bir çabaya dayanmaktadır. İlk insanlardan bu yana etrafını gözleyen türümüz, etraftaki canlıların belli başlı özellikler dâhilinde gruplanabileceğini fark etmiştir. Geçmişte bu sınıflandırmalar keyfi olarak yapılmış olsa da, günümüzde çok daha tarafsız, çok daha bilimsel ve çok daha gerçekçi sınıflandırmalar mümkün olabilmektedir. Üstelik eski zamanlarda yapılan bu sınıflandırmanın neden mümkün olduğu bilinmemekteydi. Yani özellikle canlıların bazılarının birbirlerine çok benzermesi, bazılarınınnsa oldukça farklı olmasının nedeni bilinmemiyordu. Günümüzdeyse evrimsel biyoloji sayesinde bu soru işaretlerini tamamen ortadan kaldırmayı başardık. Türler, birbirlerine benzer veya farklı olabilirler, çünkü her tür birbiriyle ortak bir ataya sahiptir ve o ortak ata ne kadar eski zamanlarda yaşadysa, günümüzdeki torun temsilcileri de birbirinden o kadar farklı olacaktır. Bu yüzden son ortak ataları 6 milyon yıl kadar önce yaşayan insan (*Homo sapiens*) ile şempanze (*Pan troglodytes*) birbirine bu kadar benzerken, aynı insan türü ile bir denizati (*Hippocampus hippocampus*) belli başlı benzerlikler haricinde, birbirlerinden bu kadar farklıdır.

Türler hangi özelliklerine göre tanımlanırlar?

Türlerin tanımını yapabilmek için türlerin neyi barındırdığını anlamak gerekir. Bu konu, Biyoloji dünyasında oldukça fazla tartışılmaktadır. *Journal of Psychology*'de geçmişte, aynı anda yayınlanan üç farklı görüş bu tartışmaların boyutunu bize göstermektedir. Biyolojik tarafından kullanılmakta olan çeşitli tür tanımları vardır. Bunlar; irksal, tipolojik, biyolojik/fizyolojik, biyolojik/üreyici, yayıcı, morfolojik, ekolojik, mikrotür, kohezyon, genetik, paleontolojik, evrimsel, filogenetik ve biyosistematik tür tanımları olarak isimlendirilebilirler. Bunların her biri, farklı sistemleri kullanarak türleri sınıflandırmayı hedefler.

Burada şu noktayı anlamak hayati önem taşır: Aslında bu yöntemler her ne

Son ortak ataları 6 milyon yıl kadar önce yaşayan insan (*Homo sapiens*) ile şempanze (*Pan troglodytes*) birbirine bu kadar benzerken, aynı insan türü ile bir denizati (*Hippocampus hippocampus*) belli başlı benzerlikler haricinde, birbirlerinden bu kadar farklıdır.

kadar bu şekilde çok farklı isimlerde gözükseler de, aslında birbirlerine oldukça yakın yöntemlerdir. Sadece, "tür" kavramını ele alışları farklıdır. Çoğu, hemen hemen her zaman benzer sonuçlar verirler. Sadece bazıları, kimi zaman bir türü tanımlamak için, diğerlerine göre daha kullanışlı olabilmektedir.

Ben burada, aslında diğerlerinin bazıları da içerisine katan ve gruplandırmayı kolaylaştıran dört tanesini incelemeyi faydalı görüyorum: **irksal tür tanımı, biyolojik tür tanımı, morfolojik tür tanımı ve filogenetik tür tanımı.** Bunlarla ilgili daha ayrıntılı tanımlar için 1985 yılında Stuessy tarafından yazılan *Kladistik Teori ve Metodoloji (Cladistic Theory and Methodology)* isimli kitabı (ve benzerlerin) ve yazının sonuna eklediğim güncel kaynaklara bakabilirsiniz. Türlerin tanımlarını incelemeye geçmeden önce, türlerin bilimsel isimlendirilmelerine bakmakta fayda vardır.

Türler, birbirlerine benzer veya farklı olabilirler, çünkü her tür birbiriyle ortak bir ataya sahiptir ve o ortak ata ne kadar eski zamanlarda yaşadysa, günümüzdeki torun temsilcileri de birbirinden o kadar farklı olacaktır.

Türlerin bilimsel isimlendirilmesi nasıl yapılır?

Biyolojik olarak türler, çoğumuzun bir şekilde aşına olabileceği üzere, genellikle iki kelime ile isimlendirilirler. Bu sisteme, **iki kelime isimlendirme (binomial nomenclature)** denir. Bu yöntemin bazı önemli kuralları vardır. Bunlara kısaca değinmemiz gerekirse:

- Kullanılan dil Latince olmak zorundadır.
- Her tür, iki kelime ile tanımlanır.
- Bu kelimelerden ilki, cins adını belirler.
- İkinci kelimeye "belirleyici isim" adı verilir.
- İki kelime, birlikte "tür ismi"ni oluşturur.
- Yazılı kaynaklarda mutlaka *eğik* ve ya *altı çizili* olarak yazılırlar.
- Cins adının ilk harfi mutlaka büyük harfle yazılır. Sonraki isimlerin hepsi küçük harftir.
- Kimi zaman, az sonra tanımlayacağım "alt türleri" belirtmek için üçüncü bir isim kullanılır. Bu kelime için de kurallar, "belirleyici isim" için uyulması gereken kurallarla aynıdır.

Üç örnekle üzerinden geçecek olursak:

Pathera: Aslan, kaplan, jaguar ve leoparları kapsayan cinsi tanımlar. Türkçede "panterler" olarak bilinir. Bu cinsten bahsederken, eğer ki türlere işaret etmek isteniyorsa, ancak belirli bir tür kullanılmayacaksa "herhangi bir panter türü" anlamında *Panthera sp.* kalıbı kullanılır. Sondaki "sp." eki, tür (İngilizce: "species") anlamına gelir.

Panthera tigris: Kaplan türünün tanımları.

Panthera tigris altaica: Sibirya Kaplanı'nı tanımlar.

İki yazım da ikili isimlendirme kurallarına uygun olarak yazılmıştır. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da, La-

Günümüze yaklaştıkça insan popülasyonlarının sayısı arttı, teknolojik olanaklar arttı ve eski izolasyonlar ortadan kalkarak popülasyonlar birbirleriyle karışmaya başladılar. Dolayısıyla evrimsel ayrışma sona erdi ve ırk kavramı da yok olmuş oldu.

tince haricindeki bu tanımlamaların bilimsel anlamı olmamasıdır. Yani "kaplan" (ya da İngilizce "tiger") resmi bir tür adı değildir; ancak Panthera tigris resmi bir tür adıdır. Artık tür tanımlarına girmeye hazırız, başlayalım:

İrk nedir? İrksal tür tanımı nedir?

İrk, günlük dilde ve yakın geçmişte değişerek dilimize tamamen farklı olarak yerleşen anlamı aksine Biyoloji'de, bir tür dâhilinde genetik olarak pek fazla birbirine karışmayan, birbirlerinden çeşitli şekillerde izole olmuş, genetik ve morfolojik açıdan birbirine göreceli olarak benze-yen canlı gruplarına verilen isimdir. Biyolojik anlamıyla ırklar genellikle ekolojik olarak (yerel yaşam alanlarının farklılığından kaynaklanıyorsa) veya coğrafi olarak (aralarında büyük coğrafi bariyerler varsa) birbirinden ayrılırlar. Bu şekilde ayrılan ve bulundukları ortama göre evrim geçirmeye başlayan canlı grupları, eğer birbirlerinden temel benzerliklerini yitirmeden, çok fazla uzaklaşırlarsa, bu yeni ve farklı iki gruba "alt tür" denir. Alt türlerin farklı türler olmadığını kesinlikle belirtmekte fayda vardır. Örneğin Batı Bal Arısı, pek çok farklı alt türe ayrılır; ancak bunların hepsi aynı türe *Apis mellifera*'ya aittir. Kimi zaman bilim insanları ırk ile alt tür arasındaki ayrımın çok bulanık olmasından ötürü bu ikisini eş anlamlı olarak kullanırlar. Dolayısıyla belli bir coğrafyaya hap-solmuş, kendi türünün diğer bireylerinden tamamen izole olarak yaşayan ve

dolayısıyla diğer popülasyonlardan farklı bir evrimsel süreç içerisinde bulunan canlı gruplarına ırk denmektedir.

Bu bağlamda incelediğimizde, insan popülasyonlarının neredeyse hiçbirinin ırk olma özelliğini taşımadığı görülmektedir. Çünkü günümüzde neredeyse hiçbir insan popülasyonu, diğerlerinden tamamen izole değildir (bazı kabileler haricinde). Dolayısıyla siyasi nedenlerle veya belli coğrafyalarda daha yoğun bulunmalarından ötürü insanları "ırklara" bölme çabası ayrımcı fikirlerden ileri gelmektedir. Elbette belli bir coğrafyaya hitap etmek adına, kolaylaştırıcı terimler geliştirilebilir; ancak bunların biyolojik anlamlarının bulunmadığına dikkat edilmelidir. **İnsanların hepsi tek bir türe (*Homo sapiens*) aittir ve bu tür altında tek bir alt tür (ya da ırk) dahi bulunmaz!** Çünkü izole yaşayan insan popülasyonları bile onları ayrı bir ırk sayabileceğimiz kadar bağımsız bir evrimsel değişim geçirmemişlerdir ve geçirmemektedirler. Ancak uzun vadede bu izolasyonun sonuçları neler olabilir, bunu zaman gösterecek.

Burada bir itiraz, insan toplumları arasında bazı fiziksel farklılıklar bulunması gerçeği üzerinden ileri sürülebilir. Bu da günümüzde ırkların var olduğunu savunmak için tamamen geçersiz bir ididir. Çünkü günümüzdeki insanların

farklılıkları, günümüzdeki evrimsel patika farklılıklarından değil, o coğrafyalarda yaşayan insanların atalarının ırklarının farklı evrimsel patikalarından kaynaklanmaktadır. Yani evet, insan soyları günümüzden 125.000 yıl öncesiyile 10.000 yıl öncesi arasında birçok ırka bölünmüştü, çünkü Afrika'dan çıkarak Dünya'nın dört bir yanına yayılmaktaydılar ve bu süreçte, teknolojinin ve günümüzdeki olanakların bulunmamasından ötürü birçok izolasyon meydana geldi. Bu süreçte ırklar, bulundukları coğrafyalara adapte olarak farklı evrimsel patikalara girdiler. Ne var ki bu patikalar türeşmeye neden olamadan sonlandı. Çünkü günümüze yaklaştıkça insan popülasyonlarının sayısı arttı, teknolojik olanaklar arttı ve eski izolasyonlar ortadan kalkarak popülasyonlar birbirleriyle karışmaya başladılar. Dolayısıyla evrimsel ayrışma sona erdi ve ırk kavramı da yok olmuş oldu. Ancak bu 100.000 yıllık süreçte edinilen özellikler günümüze kadar taşındı (siyah-beyaz deri renkleri, çekik gözölüklük, sarı saç rengi, vs.). Yani anlaşılması gereken ırk kavramının statik değil, dinamik bir kavram olduğudur. Var olan ortam koşullarına göre tanımlanmalıdır ve aceleci genellemelerden uzak durulmalıdır.

İşte doğa bilimciler, çevrelerinde gördükleri bitki ve hayvanları, bireysel olarak basitçe, birbirleriyle olan benzerlikle-

Günümüzdeki insanların farklılıkları, günümüzdeki evrimsel patika farklılıklarından değil, o coğrafyalarda yaşayan insanların atalarının ırklarının farklı evrimsel patikalarından kaynaklanmaktadır.

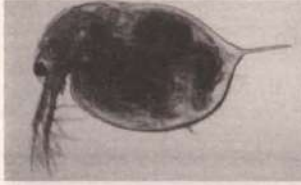
rine göre gruplayabileceklerini düşünmüşlerdir. Doğada bulunan gruplara (bilimsel isimle taksonlara) bu benzerliklere göre isimler vermişlerdir. İnsanların aksine, ellerinde bizim teknolojilerimiz bulunmayan canlı gruplarının neredeyse tamamında ırklar görülür, çünkü ciddi anlamda izolasyon bulunmaktadır. Bu sınıflandırma yaklaşımının temelde iki noktası vardır: Bunlardan ilki, üreme açısından (eşeyssel) uyumluluk ve bireylerin devamlılığıdır. Basitçe: Köpekler köpeklerle çiftleşirler ve asla kedilerle çiftleşmezler! Bu, ırk tanımının temelini oluşturur (ayrıca bu durum "izolasyon" açısından da düşünülebilir). İkinci olaraksa, türler arasında çeşitlilik açısından bir süreklilik olmadığdır. Yani türlere basitçe bakarak onları ayırt edebilirsiniz.

Biyolojik tür tanımı nedir?

Son birkaç on yıldır, Biyoloji dünyasında genel geçer olarak kabul edilen tür tanımı, Biyolojik Tür Tanımı'dır (BTT). Günümüzde, liselerde okutulan ve birçokumuzun ezbere bildiği tür tanımı da budur. Bu tanım, türleri cinsel olarak üreten bir komünite olarak görür. BTT, belki de en çok sayıda bilim insanı tarafından geliştirilen ve kullanılan tanımdır.

BTT, yıllar içerisinde oldukça fazla değişim geçirmiştir. İlk olarak, 1930 yılında Du Rietz tarafından ortaya atılmıştır. Du Rietz, türleri, "... farklı ve sürekli olmayan biyotip kesintileriyle birbirinden ayrılan en küçük doğal popülasyonlar" olarak tanımlamıştır. Bu tanımda, çiftleşmeye karşı doğal bariyerlere üstü kapalı bir biçimde değinilmektedir.

Ondan birkaç sene sonra, 1937'de ünlü Evrimsel Biyolog Dobzhansky, türleşmeyi "... bir zamanlar gerçekten veya potansiyel olarak çiftleşen bireylerin, fiziksel olarak birbirleriyle çiftleşemeyecek hale gelmelerine sebep olan ve iki ayrı grup oluşturan evrimsel süreç" olarak tanımlamıştır. Bu, son derece sınırlandırıcı, dolayısıyla kullanışsız olan bir tanımlamadır. Daha sonraları, Dobzhansky'de Mayr'ın geliştirdiği tanımı kabul etmiştir. Mayr, 1942'de türleri şöyle tanımlar:

Bilinen bazı cinsiyetli canlıların, cinsiyetsiz biçimleri de bilinmektedir. Örneğin, bazı artık göllerde *Daphnia*'nın cinsiyetsiz popülasyonları bulunmaktadır.

"...birbirleriyle gerçekten ya da potansiyel olarak çiftleşebilen ve bu tip diğer popülasyonlardan eşeyssel olarak izole olmuş, doğada bir görüye (nişe) sahip olan doğal popülasyonlardır."

Omurgalıları inceleyen zoologlar ve entomologlar (böcek bilimciler) için BTT en çok kabul gören tür açıklamasıdır. Botanikçiler ise bu tanımı kullanmakta zorlanırlar çünkü kara bitkileri, hayvanlara göre çok daha çeşitli üreme yöntemleri izlerler. Bitkilerde farklı türlerden olduğu bilinen canlılar çok daha kolay çiftleşip verimli döller verebilirler. Bu da botanikte BTT'nin kullanışsız bir tanım olmasına neden olmaktadır.

Biyoloji'de sıklıkla karşılaşıldığı üzere, BTT için de pek çok istisna doğada bulunabilir. Bunlar için BTT ile uyumlu; ancak BTT ile sınıflandırılmayacak türleri de içerisinde alan daha geniş tanımlar geliştirilmiştir. Bunlara birazdan değineceğim.

BTT'nin uygulanabilirliği ve geçerliliği hakkında oldukça sık eleştirilerde bulunulmuştur.

Omurgalıları inceleyen zoologlar ve entomologlar (böcek bilimciler) için Biyolojik Tür Tanımı en çok kabul gören tür açıklamasıdır. Botanikçiler ise bu tanımı kullanmakta zorlanırlar çünkü kara bitkileri, hayvanlara göre çok daha çeşitli üreme yöntemleri izlerler.

BTT'nin birkaç canlı grubuna uygulanması özellikle problemli görülmüştür. Bunların başında da, aralarındaki hibritleşme (farklı tür olarak görülen canlıların çiftleşmesi, at ve eşeğin çiftleşmesiyle doğan katır gibi) miktarının fazlalığından ötürü, bitkiler gelir.

Ayrıca Dünya'da pek çok cinsiyetsiz (aseksüel) popülasyon da vardır ve bunlar üzerinde BTT uygulanamaz (Budd and Mishler 1990). Bunlara birkaç örnek olarak; zorunlu aseksüel olan rotiferleri, öklenoid flagellatları, Oocystaceae'ye (coccoid yeşil algler) ait birkaç üyeyi, kloromonad flagellatları ve bazı diatomları gösterebiliriz.

Ayrıca, bilinen bazı cinsiyetli canlıların, cinsiyetsiz biçimleri de bilinmektedir. Örneğin, bazı artık göllerde *Daphnia*'nın cinsiyetsiz popülasyonları bulunmaktadır.

BTT, bu türleri sınıflandırmada kullanılamaz. Aynı durum, prokaryotlar için de geçerlidir. Genler, prokaryotlarda bazı yollarla birbirlerine aktarılabilirler; ancak ökaryotlardaki gibi bir çiftleşme prokaryotlarda tanımlanamamaktadır. Önemli bir mikrobiyoloji ders kitabı, BTT'den bahsetmez bile (Brock and Madigan 1988).

BTT'nin uygulanabilirliği, kendi kendini döleyen (self-pollinate) kara bitkileri açısından da şüphelidir (Cronquist 1988). Ancak kara bitkilerinin tanıma dahil edecek bazı açıklamalar getirilebilmiştir.

Bu gibi sebeplerden ötürü, Biyolojik Tür Tanımı günümüzde birçok bilim insanı tarafından eleştirilmektedir. Buna rağmen, az sonra değineceğim diğer yöntemlerle birleştirilerek kullanıldığında, Biyolojik Tür Tanımı en çok canlılı bir şekilde birbirinden ayrılabilen açıklama olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna, diğer iki tanımımız da değindikten sonra değineceğim.

Morfolojik (Fenetik) tür tanımı nedir?

1988 yılında Cronquist, Biyolojik Tür Tanımı'na alternatif olarak bir tanımlama geliştirdi ve türleri şu şekilde tanımladı:

"... sıradan yöntemlerle birbirlerinden ayrıtı edilebilen ve ayrı olan en küçük canlı grupları."

Bu tanım oldukça (belki de biraz fazla) pratiktir; ancak bazı çok kritik ve temel hataları beraberinde getirdiği için Biyolojik Tür Tanımı'ndan daha kötü; ancak onu destekleyen bir tanım olarak görülmemelidir. Pratikliği, Cronquist'in "sıradan yöntem" olarak belirttiği tanımlama yöntemlerinin ucuzluğu ve hızından kaynaklanmaktadır. Örneğin bir botanist için bir kapalı tohumluyu incelemek için gereken "basit yöntem" bir büyüteçten ibarettir. Bir entomolojist için ise ayrıştırıcı (dissecting) mikroskop yeterli olacaktır. Diatomlar üzerinde çalışan bir fikojojist içinse elektron mikroskobu "sıradan yöntem" olacaktır.

Bu tanımın bir diğer kolaylaştırıcı tarafı, cinsel ilişkileri hesaba çok fazla katmamasıdır. Ancak bu nokta, belki de tanımın güvenilirlikten tamamen çıkararak noktadır. Buna az sonra geleceğim.

Son olarak, morfolojiyi gözlemek oldukça kolaydır. Bu da, onu yine pratik ama güvenilmez yapan bir diğer noktadır.

Morfolojik Tür Tanımı'na göre bir örnek olarak şu verilebilir: Bir bakışta bir tavuk ile bir ördeği birbirinden ayırabiliriz. Bu sebeple, bunlar farklı türlerdir.

Aslında morfolojik sınıflandırma Cronquist'ten çok önce, Carl Linneus (Carl von Linné) isimli ve "sınıflandırmanın babası" olarak tanınan bilim insanına kadar gider. 1700'lerin başında yaşamış olan Linneus, ilk defa canlıları dindar kesimin yaptığı gibi Tanrı'ya olan yakınlıktan (Tanrı -> Melekler -> Şeytanlar -> Erkekler -> Kadınlar -> Hayvanlar -> Bitkiler -> Cansızlar gibi) çıkarak, biyoloji olarak yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu amaçla kolları sıvayan Linne, çok kapsamlı bir sınıflandırma yapmıştır. Sınıflandırmasında en çok morfolojik özelliklere önem verdiği için, Linne, Morfolojik Tür Tanımı'nın mucidi olarak düşünülebilir.

Ancak, Linne ve diğer morfolojiye göre sınıflandırma yapanları tuzağa düşüren çok önemli bir biyolojik olgu vardır: **Cinsel çift-bicimlilik (sexual dimorphism)**. Bazı canlıların erkekleri ile dişileri birbirinden tamamen farklıdır ve sadece morfolojiye bakarak sınıflandırma yapan bir bilim insanı yanılacaktır. Linne ve diğerleri de bu hataya düşmüşlerdir. Linne, Kırmızı kanatlı karakuş olarak bilinen *Agelaius phoeniceus* türü bir kuşun erkeği ve dişisini yanlışlıkla farklı türler olarak tanımlamıştır (görselde erkek ve dişi bir arada görülmektedir, ne kadar farklı olduklarına dikkat ediniz). Hâlbuki bu canlılar aynı türün erkeği ve dişisidirler.

Günümüzde bu tip kargaşalara sebebiyet vermemek açısından, Morfolojik Tür Tanımı oldukça geliştirilmiş ve diğer tanımlarla birleştirilmiştir. Örneğin günümüzde bu tür tanımını kullanan bilim insanları, canlıları farklı türler olarak değerlendirmeden önce, kromozom sayılarına, kromozom morfolojilerine, hücre yapılarına, ikincil metabolitlerine, yaşam ortamlarına ve bazı diğer özelliklere de bakmaktadır. Bu açılardan güçlendirilen Morfolojik Tür Tanımı sayesinde, çok daha ayrıntılı tanımlar yapılabilmektedir.

Filogenetik (Evrimsel / Kladistik) tür tanımı nedir?

Sonucu ve diğer tüm tanımları tek bir çatı altında başarıyla toplayan tür tanımı, Filogenetik Tür Tanımı'dır ve Evrimsel Biyoloji'nin gelişmesi ve Evrim Kuramı'nın anlaşılmasıyla birlikte gelişmiştir. Bu noktada, evrimin bilimi geliştirmedeki önemini bir kere daha görebilmekteyiz.

Filogenetik Tür Tanımı da oldukça eskiye, 19. yüzyılın büyük biyologu Ernst Haeckel'a dayanır. Günümüzdeki teknikleri kullanarak tanımlı ayrıntılı bir hale getiren isim ise 1992 yılında konuyla ilgili makalesini yayınlayan Baum'dur. Baum, tür tanımını aşağıdaki iki temel noktada toplar:

1. **Bir tür, belirli bir ayırt edici özellik açısından fark taşıyan en küçük canlı grubudur.** Bu karakter; morfolojik, biyokimyasal veya moleküler olabilir; ancak mutlaka üreyici (reproductive) kaynaşık birimler içerisinde sabit olmalıdır. Üreyici süreklilik, Biyolojik Tür Tanımı'nda olduğundan farklıdır. Filogenetik Tür Tanımı'na göre farklı türler birbirleriyle çiftleşebilirler. Üreme açısından birbiriyle uyumlu olmayan bireyler farklı türler sayılmak zorunda değildirler. Ancak farklı türler; genel olarak birbirlerinden çok farklı oldukları için, üreme özellikleri de bu farklılaşma sürecinde değişmiş ve birbirleriyle üreyemez hale gelmişlerdir.

2. Bir tür, monofiletik olmak, yani atadan en az bir özellik almış olmak ve kendisine ait, sonradan kazanılmış ("derived") bir veya daha fazla özelliğe sahip olmak zorundadır.

Çok nadir görülen bazı durumlarda Filogenetik Tür Tanımı da işe yarayabilir; fakat günümüze kadar tanımlanmış ve en çok canlıyı birbirinden ayırmak için kullanılabilecek en etkili yöntem Filogenetik Tür Tanımı'dır. Çünkü evrimsel biyolojinin ortaya koyduğu "türleşme" kavramını içeriğine en başarılı şekilde katabilen tür tanımıdır. Dolayısıyla doğadaki türleşmeyi tanımlayabilmemiz çok daha kolay ve gerçekçi bir şekilde yapılabilir. Filogenetik tür tanımı da işe yarayabilir.

Günümüzde türler nasıl birbirinden ayrt edilmekte ve tanımlanmaktadır?

Günümüzde bilim insanları oldukça titiz çalışmaktadırlar ve teknolojiyen sonuna kadar faydalanmaktadırlar. Bu sayede, yeni bulunan bir canlı veya bilinen canlılar üzerinde çok ayrıntılı analizler yapılabilmektedir.

Genetik ve moleküler biyoloji alanında yapılan hızlı gelişmeler, çok etkili bir şekilde canlıların genetik haritalarının çıkarılmasını ve modern yöntemlerle farklı genetik haritaların kıyaslanabilmesini sağlamaktadır. Biyolojik Tür Tanımı'nın belirlediği sınırlar ile Filogenetik Tür Tanımı'nın kattığı esneklik, genetik ve moleküler çalışmalarla birleştirildiğinde, çok doğru ve ayrıntılı tür tanımları yapabilmemiz olanak sağlamaktadır. Yani **bilim insanları, bir türü belirlemek için, günümüzde tek bir yönteme değil pek çok yönteme başvurmaktadırlar**. Buna rağmen günümüzde, genellikle bir türün sınıflandırılmasında son sözü söyleyen genetik çalışmalar olmaktadır. Çünkü genler ve genlerde meydana gelen değişimler, evrimin nihai göstergeleri ve ispatlarıdır. Bu değişimleri takip etmek ve tanımlamak kolaylaştıkça, türleri de tanımlamak kolaylaşmakta, evrimlerini anlamamız mümkün olmaktadır. Bunda teknolojinin gelişmesinin de çok ciddi bir rolü vardır:

Örneğin tüm genomunda sadece 5386 baz çiftine sahip olan Phage Φ -X174 isimli bir virüsün DNA'sını kodlamak 2 sene sürmüştür. Bazı engeller de göz önüne alındığında, 3.200.000.000 (3 milyar 200 milyon) baz çiftine sahip olan *Homo sapiens* türünün genomu 15 seneden uzun bir sürede çözülebilmıştır. İnsan, sanıldığından aksine en büyük genomu sahip canlı değildir. *Pteris japonica* isimli bir bitkinin 150 milyar, *Polychaeta dubium* isimli bir amibin (protista türü) ise 670 milyar baz çifti bulunur. Bunların genomları da uzun yıllarda çözülebilmıştır. Günümüzde, bu canlıların genetik haritaları birkaç hafta ile birkaç ay arasında çözülebilmektedir. Şu anda üzerinde çalışılmakta olan bir teknoloji sayesinde, insanın genomunun çözülmesinin 8-10 dakikaya kadar indirilmesi beklenmektedir.

Günümüzde, genellikle bir türün sınıflandırılmasında son sözü söyleyen genetik çalışmalar olmaktadır. Çünkü genler ve genlerde meydana gelen değişimler, evrimin nihai göstergeleri ve ispatlarıdır.

İşte bu ayrıntılı yöntemler sayesinde, genetik haritalar yoluyla canlıların birbirlerinden farklılıkları ortaya konulmakta ve türler tanımlanmaktadır. Bu tanımlar, çoğu zaman Biyolojik Tür Tanımı'na uygun bir biçimde birbirine üyemeyecek kadar farklı canlıları farklı türler olarak ortaya koymakla birlikte, bu güncel olmayan tanımın karşılaştığı zorlukları da yenebilmektedir. Bugün lisede halen öğretilmekte olmasına rağmen biliyoruz ki, BT'nin iddia ettiğinin aksine, birbirine çiftleşebilen türler aynı türden olmak zorunda değildirler! Birbirine çiftleşemeyen türler de, illa ki aynı türler olmak zorunda değildir; ancak genellikle gördüğümüz budur. Yani modern tür tanımının pratik bir özetini yapmam gerekirse: **Birbirine çiftleşemeyen türler çok büyük bir ihtimalle farklı türlerdir; ancak birbirine çiftleşebilen türler birbirine aynı tür olmak zorunda değildir!**

Yani günümüzde bir türü tanımlamak için üreme uyumu haricinde birçok özelliğe bakılmaktadır. Örneğin bir canlının **morfolojik özellikleri ve fenotipik karakterleri** de türün tanımlanması çalışmalarında hesaba katılır.

Bunun ötesinde ekolojik durumu, niş, organlarının yapısı gibi özellikler de önem taşımaktadır. Tüm bu araştırmalar, **genetik özelliklerle** birleştirilerek türler tanımlanır.

İşte bu çalışmalar sonucunda, türler birbirinden ayrılabilen ve Filogenetik Ağaçlar (benim ve ekibimin daha sık olarak kullandığı tanım olarak "Evrim Ağacı") inşa edilebilmektedir.

Sonuç olarak, türlerin tanımlanmasının hiç de basit bir iş olmadığı anlaşılmaktadır.

İdris. Günümüzde sadece tek bir türün tanımlanabilmesi için bile çok sayıda makale çıkarılmakta ve farklı araştırmalar yürütülmektedir. Dolayısıyla köprü altlarında ve metro karanlıklarında gizlenen sahte sergilerde, üçüncü sınıf internet sitelerinde ve bilimsel açıdan hiçbir değeri olmayan çeşitli kaynaklarda sadece dış hatlarına bakarak fosilleri ve türleri tanıyabileceğinizi, günümüzdeki türlerle bir bakışta kıyaslayabileceğinizi iddia edebilecek bilim düşmanlarına itibar etmeyiniz. Zira muhtemelen bu yazının okurları olarak bu kadar yetkin bir konuda olmadığınızı ve bilimsel bilimin zorla çarpıtılmasına alet eden hiçbir şahsın da bu konuda sizden daha fazla donanımına sahip olmadığını aklınızdan çıkarmayınız.

Umuyorum ki türleri ve ırkları biraz daha yakından tanımanızı sağlayabilmişimdir. Yazımı sonlandırırken, kaynağı her kim olursa olsun, her ne ideoloji olursa olsun, her ne duruş olursa olsun, ırkçılığı ve ayrımcılığı nefret ve üzüntüyle kınıyorum. Hele ki bu fikirlerini desteklemek açısından bilimsel terminolojiyi aşırıdan zihniyetleri ve bunun yapılmasına müsaade edenleri iki kat kınıyorum. Bir sonraki yazıda görüşmek üzere.

Kaynaklar ve İleri okuma

- Sahney, S., Benton, M.J. and Ferry, P.A. (2010). "Links between global taxonomic diversity, ecological diversity and the expansion of vertebrates on land". *Biological Letters* 6 (4): 544–547. doi:10.1098/rsbl.2009.
- Hanage, William P. (April 2013). "Fuzzy species revisited". *BMC Biology* 11 (41).
- Wilkins, John (2010-10-20). "How many species concepts are there?". London: *The Guardian*.
- Michael Ruse (1969). "Definitions of Species in Biology". *The British Journal for the Philosophy of Science* 20 (2): 97–119. doi:10.1093/bjps/20.2.97.
- James S. Allen, Roberto E. Reis (2011). *Historical Biogeography of Neotropical Freshwater Fishes*. ISBN 9780520268685.
- Ereshetsky M (2002). "Linnean ranks: vestiges of a bygone era". *Philosophy of Science* 69: S305–S315. doi:10.1086/341854.
- <http://www.talkorigins.org/faq/faq-speciation.html>
- <http://www.premierbiosoft.com/bacterial-identification/realtime-PCR/species-identification.html>
- Life: The Science of Biology (Sadava ve diğerleri), 2011
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Species>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Fred_Sanger

Bilim Kültürü

Kaynaklar az, buna mukabil bunlardan yararlanmak isteyenler çok olduğu için toplumlar, mümkün olan en iyi seçimi yapmak ve kendilerini, diğer toplumlardan avantajlı kılacak bir kültüre üstünlük tanımak mecburiyetindedir ve bu kültür, hiç şüphe yoktur ki "Bilim Kültürü"dür; çünkü Bilim Kültürü'nün biçimlendirdiği Zihnî Dünyalar, bireyleri ve toplumları, Duyumsal Âlem'in mevcudât ve hâdisâtından koparmaz; bilakis, bunları anlamaya ve değiştirmeye icbar eder.

*Pek muhterem arzum var idi. Cinsime hizmet,
Oksaydı vesâlet.*

*Külfetlere sakdım bütün evkatımı hayhat,
Göstemedi mirat.*

*Arzum büyük amâl Edemem kimseye takrir,
Yok tedbirimi takdir.*

*Gündüz, geceler sıdık ve hulûsumla çalıştım,
Her fenne buluştım.*

*Her işte çalıştıkça muvafık bir fikir aldım;
Tek başıma kaldım.*

*Hiddet bürüdü; cismime levh ateşi düştü,
Gittikçe tutuştu.*

*Netsem ve ne yapsam, buna yok çare ve tedbir;
Her yerde sitemgîr.*

*Düştüm feleğin pençe i kâbânına yandım;
Her renge boyandım.*

*Bu mevhîbedir bendeki vüsat, bu terakki,
Hapsödü da kaldı.*

*Sabreyle ki Nâzım, gelecek yevm-i tecellî;
Sabrın sonu âlî.*

Molla Davudzade Mustata Nâzım Erzurumî

ÖNSÖZ

"Bilim Kültürü" adını verdiğim bu ders notlarının maksadı, bilimsel bir kültür kuramı bağlamında "Bilim Kültürü"nü tanıtmak ve özellikle de bu kültürün, entelektüel kültür içinde işgal ettiği yeri göstermektir.

Bu niyetle önce Bilim Kültürü ile diğer kültür biçimlerinin farkları belirlenecek ve ardından Bilim Kültürü'nü teşkil eden un-

surlar, belirli bir plan dâhilinde betimlenecektir.

Çalışmam, Türkiye ve Türk Bilimi odaklıdır; çünkü "burada" yaşıyorum ve bütün bir eğitim ve araştırma hayatım boyunca, umumiyetle "burası" ile ilgilendim!

GİRİŞ: BİLİM KÜLTÜRÜ NEDİR?

Bilim Kültürü, entelektüel kültürün çeşitlerinden biridir ve maksadı, şahıslara güçlü bir "bilim anlayışı ve duyuşu" kazandırmaktır. Başka kültürler de vardır ve bunlar arasında en önemli olanları, "Din Kültürü", "Felsefe Kültürü", "İdeoloji Kültürü" ve "Sanat Kültürü"dür.

Hayat için hepsi de elzemdir; ama Dünya hakkında en güvenilir ve en yararlı bilgi, "Bilim Kültürü" ile elde edilen bilgi-dir.

Çalışmam, Türkiye ve Türk Bilimi odaklıdır; çünkü "burada" yaşıyorum ve bütün bir eğitim ve araştırma hayatım boyunca, umumiyetle "burası" ile ilgilendim!

Bilim Kültürü,
Bilimsel zihniyet
edinmemize ve dünyevî
nesneleri-şahısları ve
olguları-olayları "bilimsel
yöntem"i'n ışığı altında
kavramamıza katkıda
bulunur ve
"Bilimsel Bilgi"yi,
"Bilimsel-olmayan
Bilgi"den ayırmamıza ve
ikinci tür bilgilere dayalı
kültürleri de teşhis
etmemize yardımcı olur.

Bilim Kültürü'nün unsurları

Bilim Kültürü'nün altı temel unsuru vardır;

Bilimler, Bilim Tarihi, Bilim Felsefesi, Bilim Sosyolojisi, Bilim Psikolojisi, Bilim Edebiyatı.

Elbette, iyi bir Bilim Kültürü edinmek için, bu unsurların tamamı hakkında hiç değilse ayrıntılı bir bilgi ve sağlam bir görüş sahibi olmak gerekir; ama bu, ne kadar mümkündür? Bu yüzden, "Temel Hedef", bireysel yetilerin ve birikimlerin müsaadesi çerçevesinde, bu unsurlardan mümkün olabildiğince beslenmek olmalıdır.

Bilim Kültürü ne işe yarar?

Bilim Kültürü,

- Bilimsel zihniyet edinmemize ve dünyevi nesneleri şahısları ve olguları olanları "bilimsel yöntem"i işiği altında kavramamıza katkıda bulunur ve

- "Bilimsel Bilgi"yi, "Bilimsel-olmayan Bilgi"den ayırmamıza ve ikinci tür bilgilere dayalı kültürleri de teşhis etmemize yardımcı olur.

Bilimsel bilgiyi üretenler ve kullananlar

Bilim Kültürü'nü yaratanlardan,

- Bilginler, bilimsel bilgiyi üretir ve uygularlar,

- Bilim tarihçileri, bilimsel bilginin oluşum ve gelişim sürecini betimlerler,

- Bilim filozofları, bilimsel bilgiyi ve yöntemini sorgularlar ve doğasını aydınlatmaya çalışırlar,

- Bilim sosyologları, bilimsel bilginin oluşumunu etkileyen dışsal-toplumsal nedenleri ve

- Bilim psikologları ise, içsel-bireysel nedenleri araştırır ve belirlerler,

- Nihayet bilim yazarları da, bilimsel bilgiyi halka yayar veya edebî anlatıların da malzeme olarak kullanırlar.

Öyleyse "bilimsel bilgi", birçok araştırmacının ve yazarın karnını doyurur!

Diğer kültürlerin unsurları

Diğer kültürler de aynı unsurlardan oluşur; onun için meselâ iyi bir "din kültürü'nün edinilebilmesi, dinlerin, din tarihinin, din felsefesinin, din sosyolojisinin, din psikolojisinin ve din edebiyatının "belirli bir ölçüde" (!) tanınmasına bağlıdır.

Kültürlerden birini seçmek

Kültürlerin unsurları bu kadar çok ve engin oldukları için, ferdi kriterlere göre bir seçim yapmak gerekir. Bu seçim esnasında, (a) ya kültürlerden biri üzerinde yoğunlaşılabilir, (b) ya da bir kültür merkeze, diğerleri ise çevreye yerleştirilerek bir kombinasyon yapmaya çalışılabilir; ancak bu ikinci seçenekte, birbirlerini çelen kültürleri kombine etmemeye özen göstermek gerekir.

Bilim Kültürü (Ders Notları), adından da anlaşılacağı üzere, "Bilim Kültürü'nü seçenler veya seçecekler için hazırlanmış bir tanıtım kitapçığıdır.

Anlamlandırma araçları

Kültürler, birer anlamlandırma araçlarıdır; yaşam kaygısından ve ölüm korkusundan kurtulmak için "anlamlandırma"ya gereksinim duyarız ve bu gereksinimi, çoğu vakit, din, ideoloji, felsefe, bilim ve sanat gibi insanî faaliyetlerle karşılamaya çalışırız.

İşte "Bilim Kültürü" de dâhil olmak üzere bütün kültürler, her biri farklı bir yoldan olsa da, bu "arayış" sırasında gelişti-rilmiş olmalıdır.

Hakikî Dünya-Zihni Dünya ayrımı

Bu arayış sırasında ne yapılır?

"Hakikî Dünya" ile bunu anlamlandır-

mak maksadıyla kurgulanmış olan "Zihni Dünya" birbirlerinden ayrılır ve Hakikî Dünya'ya, aslında bu Zihni Dünya'nın penceresinden bakılır.

Farklı "kültürler", farklı "zihni dünyalar" üretir; yani meselâ Bilim Kültürü'nün zihni dünyası, İdeoloji Kültürü'nün veya Edebiyat Kültürü'nün zihni dünyasından farklıdır; ama hepsi de esasen, aynı işlevi görür.

Zihni dünyalar

Öyleyse, Hakikî Dünya, tektir; ama zihni dünyalar çoktur; din, felsefe, bilim, ideoloji ve sanat, "yaşamı kolaylaştıracak" kurgular yaparlar; ancak bilimin kurguladığı zihni dünyayı, diğerlerinin kurguladığı zihni dünyalardan ayıran en temel hususiyetler, bilginlerin kendilerini

- Duyumsal Âlem ile

- Bunun amprik-rasyonel bilgisiyle sınırlamaya gayret etmeleridir.

Hakikî Dünya ve Duyumsal Âlem

Duyumsal Âlem, bize Hakikî Dünya'dan ulaşan duyumlardan veya izlenimlerden oluşmuştur ve filozofların tabiriyle söylemek gerekirse, onun "öz"ü veya "cevher"i konusunda kesin bir şey söylemez.

Bilginler, kendilerini Duyumsal Âlem'in bilgisi ile sınırladıkları ve zihni tasarımlarını, esasen bu âleminden aldıkları duyularla örtüştürmeye çalıştıkları için, diğer kültürlerden farklı bir kültür olan "Bilimsel Kültür"ü yaratmışlardır.

Zihni Dünya, esasen dinî dogmalar üzerine oturtulmuş veya onlar tarafından biçimlendirilmiş olacaktır.

"Din Kültürü", "Felsefe Kültürü", "İdeoloji Kültürü" ve "Sanat Kültürü"ne mensup olanlar ise, kendilerini Duyumsal Âlem'in sunduklarıyla tahdit etmek istemezler ve bu âlemi aşarak Hakikî Dünya'ya ulaşmanın başka çarelerini ararlar.

Din Kültürü

Din âlimlerinin yarattıkları Zihni Dünya'nın, (a) bazı unsurları [dünyevî mevcûdât ve hadisâtın Tanrı'nın istemine uygun olarak yaratılması veya ölümden sonra insanların Cennet'e veya Cehennem'e gönderilmeleri vs. gibi] , Duyumsal Âlem'in ötesiyle veya üstüyle itibatlı olabilir ve (b) bu türden önermelerin dolaylı veya dolaysız olarak Tanrı'dan alındığına ritkat edilebilir.

Bu durumda Zihni Dünya, esasen dinî dogmalar üzerine oturtulmuş veya onlar tarafından biçimlendirilmiş olacaktır.

Felsefe Kültürü

Filozofların yarattıkları Zihni Dünya'nın, (a) bazı unsurları, [mevcûdâtın özü veya hâdisâtın temel nedeni, iyi ve kötünün kaynağı, hayatın anlamı vs. gibi] Bilimsel Yöntem ile kanıtlanamayabilir ve (b) önermeleri, umumiyetle bu filozofların şahsî tercihlerine istinaden teşkil edilebilir.

İdeoloji Kültürü

İdeologların yarattıkları Zihni Dünya'nın, (a) bazı unsurları, [Ari İrk'in, diğer ırklardan daha üstün olması dolayısıyla Dünya'ya onların hükmetmesi gerektiği veya toplumların Kapitalist Aşama'dan Sosyalist ve Komünist Aşama'ya geçecekleri vs. gibi] Bilimsel Yöntem ile kanıtlanamayabilir ve (b) önermeleri, umumiyetle, bu ideologların, etnik, sınıfsal veya dinsel aidiyetleri tarafından yönlendirilen şahsî tercihlerine istinaden teşkil edilebilir.

Sanat Kültürü

Sanatçıların [burada özellikle ediplerin ve şairlerin] yarattıkları Zihni Dünya'nın, (a) bazı unsurları, [mesela roman veya öykü kahramanları ve olay örgüsü gibi] tamamen yazar tarafından varedilebilir ve (b) önermeleri, epistemik olmayan çok estetik bir değer taşıyabilir.

Bu durumda, "önceden mevcut olan bir dünyanın bilgisi"nden değil, ancak-ve

ancak belirli bir niyetle "sonradan mevcut kılınmış olan bir dünyanın bilgisi"nden söz edilebilir.

Bilim ve diğerleri

Görüldüğü üzere, bilimin zihni dünya-sı ile, diğerlerinin, yani din, felsefe, ideoloji ve sanatın zihni dünyaları arasında bazı önemli farklar vardır; ama bütün bu farklar, bilgilerin şu eğilimlerinden kaynaklanır:

"Bilginler, kendi Zihni Dünyaları ile Hakikî Dünya'dan haberdâr eden (!) Duyumsal Âlem arasında daimi olarak bir bağlantı ve örtüşme ararlar ve dolayısıyla bütün gayretlerini, bu akısal-duyumsal uyuşmayı arttıracak şekilde yeni düzenlemelere veya düzeltmelere yönlendirirler".

Zihni Dünyalar ile Duyumsal Âlem arasındaki başarılı bir karşılıklık veya tekbühiyet,

- Duyumsal Âlem'in geçmişini, anını ve geleceğini bilmeyi kolaylaştırmakta, yani yaşam için elzem olan oldukça başarırlı bir "ard-görü", "an-görü" ve "ön-görü" imkânını güçlendirmekte ve

- Böylece nesneler-insanlar ile olgular-olaylar karşısında daha "isabetli" düşünme ve davranma ihtimalini arttırmaktadır.

Kültürel karışıklıklar ve tutarsızlık

Çok güç olsa da, bilim, mümkün olduğu ölçüde "sıllaşma"ya çalışmalıdır ve bünyesine gizlice (!) girmiş [meselâ felsefi veya ideolojik nitelikteki] "yabancı önermeler"i teşhis ve tasfiye etmelidir.

"Tutarlılık ilkesi", bunu gerektirir!

Ancak, şurası bir hakikattir ki sıllaşma, çoğu kere temenniden öte bir değer ifade etmez; çünkü hem Hakikî Dünya'yı anlamak için kurgulanmış "bilimsel" Zihni Dünya'ya felsefi önermeler [ve hatta geç-

mişte dinî önermeler] karışabildiği veya karıştırılabildiği gibi, hem de Hakikî Dünya'yı değiştirmek için kurgulanmış "bilimsel" Zihni Dünya'ya siyasî (ideolojik) önermeler karışabilir veya karıştırılabilir.

Bu durumda, "Tutarlılık ilkesi" çiğnenmiş ve Bilimsel Kültür'ün dışına çıkmış olur.

Ancak, yine de Modern Dünya'da olagelen birçok olumsuz gelişmeden, doğrudan doğruya bilim ve teknolojiyi sorumlu tutmak "mahz hata"dır. Bilginler ve mühendisler de tutarsızlığa düşmekten ve Bilimsel Kültür'e başka kültürlerin önermelerini bilecek veya bilmeyerek karıştırmaktan korunuk ve bağışık değildirler; ama bir bilgin ya da mühendis cinayet işlediğinde, sorumlusu, acaba bilim ve teknoloji midir, yoksa bilginler ve mühendisler midir? Fail belidir; hedef saptırmaya hâcet yoktur!

Bilim Kültürü ve toplum

Toplumların kültürlerle ilişkileri, muhtelif faktörler tarafından belirlenir ve koşullanır. Bazı toplumlar, meselâ Din Kültürü ile Sanat Kültürü'ne, diğer bazıları ise Bilim Kültürü ile Felsefe Kültürü'ne ağırlık vermişlerdir. Bu yüzden, Hakikî Dünya'ya yaklaşımlarında ve onunla etkileşimlerinde ciddi farklılıklar oluşmuştur.

Şurası kesindir ki "hayat mücadelesi" olmasa, sorun çıkmayacak ve her toplum, kendi kültürel seçimiyle bahtiyar bir şekilde yaşayıp gidecektir. Fakat kaynaklar az, buna mukabil bunlardan yararlanmak isteyenler çok olduğu için toplumlar, mümkün olan en iyi seçimi yapmak ve kendilerini, diğer toplumlardan avantajlı kılabacak bir kültüre üstünlük tanımak mecburiyetindedir ve bu kültür, hiç şüphe yoktur ki "Bilim Kültürü"dür; çünkü Bilim Kültürü'nün biçimlendiği Zihni Dünyalar, bireyleri ve toplumları, Duyumsal Âlem'in mevcûdât ve hâdisâtından koparmaz; bilakis, bunları anlamaya ve değiştirmeye icbar eder.

Artık, şu tespitte ıttıfak etmenin vakti gelmiştir: Rönesans Dönemi'nde Doğu ile Batı'yı birbirinden giderek ayırmış temel etenlerden birisi, Batı'nın Din Kültürü'nden Bilim Kültürü'ne geçmesi, bu geçişin gerçekleşmesi veya geçmemeyi tercih etmesidir.

Sonuç, ortadardır!

blyogen.metu.edu.tr

yaşam ağacı

Doku Mühendisliği Yerini Organ Mühendisliğine Bırakıyor

İnsan parazitinde kök hücreler
ortaya çıktı

Okyanus tabakasının
derinlerinde hayat bulundu

Bilimsel Mitler

Beyaz saçlar koparıldığında
sayıları artar mı?
Her insanın parmak izi
farklı mıdır?

Bu canlıyı tanıyor musunuz?

Dünyanın en tehlikeli kuşu

Bilim Tarihinde Bu Ay

Sayı
3 (7)

D o s y a

Doku mühendisliği yerini organ mühendisliğine bırakıyor

Bilim insanları yıllarca güçlü ve esnek olmasının yanı sıra vücudun da reddetmeyeceği bir malzeme bulmanın çabası içindeydiler. Sonunda bitki lifleri, reçene ve diğer maddelerinin karışımından oluşan bir malzeme buldular. Nanokarma adlı bu malzeme bakteri enfeksiyonlarına karşı dirençli ve hücrelere tutunmasını sağlayan porlara(gözenekçikler) sahiptir. Dr. Seifalian malzemenin farklı kuvvetler uygulandığında kolayca şekil değiştirebilmesi ve vücudun da bunu kabul etmesi gerektiğini belirtiyor.

Yıl 1665, Robert Hook bilinen en küçük canlıları keşfedip onlara "cell" yani 'hücre' adını verdi. Yıl 1866, genetiğin babası olarak görülen Gregor Mendel bezelyelerde karakter kalıtımını keşfetti. Yıl 1953, Rosalind Franklin, James Watson ve Francis Crick DNA'nın üç boyutlu çift sarmal yapısını keşfettiler. Yıl 1983, Kary Mullis geliştirdiği PCR (polymerase chain reaction) tekniğiyle moleküler biyolojide yeni bir devir başlattı. Yıl 1996, bilim insanları Dolly adlı hayvanı klonlamayı başardıklarını açıkladılar. Yıl 2007, insan genom projesi başarıyla tamamlandı ve insanın bütün genetik haritası çıkarıldı. Bilim kurgu filmlerinde gördüklerimiz günden güne hayatımıza girmeye başladı ve bilimsel araştırmalar parabolik bir hızla artmaya devam ediyor. Yıl 2013, Londra Kraliyet Hastanesi'nde 30 kişilik bir ekip kök hücrelerden organ üretmeye başladıklarını duyurdu.

1996'da Kuzey Karolina'da bir laboratuvarında ilk idrar torbası üretildiği günden bu yana üretilen doku ve organların karmaşıklığı git gide artmakta. Şu ana kadar 5 hastaya soluk borusu nakli yapıldı. Araştırma ekibinden Alex Seifalian daha öncesinde hastalarına gözyaşı kanalı ve atardamar nakilleri yapmış bulunmakta.

1996'da Kuzey Karolina'da bir laboratuvarında ilk idrar torbası üretildiği günden bu yana üretilen doku ve organların karmaşıklığı git gide artmakta. Şu ana kadar 5 hastaya soluk borusu nakli yapıldı.

Dr. Seifalian'a göre bir zaman gelecek bilim insanları artık koroner bypass ameliyatında olduğu gibi vücudun bir bölgesindeki damarı almak yerine gerekli ne varsa laboratuvarında üretecekler. Klinik tedavinin bir parçası olarak Dr. Seifalian önümüzdeki sene bu şekilde üretilen bir koroner atardamarı hastalarına nakletmeyi planlıyor. Londra College Üniversitesi laboratuvarlarında üretilen organların ticari işleri ve hastalara nakilleri ile ilgilenmesi için bir kişiyi görevlendirdi bile.

Araştırmacılar şimdi en karmaşık organlardan biri olan canlı bir kalp yapmanın peşindeler. Araştırmanın finansal açıdan çok büyük kolaylıklar sağlaması bekleniyor çünkü dünyada çok

sayıda kalp rahatsızlığı olan hasta var. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı araştırmaya göre dünyada ölüm nedenlerinin en başında %12.8'lik bir oranla kalp rahatsızlıkları yer alıyor. 2011 Haziran ayında yayınlanan araştırmaya göre bir yılda 7.25 milyon insan kalp hastalıklarından hayatını kaybediyor. Uzmanlar kalp ve damarlara bağlı rahatsızlıklarda kullanılabilecek organ ve dokular için milyar dolarlık pazarların oluşacağını öngörüyorlar.

Organ bağışında bulunan kişilerin azlığı ve organ nakline olan yoğun talep göz önüne alındığında laboratuvar yapımı doku ve organların önemi bir kez daha ortaya çıkıyor. Ayrıca sağlıklı insandan hastaya yapılan organ naklin-

de vücudun bu organı reddetmemesi için hasta hayatının geri kalanında bir-çok ilaç almak zorundaydı. Laboratuvar yapımı organlarda ise kullanılacak hücreler hastanın kendi hücreleri olacağından böyle bir uyumsuzluk yaşanmayacak.

1980'lerin sonlarına kadar laboratuvar da insan organları yapılabileceğine inanan sadece birkaç bilim insanı vardı çünkü hücreleri laboratuvar koşullarında büyümek bu günkü kadar kolay değildi. Bilim insanları büyüme faktörleri olarak adlandırılan vücudun kendi hücrelerinin gelişimi için kullandığı kimyasalları keşfetmesiyle büyük bir engel ortadan kalkmış oldu.

Çok karmaşık yüksek yapılı organların üretilmesi günümüzde mümkün olmaya başladıysa da daha önceki yıllarda basit düşük yapılı organlar yapılabiliyordu. 1999 yılında Kuzey Karolina'da Wake Forest Rejeneratif Tıp Enstitüsü'nün yöneticisi olan Prof. Dr. Anthony Atala birkaç çocuğa idrar torbası nakli yapmıştı. Organlar düzgün bir şekilde büyümeye devam etti ve herhangi bir sorun yaşanmadı. Dr. Atala'nın ekibi şimdi kan damarlarından karaciğere kadar çok geniş bir yelpazede çok sayıda organı laboratuvar ortamında üretmeye çalışıyorlar.

Dr. Seifalian nükleer fizikçi olarak başladığı kariyerinin ileriki yıllarında nükleer teknolojinin medikal uygulamalarıyla ilgilenmeye başladı ve bu ilgiyi onu biyomühendislik alanına yönlendirdi. 2011 yılında Dr. Seifalian hastaların hücrelerini kullanarak bir soluk borusu yapmayı başardı ve soluk borusunu kanserli hücreler kaplayan bir hastayı tekrar sağlığına kavuşturdu.

Dr. Seifalian ve beraberindeki 30 araştırmacı şu an gırtlak, kulak, burun, idrar yolu ve safra kanallarını laboratuvar da üretmenin planlarını yapıyor. Laboratuvarlarında yapacağınız ufak bir gezide, içinde pembe bir sıvı bulunan bir kavanozu sürekli sallayan bir makineler görebilirsiniz. Bu kavanozlardan birinin

Dr. Seifalian ve beraberindeki 30 araştırmacı şu an gırtlak, kulak, burun, idrar yolu ve safra kanallarını laboratuvar da üretmenin planlarını yapıyor.

inde bir burun yüzmekte ve makinenin üzerine bir uyarı notu var, "Klinik kullanımı için burun. Dokunmayın. Teşekkürler, Lola."

Kavanozdaki burun 53 yaşındaki bir adamın burnu örnek alınarak yapıldı. Özel olarak oluşturulan cam bir kalıp ve görüntü taramalarının yardımıyla araştırmacılar ilk defa orijinal bir burnun tam kopyasını oluşturabildiler. Burun hastaya nakledilmeden önce hastaya burun yapısında ufak değişiklikler yapılmasını isteyip istemediği soruldu ama Dr. Seifalian hastanın bunu reddettiğini söylüyor.

Bilim insanları yıllarca güçlü ve esnek olmasının yanı sıra vücudun da reddetmeyeceği bir malzeme bulmanın çabası içindeydiler. Sonunda bitki lifleri, reçine ve diğer maddelerinin karışımından oluşan bir malzeme buldular. Nanokarma adlı bu malzeme bakteri enfeksiyonlarına karşı dirençli ve hücrelere tutunmasını sağlayan porlara(gözenekçikler) sahiptir. Dr. Seifalian malzemenin farklı kuvvetler uygulandığında kolayca şekil değiştirebilmesi ve vücudun da bunu kabul etmesi gerektiğini belirtiyor. Araştırmacılar bu malzemeyi özel olarak tasarlanan kalıba döktüler ve üstüne tuz ile şeker eklediler. Tuz ve şeker malzemede ufak delikler açılmasını sağlıyor ve aynı gerçek burundaki gibi gözenekli bir yapı oluşturuyor. Laboratuvar yapımı tüm organların kaynağı vücutta bulunan

kök hücrelerdir. Kök hücrelerin organ yapımında yapıtaşları olarak kullanılması onların çeşitli dokulara dönüşme yeteneklerinden kaynaklanıyor.

İnsan burnunu oluştururken belli bir prosedür izlendi. Önce hastanın yağ dokusundan alınan kök hücreler cam kalıba kondu ve gelişimi kontrol edecek bazı kimyasal maddeler eklendi. Kök hücreler büyümeye ve farklılaşmaya başladı. İlk olarak kırıldak doku oluştu. Burnun iskeletini tamamladıktan sonra şimdi sıra en üst tabakayı yani deriyi yapmaya geldi. Burun derisini yapmak başlı başına bir sorundu ve o zamana kadar kimse yoktan bir deri yapmamıştı. Dr. Seifalian'ın fikri hastanın kendi burun derisini kullanmaktı, böylece herhangi bir uyumsuzluk gözlenmeyecekti ancak hasta tabi ki bunu reddetti. Bunun üzerine Dr. Seifalian hastanın ön kolundaki deriyi kullanmaya karar verdi.

Ekip şu an kan damarlarının, deri ve kırıldığın düzgün gelişip gelişmediğini kontrol etmek için bir görüntüleme cihazı kullanıyor. Dr. Seifalian burun gelişimi sürerken enfeksiyon riskinin sıfır olduğundan emin olmamız gerektiğinin altını çiziyor.

Eğer deri nakli başarıyla sonuçlanırsa, cerrahlar artık koldan burun derisi elde edebilecek ve hastaya bunu güvenle nakledebilecekler. Bir sonraki aşamada Dr. Seifalian kök hücreleri epitel hücrelerine dönüştürmek için gerekli kimyasal kullanacak ve dönüşüm bittikten sonra bu epitel hücreler burna yerleştirilecek. Epitel hücreler burnunda ve diğer organlarda bulunan çok yaygın bir hücre tipidir.

Son aşamada yüz ile burun arasında madde alışverişini sağlayacak kan damarlarını bağlamak kalıyor. Dr. Seifalian tüm aşamaların 6 ay sürebileceğini ve maliyetinin yaklaşık 40.000 doları bulabileceğini söylüyor ancak hasta bu ücretten hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacak. Tüm masraflar hastane ve çeşitli kuruluşlar tarafından karşılanacak.

Dr. Seifalian yeni burnun hastanın koku alma duyusunu yenileyeceğini

ama bu yararın şimdilik yüzeysele kalacağını belirtiyor ve laboratuvarıda başka bir kavayozun içinde kulak olduğunun altını çizdikten sonra şunları söylüyor: "Biz aslında yapay bir yüz oluşturmayı hedefliyoruz. Eğer olaya geniş bir açıdan bakarsanız deriyi, burnu ve kulağı yaptıktan sonra geriye çok fazla bir şey kalmadığını görürsünüz".

Laboratuvar yapımı bir burun oluşturmak ne kadar büyük bir başarıysa Dr. Aviles'in üzerinde çalıştığı kalp de bir o kadar önemli bir gelişme. Dr. Aviles öncesinde kardiyoloji eğitimi almış ancak kalp rahatsızlığı bulunan kişileri tedavi etmenin zorluklarını görünce bu alandan biraz uzak durmuştu. Elindeki tek seçeneği kalp nakilleri yapmaktı ancak nakli yapılacak çok az kalp vardı. İspanya dünyada en fazla kalp bağışının yapıldığı ülke olmasına rağmen hastaların ancak %10'u uygun bir kalp bulabiliyordu.

Minnesota Üniversitesi'nde laboratuvarıda fare kalbi büyütmeye başarıyla bilinen Prof. Dr. Doris Taylor Dr. Aviles'in çalışmalarını inceledikten sonra canlı bir insan kalbi geliştirme konusunda Dr. Aviles ile görüşmeye karar verir. Dr. Taylor insan kalp iskeletini kullanmak yerine işe fare kalbinden başlamayı tercih etmişti

ve şimdi aynı tekniğin insan kalbi için de işe yarayacağını düşünmekte.

Laboratuvar koşullarında bir kalp yetiştirmek tabii ki bir soluk borusu yapmaktan çok daha zor çünkü kalp büyük, karmaşık bir organ ve içinde birçok farklı hücre tipini barındırıyor. Bahsettiğimiz hücrelerden bazıları kalbin atmasını yani kan pompalanmasını sağlarken, bazıları elektrik sinyallerini alıp yorumluyor. Yıllarca bilim insanları hücreleri doğru sıra ve yerde nasıl büyüteceklerini bilmiyorlardı. Dr. Taylor bu sorun için şöyle bir çözüm buldu, eğer kök hücreleri halen gelişmekte olan bir kalp iskeletine konulursa, hücreler dışarıdan bir yönlendirme olmadan nereye yerleşeceklerini biliyorlar, bu sayede kalbin gelişimi kusuraş devay ediyor. Dr. Taylor "Tek yaptığımız hücreleri kalp iskeletinde herhangi bir yere koymaktı, nasıl organize olduklarını ben bile inanamadım." diyor.

Kalplerinin büyüdüğü ortamda hücreler her zaman yeterli seviyede oksijen, besin ve organ gelişimi için gerekli kimyasalları alıyorlar. Farklılaşmakta olan hücreler çok hassas bir yapıya sahip. Örneğin, daha önce bahsettiğimiz büyüme faktörlerinden birindeki mikro litrelik bir düzensizlik her şeyi mahveder.

bilir. Tek bir hücrenin bile yanlış farklılaşması ileriki aşamalarda kalbin fonksiyonunu tamamiyle bozabilir. Araştırmacılar hücrelere giren ve çıkan maddeleri denetlemesi amacıyla 30 cm. çapında biyoreaktör adlı bir cihaz kullanıyorlar. Biyoreaktör belirlenen miktardaki maddeleri hücrelere sabit aralıklarda veriyor ve hücre atıklarını da aynı şekilde temizliyor.

Madde alış veriş sorununu çözdükten sonra bilim insanları bu sefer başka bir sorunla karşılaşılıyor, hücresele bağlantılar yani hücreler arasındaki elektrik sinyalleri... Kalpteki elektriksel bağlantıları modellemek için araştırmacılar elektrik sinyallerini 70 noktadan alabilen bir yelek tasarladılar ve bu yelekleri giyerek insan kalbinin elektriksel faaliyetini taklit eden bir model oluşturdular.

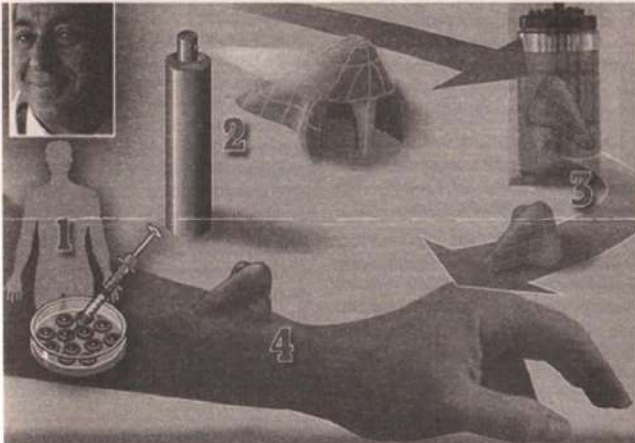
Dr. Taylor ve ekibi beş yıl önce laboratuvarıda fare kalbi yaptığında kalbin atış hızını ayarlayan kalp pilleri kullanmışlardı. Dr. Aviles de elektriksel faaliyetin kendiliğinden ortaya çıkamayacağı için kalp pillerini kullanacaklarını belirtiyor. Laboratuvar yapımı organların 5-6 yıl içinde hazır olması beklenirken öngörülen maliyet hastalar için çok yüksek görünüyor. Finansal sorunların aşılıp organların ileri teknoloji ve makul ücretlerde hastalara sunulmasının yaklaşık 10 yıl sürmesi bekleniyor.

Dr. Aviles ve ekibi kalp krizi sebebiyle oluşabilecek doku hasarlarında kullanılmak üzere kalp kapakçığı üretmeyi daha önceden başarmışlardı. Laboratuvarıda bir kalp yapmak ne kadar zor görünse de Dr. Aviles ilk adımı atmış bulunmakta. Dr. Taylor "Biz fare kalbi üreterek laboratuvarıda hiçbir şeyin imkânsız olmadığını gösterdik. Bu konu artık bilgi kurgu filmlerinden çıkıp bilim laboratuvarlarına geldi" diyor.

Kaynaklar

1) <http://www.dnai.org/timeline>

2) <http://who.int/mediacentre/factsheets/fs310/en/>

Eğer deri nakli başarıyla sonuçlarsa, cerrahlar artık koldan burun derisi elde edebilecek ve hastaya bunu güvenle nakledebilecekler.

Beyin, bilinç ve bilinçsizlik arasında nasıl geçiş yapar?

Doktorların hastalarını daha iyi takip etmesini sağlayacak bir araştırma genel anestezi ilaçlarının çalışma şeklini ortaya koyuyor.

1800'lerin ortalarından beri, doktorlar ameliyat edebilecekleri hastaları ilaçlarla genel anestezi kullanarak uyutuyorlar. Yaygın kullanımlarının aksine, bu ilaçların derin bilinçsizliğe nasıl yol açtığı bilinmiyordu.

Bilinçlerini kaybedip tekrar kazanan gönüllülerin beyin aktivitelerinin iki saat boyunca takip edildiği yeni bir çalışmada, MIT ve Massachusetts Genel Hastanesi'nden araştırmacılar genel anestezinin beyinde yarattığı dikkat çekici aktiviteyi gözlemledi. Veriler genel kullanılan bir anestezi ilacının nasıl etkilendiğine ışık tutarak doktorların ameliyat sırasında hastaları daha iyi takip etmesini ve operasyon sürecinde hastaların uyandığı nadir vakaları engellemelerini sağladı.

Anesteziciler günümüzde EEG verilerini 1 ile 100 arasında bir sayıya dönüştüren yeni bir görüntüleme sistemini kullanıyorlar. Buna rağmen Proceedings of the National Academy of Sciences'te yayımlanan bir makaleye göre bu yöntem faydalı bazı verilerin okunmasını zorlaştırıyor.

"Anestezistler operasyon odasında bir hasta ile ilgilenirken, bu makaledeki bilgileri birinin bilinçsiz olduğuna emin olmak için kullanabilirler ve hastanın bilincini ne zaman kazanacağına dair net bir tahminde bulunabilirler," diyor MIT sağlık bilimleri, teknoloji, beyin ve kavramsal bilimler profesörü ve MGH'de anestezi uzmanı Emery Brown.

Ayrıştırıcı bağlantılar

Geçtiğimiz sonbahar, Purdon, Brown ve meslektaşları epilepsi hastalarının anestezi altına girenken gösterdikleri beyin aktiviteleri ile ilgili bir çalışma yayınladılar. Epilepsi hastalarının tedavi sürecinin bir parçası olarak hastaların beyinlerine yerleştirilen elektrotları kullanarak araştırmacılar anestezi süresince EEG örnekleri almayı başardılar.

Yeni bir çalışmada, araştırmacılar sağlıklı gönüllülerin kafa derisine yerleştirdikleri 64 elektrot ile beyin aktivitelerini ölçtüler. Araştırmacıların bir önceki yılın örnekleri ile uyuyan veriler elde etmelerinin yanı sıra deneklere daha uzun süre boyunca propofol(hastanın hızla uykuya dalmasını sağlayan ilaç) verdikleri ve denekleri anesteziiden çıkana kadar takip ettikleri için daha çok detayı görebildiler.

Deneklere propofol verildikten sonra sese tepkileri ölçüldü. Her dört saniyede bir, denekler mekanik bir ton ya da bir sözcük işittiler. Deneklerden, sesi duyup duymadıklarından emin olabilmek için, sesi her duyduklarında bir düğmeye basmaları istendi. Araştırmacılar bu işlem boyunca EEG aktivitesini ölçtüler.

Denekler duyarısızlaştıkça, belirgin beyin aktivitesi görülmeye başlandı. İlk evrelerde, denekler bilinçlerini kaybetmeye yeni başladıklarında, araştırmacılar ön beyinde düşük frekanslı (0.1 -1 hertz) ve alfa frekansı (8-12 hertz) bantlardaki beyin aktivitesinde bir dalgalanma gözlemlediler. Aynı zamanda iki dalgalanma arasında bir ilişki olduğunu da gördüler. Alfa dalgalanmaları, düşük frekanslı dalgalanmalar en düşük seviyeden kayıpladı.

Beyin anestezinin biraz daha derin bir seviyesine ulaştığında, alfa dalgalanmalarının düşük frekanslı dalgalanmaları en düşük seviyeden kayıpladı.

Araştırmacılar önceki yılın çalışmasında da görülen alfa ve düşük-frekans dalgalanmalarının beyin farklı bölgeleri arasındaki iletişimi bozarak bilinçsizliğe neden olduklarını inanıyorlar. Dalgalanmalar normalde talamus ve ön korteks arasında duyul ve geniş bir frekans ile dikkatli kontrol etmek ve duyasal bilgileri iletmek için yapılan bilgi geçişini engelliyor gibi görünür.

Dalgalanmalar beyin başka bölgelerinin de birbirleri ile iletişim kurmalarını engelliyor. Bir önceki yıl, araştırmacılar anestezi süresince beyin küçük bölgelerine yerleşmiş nöronların birkaç yüz milisa-

niye için aktif olduklarını ancak sonraki birkaç milisaniye kapandıklarını bulmuşlardı. Yavaş dalgalanmaları yaratan bu küçük aktivite beyin bölgelerinin iletişimini engelliyordu.

Daha net anestezi takibi

Araştırmacılar propofol miktarını düşürmeye başladıklarında, denekler bilincini kaybettiğinde gözlemedikleri beyin aktivitelerinin tersine döndüğünü gördüler. Denekler bilinçlerinin kazanmadan birkaç saniye önce, düşük frekans dalgalanmaları en düşük noktasındayken, alfa dalgalanmaları en yüksek noktalara çıktılar.

"Bu bir hastanın anesteziiden tahmin süresinden önce çıkıp çıkmadığını anlayabileceğimiz bir işaret," diyor Purdon.

Hastanın ameliyat sırasında anesteziiden çıktığı durumlar çok nadir olmak ile birlikte -10.000 operasyonda bir ya da iki kez- oldukça önemlidir.

"Her gün karşılaştığımız bir şey değil ama olduğunda, toplumda anlaşılabilir ilkel bir korku yaratıyor. Anestezistlerin ise söyleyecek pek bir şeyleri olmuyor çünkü ne zaman bilinçsiz olduğunuzu bilmiyoruz," diyor. "Ama artık bu sorunu çözdük."

Purdon ve Brown anestezistler ve MGH stajyerleri için anesteziiden derinliğini ölçmek için gereken bilgileri nasıl yorumlayacaklarını öğrettikleri bir eğitim programı hazırlıyorlar. Bu bilgilere artık çoğu operasyonda kullanılan EEG monitörleri ile ulaşabiliyor, diyor Purdon. Propofol anestezi için kullanılan en genel ilaç olduğundan yeni bulgular çoğu operasyon için kullanışlı olmalı.

Michael Ramsay, Baylor Üniversitesi Sağlık Merkezi'nde anestezi bölümü başkanı, yeni bulguların hasta bakımının kalitesini artıracağını vurguluyor. Kullanılan görüntüleme sistemleri "hiçbir zaman bu kadar doğru olmamıştı ve hiç kimse uyanıklığı engellediğini kanıtlayamamıştı," diyor. Araştırma ekibinin bir parçası olan Ramsay, "Yaptıkları, baktıkları EEG sinyallerinin yorumuna eski değerini yeniden kazandırdı," diyor.

Çeviri: Bilge BÜYÜKDEMİRATŞ

<http://web.mit.edu/newsoffice/2013/how-the-brain-loses-and-gains-consciousness-0304.html>

İnsan paraziti kök hücreler ortaya çıktı!

Araştırmacılar *Schistosoma mansoni*'nin cinsel olmayan ve dokuları yenileyip konağında onlarca yıl yaşamasına katkıda bulunan bir kök hücre popülasyonu barındırdığını keşfetti.

Son konağının (insan) bakış açısıyla, parazit yassı solucan *Schistosoma mansoni* dehşet verici bir yaşam sürer. Dışkıyla kirlenmiş sularla yumurtadan çıkar, bir salyangozun vücudunda larvaya dönüşür ve insan derisini kazarak kendine damarlarda bir ev oluşturur. Bir kez buraya varınca, yetişkine dönüşür, çiftleşir ve eğer dişiye yumurtlatmaya başlar. Vücutta onlarca yıl kalabilir.

Yeni bir çalışma bu yassı solucana olağan dışı hayatta kalma gücünü veren hücresel operasyonlara dair yeni bir bakış açısı sunuyor. Illinois Üniversitesi'nden araştırmacılar, ilk kez *S. mansoni*'nin çeşitli vücut parçalarına hareket edip dokuları yenileyebilen yetişkin, cinsel olmayan kök hücreleri barındırdığını gösterdi. Raporları *Nature* dergisinde yayınlandı.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, her yıl 230 milyondan fazla kişi *Schistosoma* enfeksiyonu tedavisine ihtiyaç duymaktadır. Çoğu fakirleşmiş ve çok az ya da hiç temiz su kaynağı olmayan bölgelerde yaşamaktadır. Solucandan kaynaklanan iltihap (kan kurdu olarak da bilinir) solucanın yumurtlatmasının insan organ ve dokularında bulunmasının yarattığı problemle birleşince ciddi zarar verebilen iltihaplara yol açıyor.

Çalışmayı doktora sonrası araştırmacı James J. Collins III'la yürüten Howard Hughes Tıp Enstitüsü araştırmacısı, hücre ve gelişim biyoloğu Phillip Newmark, "Dişiler neredeyse sürekli yumurtlar, sayıları günde yüzlerce yumurtaya ulaşabilir." diyerek durumun ciddiyetini belirtiyor.

"Dışkıyla atılmayıp yaşam döngülerini tamamlayan yumurtalar genellikle karaciğer gibi konak dokularına gömülü hale gelir ve bu yumurtalar doku zararına yol açan büyük iltihaplı tepkilere yol açar."

Çocuklar enfeksiyonun etkilerine karşı özellikle hassastır, bir takım vakada parazitlerden yola çıkan sürekli iltihaplar sebebiyle büyüme ve beyin gelişiminde gecikmeler olmuştur.

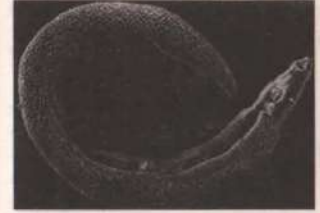
Yeni çalışma Newmark'ın laboratuvarında planarya (yassı solucanlar ailesine ait bir sınıf) üzerinde yıllar süren kök hücre araştırmasının ışığında başladı. *Collins schistosomae*'ların planaryalarda çok küçük canlı dokulardan bile yeni vücut parçaları ve organlar oluşturmaya yardımcı benzer kök hücrelerden (planaryalarda neoblast adı verilir) yararlanabileceğini düşündü.

"*Schistosomae*'ların, planaryalar gibi, uzun yaşıyorsa, karşılaştırılabilir bir sisteme sahip olabileceği mantıklı geldi" diyor Collins. "Bu yassı solucanlar akraba olduğundan, benzer hücre tiplerine sahiptirler. Ama bu daha önce gösterilmemişti."

Bir seri deneyde, Collins *Schistosomae*'ların planaryalara olağandışı yenilenme güçlerini veren neoblastlar gibi görünen ve davranan yaşam uzatıcı hücrelerle dolu olduğunu buldu. Neoblastlar gibi, değişime uğramamış hücreler organları saran gevşek bir bağ doku olan mesenşimde yaşıyordu. Ve neoblastlar gibi, bu hücreler de DNA'larını kopyalayıp bölünerek iki "çocuk" hücre oluştuyordu, bu hücrelerden biri normal hücre bölünmesinden önce DNA'sını yeniden kopyalıyordu.

"Kök hücreler iki şey yapar" diye açıklıyor Newmark. "Bölünüp daha çok kök hücre oluştururlar ve dönüşüme uğrayabilen hücrelere öncülük eder."

Collins hücreleri sınır etiketlerle işaretlemişti. Bu onların hareketini izlemesine izin verdi. Birkaç gün içerisinde, bazı işaretli hücrelerin

karına veya kaslara göç ettiğini ve bu dokuların parçası haline geldiğini not etti.

"Hücreleri doğdukları zaman etiketliyoruz ve büyüyüp neye dönüşeceklerini izliyoruz, bu hücrelerin planarya neoblastlarına eşdeğer olduğuna dair kesin bir kanıt değil, ama öyle olduklarına dair hipotezle uyumlu."

Araştırmacılar daha da ilerleyerek, yaşam uzatıcı hücrelerle bölünmeyen hücreleri karşılaştırarak hangi genlerin açılıp kapandığını veya yukarı ya da aşağı hareket ettiğini tespit etti. Yaşam uzatıcı hücrelerde planaryadakine çok benzer bir büyüme faktörü üreten bir geni tanımladılar. Araştırmacılar parazitin bu geni kullanma yeteneğini kapattı (RNA müdahalesi denilen bir teknik kullanarak) ve yaşam uzatıcı hücreler zamanla öldü.

"Bu hücrelerin parazitin uzun yaşamı için önemli olduğu sonucuna vardık," diyor Collins. "Şimdi hangi genlerin bu hücreleri düzenlediğini sormaya başlayabiliriz."

"Büyük soruyla başladık: Basit bir parazit bir konakta nasıl onlarca yıl yaşayabilir?" diyor öbür yandan Newmark. "Bu, dokularını onarma ve koruma yolları olduğunu gösterir. Bu çalışma bize bu parazitlerin ilginç biyolojisi hakkında bir bakış veriyor, ve bu yaşam döngüsünü daha da kısaltmayı sağlayacak kapılar açabilir."

Çeviri: Cem Batuhan BERKOL

http://news.illinois.edu/news/13/0225schistosoma_PhilipNewmark.html

Fareler için beyinden beyine arayüz

Algısal ve harekete bağlı veriler farelerin beyinleri arasında doğrudan aktarılabilir, fakat bazı bilim insanları bir çeşit "organik bilgisayar" fikrini duyurmaktan çekinmiyor.

Scientific Reports'ta 28 Şubat 2013 tarihinde yayımlanan çalışmaya göre araştırmacılar bir çift farenin beyinlerini elektronik olarak bağlayarak farelerin mikroelektrotlar aracılığıyla direk olarak iletişime geçebilmelerini sağladı.

Bu çalışmanın yazarları bu tip bir başarının türünün ilk örneği olduğunu ve bunun birçok hayvandan gelen algısal ve hareketle ilgili verilerin aktarıldığı, biriktirildiği ve işlendiği "organik bilgisayarın" oluşturulması için ilk adım olduğunu düşünüyor.

Fakat beyin-makine arayüzü (BMA) alanında çalışan sinirbilimciler *The Scientist* e bu çalışmanın aslında daha önce yapılmış iki yöntemin -yani sinirsel ağdan gelen verilerin kaydıyla çözümü ve sinirsel ateşleme kalıplarıyla dış alıcıları ya da kasları uyarma tekniklerinin- birleşimi olduğunu söylediler. Karşılık olarak bazı eleştirmenler kontrolün eksikliği, bazılar da "organik bilgisayar" mümkün kılma iddialarının pek olası olmadığını öne sürdüler.

Northwestern Üniversitesi'nde bir sinirbilimci olan Lee Miller, *The Scientist* e yolladığı bir elektronik postada "[Araştırmacılar] sinirsel arayüz alanına birçok önemli katkıda bulundular" diye bildirdi. Miller ayrıca Duke Üniversitesi'nde bir sinirbilimci olan Miguel Nicolelis tarafından yönetilen grubun BMA alanında kritik gelişmelere imza attığını söyledi. "Ancak takdir edersiniz ki, eldeki verilere bakınca 'bağlanmış beyin' şebekesinin bir Turing makinesinin çözemeyeceği sezgisel problemleri çözmesi' mesajı daha çok bir Hollywood bilim kurgu senaryosundan fırlamış gibi. Emeğin hangi amaçla yapıldığı belli değil."

Son birkaç yıldaki çalışmalar gösterdi ki beyinden gelen motor sinyaller, mikroelektrotlar yerleştirildiğinde çözülebilir ve mekanik veya elektronik cihazların kontrolü için kullanılabilir. Bazı gruplar da davranışa bağlı verilerin eş zamanlı olarak alınıp, işlenip, aynı beyne geri verilmesinin mümkün olduğunu gösterdi. Bu araştırmadan yola çıkarak Nicolelis ve meslektaşları bir beyin başka bir beyinden gelen elektriksel uyarı kalıplarını özümseyip kullanamayacağını gör-

mek istedi. Diğer bir deyişle, bir beyinden-beyne arayüz (BBA) inşa etmek istediler.

Fikri denemek için araştırmacılar, farelere hem sinir şebekelerinden gelen elektriksel aktiviteyi kaydeden hem de sinirleri uyaran mikroelektrotlar yerleştirdi. Kısaca, kortikal sinyal kalıpları bir farede -verici- kaydedildi ve başka bir farenin -alıcı- beyinine yollandı.

İlk deneyde araştırmacılar fare çiftlerini eğittiler. Deneyde fareler iki koldıraçtan doğru olana basınca doğru olduğunu gösteren bir ışık yanıyordu ve içmeleri için su veriliyordu. Verici fare doğru koldıraça basıp ödülü alınca oluşan beyin aktivitesi kaydedilip elektriksel bir uyarıya çevrilip alıcı farenin beyine yollandı. Alıcı fare aynı koldıraçlarla karşılığınca onu ödülle götürmesi için verici fareden gelen işaretleri kullanması gerekiyordu.

Denemelerde alıcı fareler ilk seferde yüzde yetmiş oranında doğru koldıraçı buldu. Bu performans verilenin başarılı bir şekilde iletilendiğini ve anlaşıldığını gösteriyordu.

Fareler dokunma duyusuyla ilgili benzer bir deneyde de aynı başarıyı gösterdi. Bu deneyde de bıyıklarını kullanarak dar ve geniş açıklıkları ayırt etmeleri gerekiyordu. Bu denemelerde alıcı fare verici farenin davranışlarını yüzde altmış beş

oranında takip etti ve yine yüksek bir başarı oranında elde etti.

Bulgular gösterdi ki beyne yerleştirilmiş mikroelektrotlar ve çözümü yöntemleri iki hayvanın beyinleri arasında davranışsal veri iletimi sağlayabiliyor. Yazarların tahminine göre bu beyin şebekelerinin birçok hayvanın davranışlarını elektriksel sinyallerle senkronize edilebilmesi mümkün. "Yani basitçe benim 'organik bilgisayara' dediğim şeyi yaratıyoruz," dedi Nicolelis bir basın toplantısında. "Bulmacaları 'Turing dışı' bir yolla çözen bir bilgisayar."

Araştırmacılar ayrıca verici fareleri, alıcı farelerin performansını artırmak için eğitmeyi denedi. Verici fareye verilen ödülü artırınca verici fare beyin aktivitesinin sinyal-gürültü oranı arttı. Böylece alıcı fare çözümleri daha kolay algıladı.

Nicolis teorie BBA'ların beyin şebekelerini de birbirine bağlamak için kullanılabileceğini söyledi. "Hayvanlar bir çeşit beyin-ağıyla etkileşime geçince ne tür şeylerin ortaya çıkacağını tahmin bile edemeyiz. Teoride, bir aradaki birçok beyin aynı anda çalışan beyinlerin yapamayacakları şeyleri yapabileceğini varsayabiliriz."

"İki beyin bir beyinden daha iyi ya da en azından daha farklı çalışması mümkün." dedi Indiana'daki Purdue Üniversitesi'nde sinir mühendisliği yapan Kevin Otto. "Doğal ortamlarında gözlemleyemediğimiz davranışlar sergileyebilirler ve bu araştırma, bunu anlamak için bir adım olabilir."

Otto'nun "deneylerin tasarımı ve yürütülmesindeki sınırlamalardan" bahsetmesine rağmen, Otto BBA'ların sinir sistemlerinin ödüllendirilmiş davranışları nasıl yönettiğine dikkat çektiği için çalışmayı övdü. "Bu çalışma BMA'ların sadece prostetik değil, aynı zamanda bilimsel araçlar olarak kullanılabilirliğini gösterdi. Bu büyük bir katkı..."

Çeviri: Doruk PEKŞİRİN

Kaynak: <http://www.the-scientist.com/?article=34547/title/A-Brain-to-Brain-Interface-for-Rats/>

Okyanus tabakasının derinlerinde hayat bulundu!

Bilim insanları ilk kez Dünya'nın okyanus tabakasının derinlerinde –denizin dibindeki kara volkanik kayada- yaşayan mikropları keşfetti. Tabaka, birkaç kilometre kalınlığında ve gezegenin yüzde altmışını kaplıyor. Bu da onu, Dünya'nın en geniş yaşam alanı yapıyor.

İçindeki mikroplar büyük ölçüde, demirce zengin kayadan su akarken oluşan hidrojeni, kromdioksit organik maddeye dönüştürmek için kullanarak hayatlarını sürdürüyorlar. Kemosentez olarak bilinen bu süreç, güneş ışığını aynı amaçla kullanan fotosentezden farklıdır.

Kemosentez aynı zamanda kıtasal levhaların kenarları ile sınırlandırılmış olan hidrotermal yarıdağ ağı gibi diğer deniz dibi yerlerde de yaşam sağlar. Okyanus tabakası çok daha büyük. "Eğer benzer mikroplar tabaka boyunca bulunursa, tabaka 'güneş ışığındansa kimyasal enerjiyi kullanarak yaşam sürdüren Dünya'daki ilk ana ekosistem olacak.' " diyor çalışmada öncülük eden Danimarka'daki Aarhus Üniversitesi'nden ekolojist Mark Lever. "Bu çalışma, Dünya'nın derin yeraltı biyosferinin anaerobik mikroorganizmalara yaşam bölgesi olduğunu doğrulaması açısından büyük öneme sahip.

Okyanus tabakası, yükselen lavların deniz suyu ve soğuklukla bulunduğu tektonik plakalar arasındaki sirtlarda oluşur. Bu yeni oluşan -çokün-

lukla bazalt- kaya, sırttan ileri ittirilir ve kalın çökeltinin altına gömülür. Bilim insanlarının, mikropların bu çökeltide yaşadığını uzun zamandır bilmelerine rağmen açığa çıkan bazaltta hala tam ortaya çıkarılmamış, daha derinde, tabakanın parçalarının altına gömülü olması gizemini koruyor. "Bizim çalışmamıza kadar orada hayat olduğu tam olarak açıklanamamıştı." diyor Lever.

Denizin altında

2004'te Lever, okyanus tabakasının en iyi çalışılmış bölgelerinden Washington eyaletinin hemen doğusundan örnek toplamak için Amerikan araştırma teknesi JOIDES Resolution ile denize açıldı. Gemi, bu sefer hariç, genellikle mürettebat olarak jeologları (yer bilimcileri) taşıyordu. "Ama bu sefer, teknede beş mikrobiyologumuz vardı." diyor Lever.

Altı farklı ülkeden bilim insanlarının bulunduğu grup, 3,5 milyon yıl önce oluşmuş bazalttan toplayabilmek için çökeltinin 265 metresini ve tabakanın 300 metresini deldi. Araştırmacılar, örneklerin içinde kükürt bileşiklerini metabolize edebilen -yapım ve yıkım tepkimelerinde kullanabilen- ve metan üreten mikroplardan genler buldular.

Grup, genlerin yaşayan mı yoksa uzun zaman önce ölmüş mikroplara mı ait olduğunu tes-

pit edebilmek için kaya örneklerini, deniz tabanında bulunan kimyasallarla zengin suda sıcaklığını 65°C'ye arttırdı. Bu süre zarfında metan üretildi, bu da demek oluyor ki mikroplar yaşıyordu ve geliyordu.

Lever, mikropların yüzeyden otostopla geldiği, tabakanın gerçek yerlileri olduğu konusunda ikna olmuş durumda. "Bu keşfe gittiğim zaman, temiz örnekler alabileceğimizin imkânsız olacağını düşünmüştüm." diyor Lever. Ama örnekleri açtıktan sonra fikri değişmişti: Grup, örneklerde delmek için kullandıkları sıvıya az miktarda belirleyici kimyasallardan eklemişti, ama bu kimyasallar kayaların dış yüzünde bolca yayılmış olmasına rağmen içinde neredeyse hiç yoktu. Lever şimdi ise Büyük Okyanus'un ve Kuzey Atlantik'in başka bölgelerinden topladığı tabaka parçacıklarını incelemeyi planlıyor.

Konhauser, "Birine denizin bu derin tabakasından büyük bir hacimde verildiğinde o, burada yaşayan biyokütlenin, Dünya'nın yüzeyindeki kırıla ne kadar fazla olduğunu merak edecektir." diye ekliyor.

Çeviri: Hande ÇETİN

Kaynak: <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=life-found-deep-inside-earths-oceanic-crust>

Yunuslar birbirlerini işinle çağırıyor olabilir

Yunuslar çıkardıkları tiz sesler ve tıkırtılara ne söylüyor olabilir? Yunusların birbirlerini tanımak için kullandıkları "imza ısıkları" üzerinde yapılan yeni bir çalışma bu sorunun cevabının isimler olduğunu öne sürüyor.

Seslenişlerin isim olarak nitelendirilmesi ve yunusların birbirlerini insan benzeri şekilde çağırması bilim insanları arasında bir tartışma konusu ancak sonuçlar bunların olabileceğini destekler nitelikte. Sonuçta, hayvan davranışları jargonunu kullanacak olursak, insanlar genellikle arkadaşlarını kendilerine has vokal imzaları kopyalayarak selamlarlar.

Iskoçya St. Andrews Üniversitesi'nden biyolog Stephanie King: "Yunuslar bu ısıkları belirli bir bireyle buluşmak istedikleri zaman kullanıyor. Bu arkadaşça ve samimi bir işaret." diyor.

Stephanie King ve yine aynı üniversiteden biyolog Vincent Janik'in 19 Şubat'ta "*Proceedings of the Royal Society B*" dergisinde yayınlanan çalışmaları ilk defa 2006 yılında tanımladıkları bir olgu hakkında. "Bottlenose" diye isimlendirdikleri bu olgu yunusların imza ısıklarını bildikleri yunusları tanımalarını açıklıyor.

İmza ısıkları yunuslara anneleri tarafından öğretiliyor. Bu sonuçlar yakında bu ısıkların yunus isimlerine kanıt olarak sunulmasını sağlayabilir. Fakat ısıkların işlevi ve özellikle yunusların birbirlerinin ısıklarını kopyalama eğilimleri konusunda cevap bekleyen birçok soru var.

Kuşların alan hakimiyeti için şarkılarını eşleştirmesi gibi bir mücadele mi söz konusu? Yoksa erkek bireylerin diğer erkekler tarafından korunan dişileri kur yapmasını sağlayan aldatıcı kopyalanmış sinyaller mi? Ya da birbirini tanıyan bireyler arasında bilgi aktarımını sağlayan diyalog benzeri bir yapı mı?

Bu olasılıkları araştırmak için King ve Janik'in takımı Sarasota Yunus Araştırma Programı tarafından kaydedilen çeşitli kayıtları analiz ettiler. Bu program Florida'da çiftler halinde yalakan yunusların bir süre belirli bir alanda tutulup araştırmacılar tarafından fotoğraflanmasını ve incelenmesini sağlıyor.

Yalakan yunuslar birbirlerini göremiyor ancak birbirini duymaya ve iletişim kurmaya de-

vam ediyordu. King ve Janik'in analizleri yunusların zaman zaman imza ısıklarını kullandıklarını gösterdi. Yunuslar bu ısıkları annelerine, yavrularına veya dost erkeklerle söylemeye meyilliydiler.

Yunuslar bu ısıkları tıpkı sokakta birbirini gören iki arkadaşın buluşmak için birbirine seslenmesi gibi sadece tanıdıkları yunuslarla bağlantıyı koparmamak için kullanıyorlar. Ayrıca, ısıkların kopyalanması tam değil fakat çağrının başı ve sonundaki değişimler çağrıya kopyalanmanın kimliği gibi ekstra bilgi katıyor olabilir.

Bu olasılık yunuslarda dilbilimcilerin deyimiyle öğrenilmiş sinyallerle referansiyal iletişimin olabileceğine bir ipucu. Yani yunuslar içgüdüsel olarak seslenmektense duyduğu sesleri öğrenerek iletişim kuruyor olabilirler. Şimdiye kadar sadece bunun insanlar tarafından yapıldığı biliniyordu.

King: "Biz dili öğreniriz ve nesnelerle ilişkilendiririz. Bunu yakalanan yunus ve gri papağanlarda da gözledik. Fakat bu henüz herhangi bir türün doğal iletişim sisteminde gözlenmedi. Biz onların doğal ortamlarında bunu yaptığını söylemiyoruz ancak kesinlikle bu konuyu araştırmalıyız." diyor.

Daha önce yunusların ses imzalarının isimlerini çağrıştırıyor olabileceği konusundaki görüşlerine karşı çıkan Durham Üniversitesi'nden araştırmacı Robert Barton, iletişim şekillerini fazla araştırmaya karşı uyardı bulundu. Ayrıca Sarasota projesinde yakalanan yunusların birbirlerinin imzalarını kopyaladıklarını fakat bunu seyrek olarak gerçekleştirdiklerinin üzerinde duruyor.

King ve Janik, Barton'un bu düşüncesinin kopya ısıkların anlamlı olduğunu yani sadece

seçilen bir bireyle özel bir iletişim için kullanıldığını desteklediğini düşünüyor. Barton'a göre, diğer yorumlar kopyalama için çok sınırlı bir önem de dâhil olmak üzere eşit oranda mümkün.

Barton, yunusların referansiyel iletişimi konusunda birçok şeyin mümkün olduğunu söylüyor, fakat şimdiye kadar yapılan deneylerle ellerinde bu yorumlar için çok az delilleri olduğunu da ekliyor.

Dalhousie Üniversitesi'nden birbiriyle isim benzeri yapıları kullanarak iletişim kuran sperm balinaları üzerinde çalışan biyolog Shane Gero'ya göre, yunus seslenişleri doğası üzerindeki tartışmalar hayvan davranışları alanında tarihsel gerginlikler yansıtmaktadır.

Yüzyıl önce insan benzeri özellikler hayvanlara fazlasıyla atfedildi. 20. yüzyılda bilimsel sarkaç geriye giderek hayvanların akılsız varsayıldığı noktaya geldi. Çünkü o dönemde hayvanların yetenekleri kontrollü deneylerle ispatlanmıyordu.

Yunuslar da dâhil olmak üzere bu deneylerin yapılması lojistik olarak zor, bunun sonucu olarak hayvan zekâsı küçümsenmiş olabilir. Bizim balina ve yunuslardaki karmaşık düşüncelerin resmen farkında olmamızın bunun onlarda olmadığı anlamına gelmez. Zengin sosyal yaşamları ve bilişsel kapasiteleri göz önünde bulundurulduğunda, bu hayvanlar için isim kullanımı kesinlikle mantıksız değildir.

Gero, "Geriye bu çağrılar nasıl algılandı? Kalkıyor. Bu çağrılardan herhangi bir anlam çıkarmak zor. Yunusların çağrılarını kopyalaması ve çağrılarını kopyalayan yunuslar bir anlam taşıyor mu?" diye sorguluyor.

King ise bu konuyu hâlâ deneysel olarak çalışmaları gerektiğini ve bu yüzden konunun ilgi çekici olduğunu düşünüyor.

Çeviri: Ozan ERTEKİN

Kaynak: "Vocal copying of individually distinctive signature whistles in bottlenose dolphins." By Stephanie L. King, Lela S. Sayigh, Randall S. Wells, Wendi Fellner and Vincent M. Janik. *Proceedings of the Royal Society B*, 20 February 2013.

Bu Canlıyı Tanıyor musunuz?

Cassowary: Dünyanın en tehlikeli kuşu!

Casarius cinsine ait olan bu canlılar Avusturalya ve Yeni Gine ormanlarında görülür, oldukça iridir, uçamaz ancak çok tehlikelidir. Görünüşünden deve kuşu cinsinden olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Devekuşlarının boyu daha uzun olsa da cassowary Avusturalya'nın en ağır kuşu, dünyada da ikinci sıradaki en ağır kuştur. Uzaktan bakıldıklarında saç benzeyen tüylere sahiptirler ancak bu tüyler onlara uçmak için değil, yaşadığı yağmur ormanlarında kuru kalmalarına yardımcı olmak içindir. Genellikle siyahırlar ancak yaşadığı bölgelere göre farklılık gösteren göz alıcı renklerde yüzleri ve boyunları vardır. Ömürleri ortalama 50 yıldır ve en uzun yaşayan üçüncü kuş türüdür.

Ağırlıklarına rağmen oldukça hızlı koşarlar ve ayaklarındaki 10 santimetre uzunluğundaki pençeler çok tehlikelidir. Dünyadaki en tehlikeli kuş türü olarak düşünülür. Kendisine zarar vermeye çalışan insanları bu pençelerle öldürdüğü bilinmektedir. Üstelik 2. Dünya Savaşı'nda Yeni Gine ormanlarında savaştan Amerikan askerlerini öldürdüklerine dair söylentiler vardır. Genellikle yalnız yaşayıp çiftleşme ve yumurtlama dönemlerinde diğer cassowarylerle buluşurlar. Çiftleşme dönemleri haziran ile eylül arasındır ve bu dönemde bir dişi birden fazla erkekle çiftleşebilir. Dişiler 3-5 zeytin yeşili yumurta bırakırlar ve erkekler bu yumurtalar üzerinde 50 gün kuluçkaya yatar. Erkek cassowaryler yavruları yalnız büyütür ve 9-18 ay sonra yavrular babasını bırakıp kendi başlarına yaşama başlarlar.

Bu canlının ortalama boyu 1.5- 1.7 metre arasındadır. Dişileri daha uzun ve gösterişlidir. Genellikle meyve ile beslenirler ve yağmur ormanlarında yaşarlar. Yağmur ormanlarının ekolojisi için çok

önemlidir. Tohumların uzun mesafeler arasında yayılmasında önemli rol oynarlar.

Güneyli (*Casarius casuarius*), kuzeyli (*Casarius unappendiculatus*) ve cüce (*Casarius bennetti*) olarak 3 türü vardır. Boyları 1 metre civarında olan Cüce Cassowarylerin sarımsı gerdan yerine mor benekleri, yanaklarında da pembe benekleri vardır. Yeni Gine ormanlarının yüksek yerlerinde yaygın olarak görülürler.

Cassowarylerin bütün türleri kafa- larda bir başlığa sahiptir ve bu başlığın sebebi evrimsel olarak bilinmemektedir. Ancak bilim adamlarının bu başlığın cinsel seçilimle ilgili olabileceği, ağaçların arasında koşarken yaşayacağı bir çarpmadan kendisini koruyabileceği ya da saldırı amacıyla kullanabilecekleri konusunda görüşleri vardır. Tüm bu görüşlere karşı olan biyolog Andrew Mack ise en sıkı kuş sesine sahip olduklarını keşfettiği için bu başlığın onların birbirleriyle iletişim kurmasına yardımcı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bilim adamları bu iletişim yönteminin dinazorlarla aynı olabileceğini söylemektedirler. Cassowarylerin evrimi hakkında henüz yeterli bulguya rastlanamamıştır ancak 50 milyon yıl önce, aynı takımda bulunduğu diğer uçamayan kuşlar gibi, Gondwana'da ortaya çıktı; düşünülmektedir. Bu takımda bulunan emular, realar, devekuşları ve kiviler de uçuşa yeteneğinden yoksundur. Mitokondriyal DNA araştırmaları bu Ratite takımının evriminde cassowarylerin en son türeşen cins olduğunu göstermektedir. Ratite takımının soyu tükenmiş iki türü düşünüldüğünde(3,5 metrelik moalar ve 3 metrelik fil kuşu), cassowarylerin aslında o kadar tehdit edici görünmediği düşünülebilir.

Ne kadar güçlü büyük ve tehlikeli olsalar da nesilleri tükenme altında olan bu kuşlar yaşadıkları yağmur ormanlarında yol yapılımsından, avcılardan, hastalıklardan ve aşıktan sıkıntılar yaşamaktadırlar. Türleri tehlike altında olan bu kuşları kurtarmak için Daintree ve Mission Sahilinde kurulan 'Cassowary Kurtar' adlı kampanya onların habitatlarını korumak için çalışmalar yapmaktadır.

Bilimsel Mitler

Her insanın parmak izi farklı mıdır?

Mit: "İnsanlar, ayırt edilebilmek için farklı parmak izleri ile doğarlar, bu şekilde yaratılırlar."

Gerçek: Parmak izlerinin farklı olmasının kişilerin ayırt edilmesiyle doğrudan bir alakası yoktur. Parmak izlerinin farklı olmasının sebebi, bir miktar genetik çeşitlilik, büyük miktarda ise rastlantısal gelişen uç nokta (ekstremité) yüzeyleridir. Parmak izlerimizin birbirinden farklı olmasının sebebi, aynı desenin iki ayrı bebekte birebir aynı oluşmasının ihtimalinin çok düşük olmasıdır. Ancak bu ihtimal sıfır değildir. Bu düşük olasılıktan dolayı insanların çoğunun parmak izleri farklıdır ve bu yüzden adli bilimlerde bu farklılık ayırt edici olarak kullanılır (birçok başka veriyle beraber).

Bilgi-1: Parmak izleri, embriyonun oluşumunun ilk 3 ayında oluşur. İzlerin yapısının temel hatlarını genler belirler. Ancak sonrasındaki oluşum büyük oranda rastlantısalıdır. Çünkü parmakların gelişimi sırasında, en uç noktalarda üretilen derinin fizikte "yüzey bükülümü" (surface buckling) denen bir olay sonucu rastlantısal bükülmesi, parmak izlerinin birbirinden farklı olmasının ana nedenidir.

Bilgi-2: Parmak izlerinin aynı olmasının nedeninin rastlantısal olmasını şu örneklerle izah edebiliriz: Düz bir yüzeye, bozuk bir parayı atacak olursanız, %100 aynı noktada iki defa durdurma ihtimaliniz yok denecek kadar azdır. Çünkü paranın duracağı noktayı sayısız değişken belirler ve bu değişkenlerin neredeyse tamamı sizin kontrolünüz dışındadır. Eğer alanı yeterince büyük tutarsanız para örneği ile parmak izi örneği birebir aynı olabilir. Örneğin bir futbol sahasına 100 metre yüksekten bir bozuk para atmayı düşünün. Belki olasılıklar yok denecek kadar azdır ama imkânsız değildir. Bir ormanda, sonsuz lokasyon varken iki yaprak üst üste düşebilir. Örneğin uzağı geniş tutarsanız, beklenmedik

olasılıkların gerçekleşme miktarı da artacaktır. Ki yaşamın cansızlıktan başlaması gibi olayların mümkün olabilmesinin sebebi de bu istatistikî gerçeklerdir. Parmak izleri de aynı şekilde, sayısız değişkenin (kan basıncı, beslenme tipi, ortam değişimi, embriyonun kas yapısı, duruş biçimi, vs.) etkisi altında rastlantısal olarak oluşurlar. Bu sebeple iki kişinin parmak izinin aynı olması ihtimali imkânsız değilse de, oldukça düşüktür. Ancak birebir aynı parmak izine sahip iki (veya daha fazla) insanın var olması durumu, sandığımızdan sık olan bir durumdur.

Bilgi-3: Aynı parmak izine sahip olma durumunun istatistikî verileri yoktur, çünkü suçlu raporlarında veya polis raporlarında birbiriyle eş çıkan parmak izlerine neden olan parmaklar kayıttan çıkarılırlar, daha sonradan karışıklığa sebep olmaması için (her parmağımızın parmak izinin birbirinden farklı olduğunu belirtelim). Bu sebeple eş parmak izlerinin ne sıklıkta görüldüğünü bilmenin tam olarak bir yolu yoktur. Ancak tıpkı para örneğinde olduğu gibi, yüz milyonlarca denemenin bazı iki tanesinde, tamamen şans eseri, paranın %100 aynı yerde durma durumu doğabilir. İşte bu durum, milyarlarca insanı barındıran ve yüz milyarlarcasının tarihte yaşadığı bir geze-

gende, tıpatıp aynı parmak izine rastlanmasının mümkün olabildiğini göstermektedir. Çok düşük bir olasılıktır; ancak imkânsız değildir. Uç bilimlerde konusunda oldukça kapsamlı araştırmaları olan, Darwin'in kuzeni Sir Francis Galton, iki kişinin aynı parmak izine sahip olma olasılığının yaklaşık 64 milyarda 1 olduğunu hesaplamıştır. Son 52.000 yıl içerisinde Dünya üzerinde yaşayan insan sayısının ise 107 milyar civarında olduğu düşünülmektedir. Elbette bir olasılığın 64 milyarda 1 olması, onun hiç olmayacağı anlamına gelmez. Bunun en güzel örneği, bir yaprağın ağaçtan kopup belirgin bir noktaya düşme olasılığının milyarda bir olmasına rağmen, o noktaya düşebilmesidir. Yani düşük olasılıklı olaylar bile bu Evren içerisinde olabilir.

Bilgi-4: Günümüzde parmak izlerinin güvenilirliği ve doğruluğu uzman kurumlarca sorgulanmaktadır. Çünkü parmaklarda oluşan yara izlerinin, genetik ve hormonal sorunların, vb. durumların parmak izlerini değiştirebildiği ve bozabildiği bilinmektedir. Bu yüzden modern adli bilimlerde çok daha kapsamlı sınıflandırmalar üzerinde çalışılmakta ve sadece parmak izine başvurmadan kaçınılmaktadır.

Beyaz saçlar koparıldığında sayıları artar mı?

Mit: "Beyazlayan saçlarını koparırsan sayıları artar!"

Gerçek: Saçları koparma ile herhangi bir renkteki saç sayısının artması arasında hiçbir bağlantı yoktur.

Bilgi-1: Her saç, saç folikülü (beze-ciği) denen bir kökten üretilir ve shaft adı verilen gövdesinin uzaması sonucu dışarıdan görülebilir. Saçlarımız 2-8 yaşlarımız arasında hızla artar, çünkü saç taneceklerini ve köklerini üretecek olan "papilla" isimli hücreler bu dönemde çok hızlı bölünür ve çoğalır. Bu döneme saç oluşumunun "anajen evresi" denir. Bu evrenin sonlanmasından sonra 2-4 hafta boyunca "katajen evre"ye girilir. Bu süreçte saç köklerinin kan ile olan bağlantısı kesilir. Saç, orijinal uzunluğunun 1/6'sına kadar kısalır. Saç uzaması durur. Bu evreden sonra "telojen evre" başlar, 2-4 ay sürer. Bu süreçte saç kökleri yenilenir, saç dinlenir. Telojen evresinden sonra ise yeniden anajen evreye girilir ve yeniden saç uzamaya başlar. Her saç, bu evreleri aynı anda geçmez, dolayısıyla aslında saçlarımız asimetrik ve rastgele uzamaktadır.

Bilgi-2: Saçınızı kopardığınız zaman, çoğu zaman shaftını kırarak koparırsınız, kökü yerinde kalır. Bu yüzden

aynı yerden, yine aynı şekilde saç uzar. Daha dikkatli ve derinden koparacak olursanız, folikülleri (daha doğrusu folikül içerisindeki hücreleri) öldürebilirsiniz. Bu durumda bir süre, orada yeniden hücreler oluşmadan önce saç çıkamaz. Saçların sayısını foliküllerin sayısı belirler ve saç koparma sonucu zedelediğiniz foliküllerin sayısı hiçbir zaman artmaz!

Bilgi-3: Saçlarınızın beyazlamasının nedeni yaşlanmayla birlikte hücrelerinizdeki melanin pigmentinin giderek azalmasıdır. Bu renk değişimine, alışmaktan ve boyamaktan başka yapabileceğiniz hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla ne koparma artma ya da azalma şeklinde bir etki sağlar, ne de koparmama. Saçlarınız, ne yaparsanız yapın beyazlayacaktır. 30 yaşınızdan sonra, ortalama her 10 yılda saçlarınızın %10-15 arası beyazlaşacaktır, buna hazırlıklı olun. Erken beyazlamanın birçok sebebi tespit edilmiştir: genetik sorunlar, hormonal bozukluklar, iklimsel faktörler, çevre kirliliğine sebep olan kimyasallar, toksinler, kimyasallara maruz kalma, vs. Böyle bir durum varsa, doktorunuza danışabilirsiniz.

Bilgi-4: Bu mitin yayılmasının sebebi, saçları beyazlamaya başlayan insanların saçlarını koparmayı sürdürmeleri boyunca, diğer saçlarının da yaşlılığın ilerlemesinin etkisiyle zaten beyazlıyor olmasıdır. Aslında kişi saçlarını koparmasa bile saçları beyazlamaya devam edecektir. Ancak halk arasında bu artış, "yaşlılığa" bağlanmak yerine "koparma" gibi daha önenebilir bir olguya bağlanmıştır. Bu, insan türünün psikolojik savunma mekanizmalarından birine örnektir.

Bilgi-5: Saçlarınızı koparmayın! Zira folikülün parçalanmasına sebep olursanız, bu parçalanmanın şiddeti ve tipine bağlı olarak o bölgede bir daha saç oluşamayabilir! Böylece sadece beyaz saçınızdan değil, tüm saçınızdan olursunuz. Özellikle kadınlar arasında yaygın olan ve saç köklerinin aşırı zedelenmesi sonucu oluşan "Traction alopecia" isimli bir hastalık vardır. Şunu hatırlayın: Ne yaparsanız yapın saçınız beyazlayacaktır. Eğer ki koparmayı uygun buluyorsanız, en azından saçlarınızı sıfıra vurdurun, daha sağlıklı olacaktır. Zira tüm saçlarınızı tek tek yoldadığınız süreçte, beyazlarınızdan kurtulamayacaksınız.

Dolly'nin yaratıcıları:

Ian Wilmut & Keith Campbell

Ian Wilmut ve Keith Campbell in çalışmaları yetiştiren bir hücrenin genetik malzemesinin bir yumurta hücresine aktarılmasıyla yeni bir canlının üretilebileceğini göstermiştir.

Bu çalışmalarının sonucunda aynı zamanda bir canlıyı meydana getirebilecek her türlü bilginin yumurta hücresinde depolanmış olduğu da anlaşılmıştır.

Dünyanın en ünlü koyunu, Dolly

5 Temmuz 1996'da İskoçya'nın Edinburg şehri yakınlarında küçük bir kasaba olan Roslin'de olağandışı bir olay meydana geliyordu. Roslin Enstitüsü'nden Ian Wilmut ve Keith Campbell'in önderttiğinde yürütülen projenin sonucu olarak bir kuzu dünyaya geldi. Daha doğmadan adı belirlenen bu koyun herkesin de tahmin edebileceği gibi ünlü koyun Dolly idi. Dolly'yi diğer koyunlardan farklı kılan tek şey onun bir çitlik yerine bir laboratuvara doğması değildi tabi. Dolly'nin dünyaya gelmesi için bir koyunla koçun çiftleşmesi gerekmemişti. Dolly, kendinden altı yaş büyük olan bir koyunun genetik kopyası yani klonuydu. Dolly'nin vücudundaki hücrelerin genetik malzemesi olan DNA, kendisinden büyük olan koyunun meme bezinden alınmıştı.

Tarihe çok önemli bir yeri olan bu olayın ana kahramanı Dolly idi elbette ama bu başarının arkasında çok önemli iki insan var-

dı: Ian Wilmut ve Keith Campbell. Bu iki bilim insanının yolu Roslin Enstitüsü'nde keşmişti. Wilmut bir embriyolog, Campbell ise hücre biyolojisinde uzman bir bilim adamıydı. Bilgilerini ve tecrübelerini birleştirdiklerinde beraber projeler üretmeye başladılar. Dolly'nin klonlanmasından yıllar önce bile bu konuyla ilgili sohbetler ediyor, projeler üretiyorlardı. Dolly'nin isminin hikâyesine baktarsak bu bilim insanlarının büyük başarılarının yanı sıra mizah yeteneklerinin de ne kadar güçlü olduğunu fark edebiliriz. Çünkü Dolly ismini, kısa boyuna rağmen büyük göğüsleri olan Amerikalı country şarkıcısı Dolly Parton'dan almıştı.

Her ne kadar isimleri beraber anılsa da Ian Wilmut ve Keith Campbell İskoçya'nın küçük ve sakin kasabası Roslin'de dünyanın en ünlü koyunu Dolly'yi klonlamadan da önce çalıştıkları alanlarda önemli başarılar elde etmiş iki isim, ve Dolly'den önceki hayalları ayrı ayrı incelemekte fayda var.

Ian Wilmut 1944 yılında İngiltere'de doğduğunda kimse onun yıllar sonra bilim dünyasında çıkıp açacak bir keşfe imza atacağını tahmin edemezdi. 1971'de Cambridge Üniversitesi Darwin Koleji'nden hayvan genetiğiyle ilgili doktorasını alıncı bu genç bilim insanının gelecekte önemli işler yapacağı belli olmaya başlamıştı. 1980'in ortalarında genlerin koyun embriyolarına aktarılmasıyla ilgili projelerde yer aldı ve klonlama konusunun ilgisini çektiğini fark etti. 1990 yılında ise Keith Campbell'i klonlama çalışmalarında kendisine asistanlık etmesi için yanına aldı. Bu kritik karşılaşmadan sonra yaşantılarını anlatmadan önce Keith Campbell'in bu zamana kadar neler üzerine

çalıştığını bahsetmek bu iki bilim insanının yollarının nasıl keştiği hakkında daha çok fikrimiz olmasını sağlayacaktır. Campbell 1954'de, ileride çalışma arkadaşı olacak Wilmut henüz 10 yaşındayken, İngiltere'de doğdu. Liseden mezun olduktan sonra kısa bir süreliğine tıbbi teknisyen olarak çalıştı ama mesleğinden sıkılınca Londra Üniversitesi Mikrobiyoloji Bölümü'ne girdi. Bir süre Yemen'de bir laboratuvarında çalıştı ama sonra İskoçya'ya giderek Dundee Üniversitesi'nden doktorasını aldı. John Gurdon ve Karl Illmensee'nin çalışmalarından etkilenecek memeli canlıları klonlama çalışmalarıyla ilgilenmeye başladı. Veniha-i sona bir başlangıç olarak 1990 yılında Roslin Enstitüsü'nde Ian Wilmut'la çalışmaya başladı.

Aslında Wilmut ve Campbell'in ilk hedefleri koyun klonlamak yerine koyunlarda çekirdek naklini gerçekleştirebilmektir. Bir hücreden diğeriyle başarıyla çekirdek naklini gerçekleştirebilirlerse prosedür sırasında

Ian Wilmut, Dolly'i beslerken

çekirdekte istedikleri değişiklikleri de yapabileceklerdi. Böylece çekirdekteki bilgileri modifiye ederek istenilen genetik yapıya sahip tam bir koyun elde edebileceklerdi.

Yaygın olarak bilinenin aksine Dolly klonlanan ilk canlı değildi. Daha önce de Campbell'in büyük çabalarıyla dünyaya gelen iki koyun Megan ve Morag ilk klonlar olmalarına rağmen medyanın ve dünyanın ilgisini çekmemiştir. Dolly için ise durum çok farklıydı. O, 5 Temmuz 1996 da dünyaya gelmiş olmasına rağmen doğumu uzun süre medyadan gizlendi. Haberin Şubat 1997 de basına sızmasıyla dünyada en çok konuşulan ve ilgi gören olayların başında yer aldı.

Dolly'i oluşturmak için klonu olan koyunun meme dokusundan bir hücre alınarak bu hücrenin çekirdeği, çekirdeği çıkarılmış bir yumurta hücresinde aktarıldı. Koyunların genetik malzemesi 54 kromozomdan oluşur. Dolayısıyla 27'şer kromozomu olan sperm ve yumurta birleşince bir koyunu oluşturacak embriyo oluşabilir. Klonlama prosedürü sırasında ise 54 kromozoma sahip olan bir hücre kullandığı için bu hücre sperm ve yumurtanın birleşerek oluşturdukları embriyoya denktir. Doğal çiftleşme sırasında milyonlarca spermden sadece bir tanesi yarış kazanır ve yumurtayı döller. Spermin olmadığı bir ortamda yeni bir canlı oluşturmaya çalışan Wilmot ve Campbell spermin görevini üstlenecek bir şey yapmaları gerektiğinin farkındaydılar. Hücreye verecekleri bir elektrik şokunun istedikleri etkiyi yapabileceğini fark ettiler. Böylece çekirdeği çıkarılmış bir yumurta hücresiyle meme dokusundan alınmış bir hücrenin birleşmesi bir elektrik şokuyla sağlanmış oldu. Bu elektrik şoku kısa süreliğine yumurta ve meme hücresinin zarlarında delikler oluşturur. Bu deliklerden yumurtaya aktarılan kaltsiyum, canlı oluşumunu sağlayacak bir zincirin başlamasına sağladı. Bir süre sonra hücre bölünmeye başladı ve sayıca artmaya devam etti. Ama laboratuvar ortamında gerçekleşen bu olaylar için bir konak bulmak gerekiyordu. Bu nedenle, homonlarla gebeleştirilmiş olan bir koyunun rahmine aktarılan embriyonun artık tutunabileceği ve beslenebileceği bir ortamı olmuş oldu. Bu olaydan beş ay sonra da Dolly dünyaya geldi.

Keith Campbell

Bilim dünyasının bu olaya bu kadar çok ilgi duymasının asıl nedeni Dolly'nin yetişkin bir koyundan alınan bir vücut hücresinden üretilmiş olmasıydı. Çünkü bu ana kadar klonlama çalışmalarında embriyolardan alınmış hücreler kullanılmıştı. Başkalaşımını tamamlamış bir vücut hücresinden bir canlının meydana getirilmesi çok büyük bir keşifti. Bu keşfe kadar geçerli olan görüş, vücutta bulunan her hücrenin embriyonik hücrelerden elde edilebileceği ve bu özelliğin hücre başkalaşımından sonra yitindiği yönündeydi. Wilmot ve Campbell'in çalışmalarıyla bu görüş çürütülmüş oldu.

Bilim tarihine büyük harflerle yazılmış olan bu klonlama işlemi tabii ki düşünüldüğü ya da bahsedildiği kadar kolay olmamıştı. Wilmot ve ekibi Dolly'i elde edinceye kadar aynı işlemi 277 kere tekrarlamak zorunda kalmışlardı. En son denemelerinde elde ettikleri klonları 13 farklı taşıyıcı koyuna aktardılar ve sadece bir tanesi gebe kalabildi ve bu hamileliğin sonucunda Dolly dünyaya geldi.

Haber duyan çoğu insanın aklına gelen şey bu klonlama işleminin birçok farklı canlıya daha uygulanabileceğiydi. Mesela daha çok süt veren inekler klonlanıp daha az inekten daha çok süt üretilirdi. Soyu tehlike altında olan hayvanlar klonlanarak sayılarının artması sağlanabilir, nesli tükenmiş olan canlıların fosillerinden elde edilen DNA sayesinde bu canlıların yeniden yaşaması sağlanabilir hatta insanların bile klonları yapılabilir. İlan Wilmot ise verdiği bir röportajda bu tekniğin genetik bozuklukların düzeltilmesinde kullanılabileceğini söylemişti. Öngörüler doğruydı ve çok geçmeden ko-

yunların yanı sıra keçi, kedi, katır, fare, tavşan ve soyu tükenmek üzere olan canlılar da klonlanmaya başlandı.

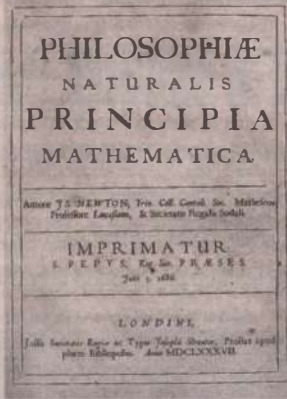
Dolly, kendisi gibi klon olan Megan ve Morag ile aynı ağılı paylaşıyordu. Ama doğal olanın aksine ağılı onlar için konaklama alanı değil sürekli olarak yaşadıkları yerdirdi. Dolly, özel diyetlerle besleniyor ve özenle bakılıyordu. Yaşıtlarına göre uzun süre yaşadı çünkü çoğu koyun dokuz aylık olduklarında kesimhaneye gönderilirdi. Dolly'nin kısır olduğu düşünülüyordu ama 1998 yılında doğal yollarla bir kuzusu olduğunda bütün bu düşüncelerin aksi kanıtlanmış oldu. Dolly daha sonraki zamanlarda yeniden hamile kaldı ve hayatının sonuna kadar toplamda 6 tane kuzusu oldu.

2003 yılının Şubat ayında Dolly hastalandı ve öksürmeye başladı. Hastalığı pulmoner adenomatoz denilen, bir virüsün neden olduğu bir akciğer iltihabıydı. 14 Şubat 2003 günü Dolly'nin ölümü basına duyuruldu. Hastalığın nedeninin klonlamanın bir yan etkisi mi yoksa tüm hayatını bir ağılda geçirmesinin bir sonucu mu olduğunu hâlâ bilemiyoruz. Ama belki de hayatını doğal ortamında özgürce gezerek ve çeşitli ot ve çiçeklerle beslenerek geçirseydi hayatı daha farklı olabilirdi. Ölüm haberinin üzerine Dolly'nin klon olduğu için öldüğü öne sürüldü. Bu görüşü savunanlara göre yaşlı bir koyundan alınan hücreyle oluşturulan yeni bir canlı da yaşlı olacaktı ve dolayısıyla hayatı da daha kısa sürecekti. Her türlü sorunun bilimsel temeli olan bir sonuca vardırabilmesi için aynı yöntemin birçok kez tekrarlanması ve oluşan çok sayıda klonun gözlemlenmesi gerekiyordu.

Sonuç olarak, İlan Wilmot ve Keith Campbell'in çalışmaları yetişkin bir hücrenin genetik malzemesinin bir yumurta hücresine aktarılmasıyla yeni bir canlının üretilabileceğini göstermiştir. Bu çalışmalarının sonucunda aynı zamanda bir canlıyı meydana getirebilecek her türlü bilginin yumurta hücresinde depolanmış olduğu da anlaşılmıştır. Bu da, yumurtadaki canlıyı meydana getirebilen bu etkenlerin neler olduğu saptayabilirsek yumurtaya ihtiyaç duymada da herhangi bir yetişkin hücreyi programlayarak kök hücrelere dönüştürülebileceğimizi işaret etmektedir.

Tarihte Bu Ay

2 Haziran

Bilim Tarihini Şekillendiren Kitap,
Principia

Isaac Newton'nun Principia olarak bilinen ama asıl adı "Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica" olan kitabı 1686 yılında basılmaya başlandı: Kitabın basım masraflarını gökbilimci Edmond Halley üstlendi. Kitabın dili Latince olduğundan geniş kitlelere ulaşamamıştır. Klasik mekanik'in temellerini oluşturan Newton'un hareket kanunlarını ve kütle çekim kanunu da içerir. Newton bu kitapta diferansiyel hesaba değil, geometrik ispatlarla çalışmıştır. Kitapta ispatlar geometri ile yapılmış, evrensel kütle çekimi açıklanmış ve cisimlerin kütleleri ile doğru orantılı, mesafeleri ile ters orantılı birbirlerini çektiklerini açıklamıştır.

3 Haziran

Hale Teleskopu'nun yapımı tamamlandı: 1936 yılında yapımına başlanan 5 metre uzunluğundaki teleskop tam 12 yıl sonra, 1948'de tamamlanmıştır. Her ne kadar ismini astronom George Ellery Hale'dan alsa da Hale öldükten sonra tamamlanabilmiştir. Kullanılan yeni teknolojiler ve teleskopun boyutu nedeniyle zamanının

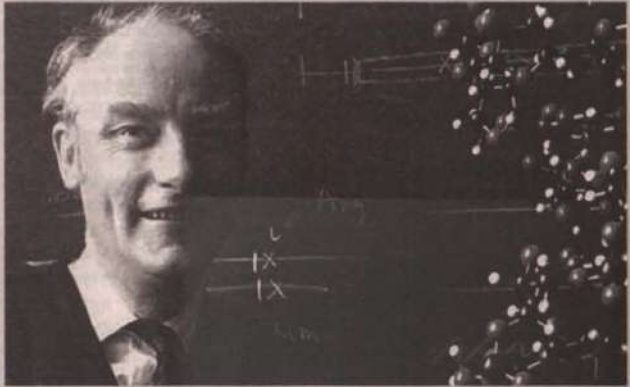
önemli gelişmelerindendir. Teleskop Polomar Gözlemevi, Kalliforniya, ABD'de bulunmaktadır.

5 Haziran

AIDS hakkındaki ilk haber: İleride AIDS olarak adlandırılacak hastalık, 1981 yılında ABD Hastalık Kontrol Merkezleri'nden Dr. Michael Gottlieb tarafından tespit edildi. Ardından yayınlanan haber de, her ne kadar daha AIDS adı verilmemiş olsa da, AIDS hakkında yayınlanan ilk haber olmuş oldu.

8 Haziran

Francis Crick 1916 yılında doğdu: İngiliz biyokimyacı ve biyofizikçi Crick 20. yüzyılın biyolojik keşiflerinden en önemlisine imza atıp Fizyoloji ve Tıp Nobel Ödülü'nü David Watson ve Maurice Wilkins ile paylaştı. James Watsonla beraber yürüttükleri çalışma

Francis Crick ve üç boyutlu DNA figürü

ile yaşamsal fonksiyonların kalıtımı için nihai sorumlu olan DNA molekülünün ikili sarmal yapısını bularak bu ödüle layık görüldüler.

11 Haziran

Tüberkülozun sırrı tamamen çözüldü: Bir grup bilim insanı 1998 yılın-

da tüberküloza sebep olan bakterinin son genetik materyalinin de çözüldüğünü açıkladı.

13 Haziran

James Clarke Maxwell 1831 yılında doğdu: İskoç teorik fizikçi ve matematikçi olan Maxwell klasik elektromanyetik teorisinde daha önceden birbiriyle ilişkisiz olarak gözüken elektrik ve manyetizmanın aynı şey olduğunu kendisine ait Maxwell Denklemleri ile açıklamıştır. Birçok fizikçi tarafından 19. yüzyılda yaşayıp 20. yüzyıl fiziğini en büyük katkısı sağlayan kişi olarak görülür. Maxwell'in bilime katkıları Isaac Newton ve Albert Einstein'ın kilerle eşdeğer görülür. 1999'un sonlarında 100 ileri gelen fizikçiyle gerçekleştirilen milenyum oylamasında Maxwell, tüm zamanların en iyi fizikçileri arasında Einstein ve Newton'dan sonra 3. sırayı almıştır.

Thomas Young 1773 yılında doğdu: Henüz 16 yaşındayken 10 farklı dil bilen İngiliz fizikçi Young, 1801'de Çift yarık deneyinde ışığı yanyana bulunan iki ince yarıktan geçirerek, ışığın, girişim deseni denilen, aydınlık ve karanlık ışın çizgilerinden şekil oluşturduğunu gördü. Deneylerindeki girişim sayesinde ışığın dalga boyunu ölçtü.

Alois Alzheimer

14 Haziran

Alois Alzheimer 1864 yılında doğdu: Alman psikiyatr Alzheimer bir hastasında fark ettiği bir rahatsızlığı "se-rebral korteksinde tuhaf bir rahatsızlık" olarak belirtmiştir. İlerleyen yıllarda ise bu rahatsızlığa onun adı olan Alzheimer verilmiştir.

18 Haziran

İlk genetik aşı: 1981 yılında, gen ekleme yöntemi kullanılarak insan veya hayvanlardaki hastalıkların tedavisi için aşı geliştirildi.

19 Haziran

Uzaydaki ilk kadın: ABD'li kadın astronot ve astrofizikçi Dr. Sally Kristen

Ride, 1983 yılında 32 yaşında iken Challenger mekiği ile uzaya giden ilk kadın astronot oldu. ABD'nin ilk kadın astronotu Sally Ride, 61 yaşında pankreas kanseri nedeniyle hayatını kaybetti.

22 Haziran

Beyn sinyalleriyle kontrol edilen robot icat edildi: Canlı sıçan beyninin robot bir kolu kontrol etmesi üzerine hazırlanan makale 1999 yılında Nature Neuroscience tarafından yayımlandı. Bilgisayar ve biyoloji alanlarını birleştiren bu gelişme zamanının büyük bir atılımı olarak karşılandı.

25 Haziran

İlk renkli televizyon yayını: 1951 yılında Kolombiya Yayın Sistemi (CBS) tarafından renkli televizyonun 1 saatlik ilk programı yayımlandı. Programın adı ise Premiere idi.

26 Haziran

İnsan Genom Projesi'nin ilk ayağı tamamlandı: 26 Haziran 2000'de ABD Başkanı Bill Clinton, İngiltere Başbakanı Tony Blair ve özel şirketleri temsilen Celera Genomics yetkilileri, projenin ilk ayağını tamamladıklarını dünyaya ilan ettiler. Proje, insan genomundan 175.000 baz çiftlik parçaları yapay bak-

teri kromozomlar haline getirip bakterilerde çoğaltılarak gerçekleştirilmiştir. Dizi çözümülemelen yapıldıktan sonra, parçaların birbiriyle örtüşen dizileri belirlenmiş ve her parçanın özel enzimlerle kesilme profili kaydedilerek genomdaki yeri saptanmıştır. Bu çalışmalarda otomatik DNA dizi analiz teknikleri ve bilgisayar teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin büyük katkısı olmuştur.

27 Haziran

İlk kez insan eliyle klorofil sentezi gerçekleştirildi: Yapılan araştırmalar sonucu 1960 yılında Robert Burns Woodward tarafından klorofil elde edildi.

30 Haziran

Rusya'nın uzay trajedisi: Soyuz 11 insanlı bir uzay aracının bir uzay istasyonuna tarihte ilk kez başarıyla kenetlenmişti. Dönüş yolunda Soyuz uzay aracının havasının uzaya boşalması sonucunda bir felaketle sonuçlandı ve mürettebatı oluşturan üç uzayadamı; Vladislav Volkov, Georgi Dobrovolski ve Viktor Patsayev 1971 yılında hayatını kaybetti. Bu, uzayda gerçekleşen ilk ölüm vakasıydı. Soyuz 11, 30 Haziran 1970'te Baykonur Uzay Üssü'nden fırlatıldı. 7 Temmuz'da Salyut 1 istasyonuyla kenetlendi. Uzayadamları 22 gün boyunca istasyonda kaldılar ve başarılı bilimsel çalışmalar yürüttüler. Bu, o tarihte uzayda en uzun kalma rekoruydu.

Tunguska olayı: Tunguska olayı, 30 Haziran 1908 günü sabah saat yaklaşık 7:45 sularında Sibya'nın orta kesimlerindeki Podkamennaya Tunguska Irmağı yakınlarında oluşan büyük gök patlamasının adıdır. Patlama 10-15 bin tonluk bir dinamit kütlesinin patlamasına eşdeğerti. Kesin olmayan verilere göre patlamanın nedeninin, bir kuyruklu yıldız parçasının ya da meteorun yere çarpması olduğu sanılmaktadır. Cismen atmosfere yaklaşık 100.000 km/sa hızla girdiği ve ağırlığının 100.000 ile 1.000.000 ton arasında olduğu varsayılmaktadır.

Sally Kristen Ride, uzaydaki ilk kadın

Bilimin Felsefesi ve Tarihi

Ortaçağ

Ortaçağ gibi uzun bir zaman dilimini temsil eden ve Antik uygarlığın eserlerini muhafaza ederek ve onları zenginleştirerek tekrar Batı Dünyası'na aktaran İslâm Uygarlığı'nın bilim kahramanlarını ve eserlerini tanıyarak değerlendirmek, günümüz uygarlık dünyasının kökenlerinden birisini tanımak ve anlamak olması bakımından dikkate değer.

Tarihçilerin dördüncü yahut beşinci yüzyılda başlattıkları Ortaçağ, hem Batı hem de Doğu için yaşamın her alanına dinin damgasını vurduğu bir çağ anlamına geliyordu. Batı'da Hristiyan dini, Doğu'da ise İslam dini temel toplumsal kriterlerin belirleyicisiydi. Bunun sebebi, Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve Asya'dan Kuzey Avrupa'ya göç eden kavimlerin güneye inerek Batı Roma'yı yıkmasıyla ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve askeri kaos ortamında Antik Yunan biliminin ve daha genel olarak kültürünün canlılığını sürdürme imkânının kalmamış olması ve bu kültürün yerini alacak bir yerisinin de olmamasıydı.

Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olduktan (378) sonra, Hristiyanlar arasında başlayan mezhepsel ayrışmalar bağlamında, İsa'nın Tanrının oğlu olmayacağıni savunan Suriyeli papaz Nestorios'un 431 yılındaki Efes Konsilinde aforoz edilmesiyle taraftarları, yani Nesturiler doğuya sürüldüler ve ilk gittikleri yer olan Edessa'da (Urfa) sahip oldukları bilgi ve deneyimle bir tıp ve kültür merkezi oluşturdular. Fakat Bizans İmparatoru'nun buradaki tıp okulunu kapatmasıyla daha doğuya doğru yayılmak mecburiyetinde kaldılar. Hem Yunanca hem Süryanice bilen Nesturilerin Süryaniceye çevirdikleri Yunanca eserler daha sonra Arapçaya çevrildi ve bu çeviriler Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nın bilim ve kültür temellerinden birisini oluşturdu.

Dinsel çatışmaların ve çekışmelerin yanı sıra, siyasi ve ekonomik alandaki buhranlar sonucunda Batı dünyası yaklaşık on ikinci yüzyıla kadar derin bir karanlığa gömül-

dü, Doğu'da ise İskenderiye ve Antakya gibi eski kültür merkezlerinde ve Doğu Roma İmparatoru I. Jüstinyen'in Atina Akademisi'ni 529 yılında kapatmasıyla buradan göç etmek zorunda kalan entelektüellerin gittikleri yerlerde oluşan yeni kültür merkezlerinde Antik Yunan bilgeliği araştırılmaya ve öğrenilmeye başlamıştı. Örneğin, yeni Platoncu olan ve 510 yılından kapatılışına kadar Akademi'nin başkanlığını yürüten Damascios, altı meslektaşıyla birlikte Sasani Kralı I. Hüsrev'in davetiyle İran'a gitmiş ve 533 yılına kadar orada kalarak Platon felsefesini tanıtmıştır. Bu tarihte Jüstinyen ile Hüsrev'in

Suriyeli papaz Nestorios'un 431 yılındaki Efes Konsilinde aforoz edilmesiyle taraftarları, yani Nesturiler doğuya sürüldüler ve ilk gittikleri yer olan Edessa'da (Urfa) sahip oldukları bilgi ve deneyimle bir tıp ve kültür merkezi oluşturdular.

Hem Yunanca hem Süryanice bilen Nesturilerin Süryaniceye çevirdikleri Yunanca eserler daha sonra Arapçaya çevrildi ve bu çeviriler Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nın bilim ve kültür temellerinden birisini oluşturdu.

barış antlaşması yapmalarıyla, İskenderiye'ye dönmüş olduğu tahmin edilmektedir. Bir diğer Yunanlı bilgin Simplicios da aynı yıllarda Hüsrev'in yanında kalarak çevresindeki entelektüellere Yunan felsefesini açıklamıştır.

İslâm dünyası

Yedinci yüzyılda İslâmiyet'i yaymaya başlayan Müslümanlar, ele geçirdikleri eski ve yeni kültür merkezlerinde Antik Yunan kültürüyle karşılaşmışlar ve kendilerininkinden daha yüksek olduğunu gözlemledikleri bu kültürün birikimini aktarmaları gerektiğini anlamışlardır. Bu gereksinimi ivedilikle karşılamaya girişen halifeler, özellikle de Abbasi halifeleri, öncelikle merkez olarak benimsedikleri ve saraylarını inşa ettirdikleri Bağdat şehrinde bir tercüme ve araştırma bürosu (Darü'l-Hikme, Bilgelik Evi) kurdular. Burada tarihin ilk defa en yoğun tercüme faaliyetine şahit olmaktayız. En meşhur çevirmenler Hristiyan Hüneyn ibn İshak (ölm. 873) ve oğlu İshak ibn Hüneyn'dir (ölm. 911). Bu baba oğul, Platon, Aristoteles, Hipokrat, Galen ve Öklid'in eserlerini Süryanice üzerinden Arapçaya kazandırmışlardır.

Ortaçağda Hristiyanlar için olduğu gibi Müslümanlar için de doğa ve insanın doğayla ilişkisi teoloji bağlamında anımlandırılıyordu. Doğanın ve varlıkların, kendi başına anlama ve merak ihtiyacıyla araştırma konusu olmaları söz konusu değildi. Araştırmanın asıl maksadı, doğayı Yaradan'ın eseri olarak algılamak ve Yaradan'ın kudretini takdir etmektir. Bu arada, Yaradan'ın kullarına faydası olacak ölçüde doğa olguları incelenilebilirdi. Örneğin, bitkilerin ve hayvanların özellikleri ilaç yapımı için araştırılır ve saptanırdı. Yine, kible yönünün tespit edilmesi, imskas ve sahur vakitlerinin belirlenmesi gibi dinî ihtiyaçlar için ve alış veriş esnasında ve miras paylaşırken bilinmesi gereken astronomi bilgileri ve aritmetik kuralları üretilmişti. Böylece, Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nın modern trigonometri biliminin doğmuş olmasına ve on tabanlı konumsal sayı sisteminin geliştirilip kullanılmasına şaşırılmak gerekirdi.

Ortaçağ İslâm Uygarlığı, bilim, öğretim ve hayır kurumlarının (hastane, gözlem evi, medrese ve kütüphane gibi) doğup gelişmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Bilim alanında gerçekleşen bu kurumsallaşmanın, kelimenin modern anlamıyla tam bir kurumsallaşma olmadığı belli olsa bile, her

Abbasi halifeleri, öncelikle merkez olarak benimsedikleri ve saraylarını inşa ettirdikleri Bağdat şehrinde bir tercüme ve araştırma bürosu (Darü'l-Hikme, Bilgelik Evi) kurdular.

şeyden önce bilim kurumlarının ilk defa ortaya çıkması anlamına geldiği unutulmamalıdır.

İlkçağ uygarlıklarından farklılaşarak bilimsel tıbbın dinsel ve sihrisel tiptan ayrıştığı Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nda modern hastanenin ilk örnekleriyle karşılaşmaktayız. Klinik tıp öğretimi geleneğinin yerleşmiş olduğu bu İslâm hastaneleri, özellikle on altıncı yüzyılda Batı'yı hem mimari hem de klinik tıp öğretimi bakımından etkilemiştir. Sultanların saray hekimliğini yapan meşhur İbn Sîna'nın beş ciltten oluşan *Kânûn* adlı tıp kitabı, on yedinci yüzyıla kadar Avrupa'nın önde gelen tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve öğrencilere sınavlarda sorulmuştur. On ikinci yüzyılda İtalyan Cremona'lı Gerard Latinceye çevirmiş, on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda bu çeviri otuz altı defa basılmıştır. Bu da, *Kânûn*'un Batı tıbbını ne kadar etkilediğinin bir göstergesidir. İbn Sîna'nın etkisi Batı ile sınırlı kalmamış, Doğuyu da etkilemiştir. Şam'lı İbn Nefis, *Kânûn*'un anatomi bölümüne "Şerh-i Teşrih el-Kânûn li İbn Sîna" başlıklı bir açıklama kaleme almış ve İbn Sîna'nın anatomiyi ilgili düşüncelerini eleştirirken küçük kan dolaşımını bulmuştur.

Tıpkı hastane gibi gözlem evi de özel bir amaçla düzenlenmiş bir bilim kurumu olarak ilk defa İslâm Uygarlığı'nda ortaya çıkmıştır. Gözlemlerleri pahalı yatırımlar olduğundan, genellikle halifelerin ya da yüksek rütbeli devlet adamlarının girişimiyle kurulmuşlar, bu yüzden de resmî devlet kurumları kimliğine bürünmüş olmakla birlikte, sürekli işleyecek kurumlar olarak düşünülmemiştir. Bu sebeple ve ayrıca gözlemlerin uzun sürmesinden dolayı çoğu kısa ömürlü olmuştur. Bunların sonucusunun İstanbul Rasathanesi (16. yüzyıl) olduğunu hatırlayalım. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Batı'da kurulan gözlem evleri de aletleri, gözlem

programları ve binaları bakımından İslâm Uygarlığı'ndakilere benziyordu.

Yüksek öğretim kurumu olarak medrese de ilk defa Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nda ortaya çıkmıştır. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün 1066 yılında Bağdat'ta kurmuş olduğu medrese, gerçek anlamda ilk medrese olarak kabul edilir. Medreselerin iki maksatla kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Birincisi, devlet memuru yetiştirmek, ikincisi ise Sünniliği savunacak kadılar ve hocalar yetiştirmekti. Bu maksatlar doğrultusunda nakli bilimlerden (Kuran-ı Kerim ve hadislerden nakil ile yapılan bilimler) özellikle fıkıh (İslâm hukuku) öğretimine ağırlık verilmişti, akli bilimlerden (akıl ile yapılan bilimler) ise genellikle ihtiyacı karşılayacak ölçüde aritmetik, geometri ve astronomi öğretimi yer almıştı. Bazı tarihçiler, bu medrese sisteminin, Avrupa üniversitelerinin doğmasına örnek olduğunu ileri sürerler. Ancak müfredat, kurumsallaşma biçimleri vb. bakımından, bu paralellik halen tartışmalıdır.

Genel olarak on ikinci yüzyıla kadar dünyanın en parlak uygarlığına ev sahipliği yapan İslâm Dünyası, bu üstünlüğünü astronomi alanında on altıncı yüzyıl ortalarına kadar, matematikte ise on beşinci yüzyıla kadar sürdürmüştü; ancak İslâm Uygarlığı da Rönesans doğarken çökmeye başlamaktan kurtulamamıştır. Tarihçiler bu çöküşe içsel ve dışsal olmak üzere pek çok gerekçe getirmişlerdir. Kültürel ve kurumsal engeller, deneysel yöntemin etkin biçimde kullanılamaması, eğitim sisteminin kaynaklanan engeller, dinî engeller gibi gerekçeler, bunlardan bazıları olup, etkileri ve rolleri hâlâ tartışılmaktadır.

Ortaçağ gibi uzun bir zaman dilimini temsil eden ve Antik uygarlığı eserlerini muhafaza ederek ve onları zenginleştirerek tekrar Batı Dünyası'na aktaran İslâm Uygarlığı'nın bilim kahramanları ve eserlerini tanıyarak değerlendirmek, günümüz uygarlık dünyasının kökenlerinden birisini tanımak ve anlamak olması bakımından dikkate değer.

Kaynaklar

Nancy Blisaha, *Doğu ile Batı'nın Yararlığı*, çev. Melek Dosay Gökdoğan, Dost Kitabevi, Ankara 2012.

Melek Dosay Gökdoğan, *Türklerin Bilime Katkıları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 356, Ankara 2008.

Toby Huff, *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi*, Epos, Ankara 2008.

Sevim Tekeli, *Modern Bilimin Doğuşunda Bizans'ın Etkisi*, Ankara 1975.

Tıp: Öncesi ve Ötesi

Tıp kurumu sağlık için tehlikeli mi? - 2

Bu bölümü ve kitabın tamamını değerlendirirken gözden kaçırılmaması gereken ilk konu, kitabın ilk basım yılının 1975 olmasıdır. Bu dönem modern tıbbın kendisini yeni yeni bulduğu bir dönem olup, literatür bilgisi oldukça kısıtlıdır. Bu anlamda Illich de (biraz da bilinçli bir tercihle) tek taraflı ve bugünkü bilgiyle karşılaştırıldığında ciddiye almanın mümkün olmadığı literatür verilerine dayanmaktadır.

3.2.2. Vararsız tıbbi tedavi

Illich bu bölümde tıbbın müdahale ettiği hastalıkları "enfeksiyöz" ve "enfeksiyöz olmayan" olarak ikiye ayırmaktadır. Enfeksiyöz hastalıklarda birkaçı (pnömoni, gonore ve sifiliz) dışında ilaç tedavisinin hemen hemen hiç faydası olmadığını ileri sürmektedir. Buna karşın enfeksiyöz olmayan hastalıklarda ise (ki örnek olarak sadece kanseri ve malign hipertansiyonu bu kategoriye almıştır) ne önleyici önlemlerin ne de tedavi girişimlerinin hiçbir faydasının olmadığını belgelenmiş olduğunu savunmaktadır. Illich'e göre "epidemiologlar erken müdahalenin sağ kalma oranlarını değiştirebildiğinden kuşku duymaktadırlar".

Değerlendirme: Bu bölümü ve kitabın tamamını değerlendirirken gözden kaçırılmaması gereken ilk konu, kitabın ilk basım yılının 1975 olmasıdır. Bu dönem modern tıbbın kendisini yeni yeni bulduğu bir dönem olup, literatür bilgisi oldukça kısıtlıdır. Bu anlamda Illich de (biraz da bilinçli bir tercihle) tek taraflı ve bugünkü bilgiyle karşılaştırıldığında ciddiye almanın mümkün olmadığı literatür verilerine dayanmaktadır. Örneğin anti-biyoterapinin sadece pnömoni, gonore

ve sifilize o da kısmen etkili olduğuna dair herhangi bir literatür bilgisi koymamış ama bu temellendirmedeği bilgiyi savlarının en temel dayanağı yapmakta herhangi bir sakınca görmemiştir. Yine kanser türlerinin tüm vakaların %90'ının oluşturduğunu ileri sürdüğü kanser va-

Sorun hekimlerin bilgisizliği, tembelliği, yasalara aykırı davranması, yetersizliği veya aç gözlülüğünden daha vahimdir Illich'e göre. O'na göre asıl sorun bunlara boyun eğmesini öğrenmiş bir toplumun varlığıdır.

Illich tıbbın müdahale adına yaptığı girişimlerde verdiği zararlardan bahsetmektedir. Temel olarak tıbbın girişimleri sırasında verdiği zararların trafik, iş kazası ve savaşlarla yarışır hale geldiğini ileri sürmektedir.

kalarında sağ kalma oranlarının son çeyrek yüzyılda değişmeden kaldığını iddia ederken herhangi bir literatür göstermemiştir. Gerek bu bilgiye ve gerekse 1963 tarihli tek bir literatüre dayanarak verdiği meme kanserinde 5 yıldan fazla yaşama oranının %50 olduğu ve bu oranın hiç tedavi görmeyen meme kanserli kadınlarda aynı olduğu bilgisi bugün sadece gülümsemeyle karşılanabilir. Bugün erken evrede yakalanmış ve standart tedavisi (cerrahi ± kemoterapi ± hormonoterapi ± radyoterapi) yapılmış meme kanserli kadınlarda 5 yıllık hastaliksiz yaşam süresi %85'tedir. Bugün lokal ileri evre olarak tanımlanan gecikmiş meme kanserlerinde hastaliksiz yaşam süreleri dramatik olarak düşmektedir. Bunlar klasik kitap bilgisidir ve modern cerrahi pratiğinde bir bilginin klasik kitaplara geçmesi için en az 10 sene boyunca aynı yönde ortaya konan literatürlerin varlığı gerekmektedir. Bu başarının temelinin toplumun bilinçlendirilerek standart tarama programlarına katılmaları sonucunda yakalanan erken tanı imkânı olduğu ve bunun da yine sağlık profesyonellerinin tezleri sonucunda sağlanabildiği göz ardı edilmektedir. Aynı şekilde malign hipertansiyonda tıbbın çaresiz kalmasını yorumlarken bu olgunun tedavisi başarılabilen standart hipertansiyona oranla oldukça az görüldüğü gerçeğini göz ardı etmekte yine sakınca görmemiştir.

3.2.3. Doktorların neden olduğu zararlar

Bu bölümde Illich tıbbın müdahale adına yaptığı girişimlerde verdiği zararlardan bahsetmektedir. Temel olarak tıbbın girişimleri sırasında verdiği zararların (ki ağrı, fonksiyon bozuklukları, sakatlık ve acı olarak tanımlamıştır) trafik, iş kazası ve savaşlarla yarışır hale geldiğini ileri sürmektedir. Klinik iatrojenez adını verdiği bu durumun verilen ilaçların potansiyel olarak zehir olması, bayat, yanlış veya başka ilaçlarla buluşık olması, alışkanlık yapması, sakat bırakması, mutajen olması yoluyla olabildiği gibi

Illich'e göre tıp yasa ve dinin ötesine geçmiş bir güce sahiptir.

kullanılan enjektörlerin iyi sterilize edilmemesi sonucu olabildiğini savunmaktadır. Illich ayrıca bu girişimlerin zararlarının kocakan ilaçlarından bile hızlı yayıldığını ileri sürerken, temel iddiası olan tüm bunların toplumu yöneten eğitimli burjuvazinin bir taktiği olduğu fikrinin de altını beslemektedir.

Dahası bu zararların tıbbın bir parçası olduğu ve tıp profesyonelleri tarafından istatistik olmaktan öte bir anlam taşımadığını, bunun da onların yetersizliklerine duyusuz ve kayıtsız kalmaları sonucunu doğurduğunu öne sürmektedir. Illich'e göre "tanının ve tedavinin kişiliğisizleştirilmesi, hatalı uygulamayı ahlaki bir sorundan teknik bir soruna dönüştürmüştür". Sorun hekimlerin bilgisizliği, tembelliği, yasalara aykırı davranması, yetersizliği veya aç gözülüğünden

daha vahimdir Illich'e göre. O'na göre asıl sorun bunlara boyun eğmesini öğrenmiş bir toplumun varlığıdır.

Sonuç olarak mademki işini kötü yapan herhangi bir meslek sahibine derhal hesap soruluyor, sağlık endüstrisi de ortaya çıkan kötü sonuçların suçunu kurbanlarının üzerine atacağına sorumlularına hesap sordurmalıdır.

Değerlendirme: Komplikasyon tıp var olageldiğinden beri tartışılır. Bu konuda Illich'in konuyu terör, savaş, şiddet ve trafik ile karşılaştırması fazlasıyla haksızcadır. Bugün cerrahide kabul edilen komplikasyon oranları tüm cerrahi girişimler için farklı olsa da genel olarak %1-5 arasındadır. Sebebi ne olursa olsun (yetersizlik, tembellik vb sebepler konusunda Illich'e katılmamak olanaksızdır) bu oranların sıfırlanabilmesinin tek yolu cerrahi girişim yapmamaktır. Illich zamanında henüz egemen olan (ve muhtemelen Illich ve düşüncedâşlarının katkılarının da değişimde çok etkili olduğu) paternalist yaklaşım cerrahiye (esssen her türlü tedaviyi) reddetmeye engel idi. Ancak bugün geline nokta (şimdilik zorunluluk, gelecekte hazmedilmiş bir insani yaklaşım tarzı olarak) olası zararların hastaya açıkça anlatılması ve hastanın tedaviyi ve hekimini seçme/reddetme hakkının tanınması ile hastanın olası komplikasyonlar ve ölüm-kalım arasındaki bir seçim yapması daha bilinçli ve dolayısıyla da daha özgürce olur. Hastanelerdeki ölüm oranlarının diğer ölüm sebeplerine oranla daha fazla olmasında iatrojenezin etkisi yadsınamaz olsa da buradaki istatistiği oluşturan insanlarnın misafirliğe gelmiş sağlıklı insanlara değil de sağlıkları bozulmuş (biraz da Illich'in tanımladığı gibi hekim kayıtsızlığı ile) söylemek gerekirse) bireyler oldukları ve ölümüne herhangi bir ortamdaki sağlıklı insandan daha yakın olmaları gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Eğer hastaneler herkes için ölümüne yakın yerler olsalardı, orada görev yapan sağlık personelinin de sadece hastanede bulunmaları nedeniyle ölmeleri ve bu ölüm oranlarının da başka mesleklerdeki ortamlarda var olan ölüm oranlarından daha fazla olması gerekirdi.

Illich'in göre tıp yasa ve dinin ötesine geçmiş bir güce sahiptir. Tüm bu değerlerden arındırılmış tıp anlayışında (tıpkı bir rahibin günah ve sevabı belirlemesi veya hâkimin suçlu ile suçsuzu belirlemesi gibi) hekim de neyin semptom ve kimin hasta olduğunu söyleme ayrıcalığına sahiptir.

ları nedeniyle ölmeleri ve bu ölüm oranlarının da başka mesleklerdeki ortamlarda (maden ocağı, nükleer santral vb) var olan ölüm oranlarından daha fazla olması gerekirdi.

Buradan bakınca asklepionlardaki hasta kısıtlaması sanki bir gün Illich'in bu eleştiriyi getireceği bilinerek uygulanmış gibi durmaktadır. O dönemde yaşasaydı Illich hastanelerde ölen hasta oranlarının sadece trafik kazalarındaki-lerden daha fazla olduğunu iddia edebilecekti... Bu bölümde bahsedilen hekim kayıtsızlığını da insafsız bir tanım olarak algılanmaktadır. Problem anında binerinin soğukkanlı olmak ve sorumluluğu üzerine almak zorunda olduğu gerçeğinin göz ardı edilmiş ve gerçekten kayıtsız olan hekimlere yönelmesi gereken bu suçlama, mevcut sistem içinde kendinden vererek ve samimiyetle çalışan sağlık profesyonellerini zan altında bırakmıştır.

3.2.4. Savunmasız hastalar

Bu bölümde Illich temel olarak tıbbın sağlığının bozuk olduğunu ileri sürdüğü insanlara yardım etmek yoluyla onların kendi kendilerini iyileştirme potansiyelini ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir. Klinik iatrojenez yoluyla istenmeyen yan etkiler yaratan tıbbi yardım; giderek artan sayıda arızalı insanın sağ kalmasına neden olarak ve bir kısmını da tıbbi raporlar yoluyla sosyal sorumluluklarından

ve mücadelelerinden yasal olarak uzaklaştırarak sosyal bir iatrojenez sağlamaktadır. Son olarak tıbbi yardım, insanların gayet insansal olan yardımlarıyla kişisel olarak başa çıkma yeteneklerini engellemek yoluyla kültürel bir iatrojeneze sebep olmaktadır. Bu iatrojeneleri ortadan kaldırmak için öne çıkarılan tüm tıbbi kökenli önlemler de olsa olsa bir kısır döngüye sebep olmaktadır. Illich bu döngünün ancak hekimlerin mesleki tekeli sınırlayan ve kişinin iyileşme hakkını yasal, politik ve kurumsal yönden tanıyan düzenlemelerle kırılabileceğini öne sürmektedir.

Değerlendirme: Burada temel olarak Illich ileri bölümlerde konuyu getireceği tıpta hekim egemenliği yerine teknik personel egemenliğini işaret etmektedir. Ancak zaten kişinin yardım aldığı (ister mühendisçe ister teknisyence yardım) her durumda bağımlılık zaten gelişmiştir ve özerklik ortadan kalkmıştır. Belki de Illich kataraktını çalığı sürterek ortadan kaldıran kecinin dönemine, içgüdüsel tıp dönemine dönmeyi hayal ediyordu.

3.3. Sosyal iatrojenez

Illich bu bölümde tıbbın sosyal örgütlenmesinin sağlığı doğrudan yadsıyan etkilerini değerlendirmektedir. Illich'e göre sosyal iatrojenez; "tıp bürokrasisinin stresi çoğaltarak, kişiyi aciz duruma düşüren bağımlılığını artırarak, yeni ızdıraplı gereksinimler yaratarak, rahatsızlık ya da ağrıya karşı tolerans eşliğini düşürerek, herhangi bir dertle karşılaşan insanların başa birine sığınma aralığını daraltarak ve hatta kendi kendini iyile-

tirme hakkını ortadan kaldırarak yarattığı" sağlıksız durumları kapsar.

3.3.1. Tıbbi tekel

Bu bölümde Illich tıbbın insanları kendi başlarına bir şey yapamaz duruma getirerek ve hatta özgürlük ve bağımsızlıklarına tecavüz etmek yoluyla köktenci bir tekel durumuna geldiğini öne sürmektedir. Tıbbın böylesine "habis yayılımı" onun dışında bir tedavi arayışını suça dönüştürmekte ve insanların kendi kendilerini iyileştirme çabalarını engellemektedir. Illich'e göre iatrojenik sağlıksızlık politik bir toplum kontrol yöntemidir.

3.3.2. Değerlerden arınmış tedavi

Illich'e göre tıp yasa ve dinin ötesine geçmiş bir güce sahiptir. Tüm bu değerlerden arındırılmış tıp anlayışında (tıpkı bir rahibin günah ve sevabı belirlemesi veya hâkimin suçlu ile suçsuzu belirlemesi gibi) hekim de neyin semptom ve kimin hasta olduğunu söyleme ayrıcalığına sahiptir. Bu gücünü de, ahlaklı bir iş ürettiği düşüncesinde olan toplumun kendisine verdiği güvenden alır. İşte politika bu güvenin verdiği gücü kullanarak tıbbi, toplulukları kontrol ve baskı altında tutma aracı olarak kullanır. Tüm değerlerinden arındırılmış tıp gücü sosyal iatrojenezi istediği gibi kontrol altında tutar. Illich'e göre onu engellemenin ve özgürlüğe kavuşmanın tek yolu tıp pratiğini hekimlerin tekelinden kurtarmaktan ve onu tıp dışı kişilerin gözetimine vermekten geçerek.

Devam edecek...

tamerakca@gmail.com

Evrimsel kalıtımla süregelen davranışlar: Cinsiyetler

Doğada erkek ve dişi (anne&baba) olmak

Çoğalmayı üstlenen, hücreyi ya da yumurtayı taşıyan dişiler olduğu için türlerin esas temsilcileri daima dişiler. Doğada erkeklerin gözcü renk ve desenlere sahip olmalarının tek amacı dişilere kendini beğendirmek. Bu nedenle çok kolay göze battıkları için de düşmanları tarafından kolayca bulunup, avlananlar da erkekler oluyor. Herkes kendi yavrusu için daha iyisinin peşinde. Doğa, bazen insana benzeyen, bazen onu kışkıracak, bazen de ders verecek örneklerle dolu...

Eşeylerin ayrılması, 1.2 milyar yıl önce Proterozoyik zamanında ökaryotik hücrelerle birlikte başlıyor. Bunu sağlayan mekanizma ise hücrelerin mitoz bölünmeden-mayoz bölünmeye geçişi. Bu geçiş sürecinin 800 milyon yılda gerçekleşmiş olabileceği hesaplanıyor. Bu anlamda cinsiyetlere yol açan evrimin 2 milyar yıl önce başlamış olduğu düşünülüyor.

Cinsiyetin belirgin hale gelmesi, doğa tarihinin son 600 milyon yılında daha yüksek organizasyonlu, daha gelişmiş türlerin ortaya çıkmasının da temeli olup, bugünkü çeşitliliği sağlayan en büyük adım sayılıyor.

Mayoz bölünmenin(1) ilk kez kırmızı alglerde gerçekleştiği düşünülüyor. Hücre çekirdeğinin kılıflanmasıyla başlayan mayoz bölünme sayesinde kalıtsal özellikler düzenleniyor. Eşeylerin ayrılması bir yandan genetik çeşitlenmeyi sağlarken diğer bir yandan ölüm olgusunu da beraberinde getiriyor. Prokaryot hücreler, mitoz bölünmeyle sonsuz bölünüp, sonsuz üreyebilirlerken, ökaryotik hücrelerde mayoz bölünmeyle birlikte ar-

tık ömür ve ölüm olgusu ortaya çıkmış oluyor. Böylece, erkeği, dişi, çiftleşmesi, yavrular, yavruların bakımı ve büyütülmesi hayatın temel örüntüleri içine yerleşerek, doğa tarihinin bir başka büyük sayfasının açılmasını sağlıyor.

Bu büyük sayfada, evrimin doğal seçim kuralına uygun olarak milyon yıllarda ulaşılmış günümüz çeşitliliğini konu

Cinsiyetin belirgin hale gelmesi, doğa tarihinin son 600 milyon yılında daha yüksek organizasyonlu, daha gelişmiş türlerin ortaya çıkmasının da temeli olup, bugünkü çeşitliliği sağlayan en büyük adım sayılıyor.

Mayoz bölünmenin ilk kez kırmızı alglerde gerçekleştiği düşünülüyor.

alan birçok bilim dalından biri de "Davranış Biyolojisi". *Davranış Biyolojisi*, kalıtım yoluyla süregelen olan davranışları karşılaştırmalı olarak inceleyen bir bilim dalı. Adını Latince'de töre, adet, örf anlamına gelen Ethos kelimesinden alan *Ethologie* yani *Etoloji'nin* karşılığı.

Etoloji bilimi çok genel bir sınıflamaya la hayvan cinslerini soliter (yalnız yaşayan), yarı sosyal ve sosyal cinsler olarak ayırıyor. Bu cinslerde çoğalmayı üstlenen, hücreyi ya da yumurtayı taşıyan dişiler olduğu için esas temsilciler kabul ediliyor. İster soliter, ister sosyal cinsler olsunlar, erkek örneklerin göz alıcı renk ve desenlere sahip olarak daha güzel olmalarının tek amacı dişilere kendini beğdirmek. Bu nedenle çok kolay göze battıkları için de düşmanları tarafından kolayca bulunup, avlanırlar da erkekler oluyor. Dişiler, bulundukları ortama uygun sade renk ve desenlere sahip olarak kamuflé oldukları için doğa tarafından korunmaya alınmış gibiler.

Soliter hayvan cinsleri, sadece çiftleşmek için bir araya gelip, daha sonra hiçbir şekilde birbirleriyle ve yavrularıyla ilişkide bulunmayan cinsler. Yarı sosyal cinsler dişi ve erkeğin sadece çiftleşmek için bir araya geldiği, bunlardan sadece bir tarafın veya birbirinden bağımsız olarak her iki tarafın da yavrularla ilgili olduğu cinsler. Sosyal hayvan cinsleri ise dişi ve erkeğin çiftleşme dışında da bir araya geldiği, kısa ya da uzun süreli beraberlik yaşayan cinsleri kapsıyor.

Örneğin soliter hayvan türlerinden kadife kelebeği sadece çiftleşmek üzere bir araya geliyor. Daha sonra ne birbirleriyle, ne de yavrularla asla bir araya gelmiyorlar. Yarı sosyal hayvan türlerinden kediler de sadece çiftleşmek için bir araya geliyor; ama sonrasında dişi tek başına yavrularını büyütüyor. Sosyal hayvan türlerinde ise, ale kurma, grup oluşturma, grupta hiyerarşi, çiftleşme davranışları ve kavgı gibi sosyal yaşam örnekleri görülüyor.

Grup oluşturan sosyal hayvanlarda daima bir hiyerarşi mevcut. Bu hiyerarşi, aslanlarda olduğu gibi güce dayalı ya da şempanzelerde olduğu gibi yaşa bağlı

Dişi aslan...

olabiliyor. Grupta, şempanze erkekleri arasında dövüş değil, koalisyon görülüyor. Şempanzeler, aldıklarının ve geri verdiklerinin bilincinde olup, denklik güdüyorlar. Kendisine yiyecek vereni, kaşıma; bitlerini ayıklayanı, temizleme gibi yardımlar karşılıklı olarak yapıyor.

Sosyal cinslerde bireyler arasında bir araya gelme, işbirliği ve işbölümü mevcut. Bu özellikler yarı sosyal ve sosyal hayvan cinslerinin ayırt edilmesindeki temel kriterler. Örneğin, arı bireylerinin bir kısmı kovanın içinde, bir kısmı kovanın dışında çalışarak işbölümü yapıyorlar. Kuşların büyük kısmında da hem kuluçka döneminde, hem de beslenme döneminde çok iyi yerleşmiş bir işbölümü var. Eşlerden biri yumurta üzerinde kuluçkaya yattarken, diğeri yiyecek getiriyor, bir süre

Aslan grubunda, dişiler avlanırlarken aralarında hem işbirliği, hem de işbölümü uyguluyorlar. Dişi aslanların çoğu pusuda beklerken, birkaç avın arkasından dolanıp, onları pusuda yatanlara doğru koşturuyor. Av ele geçirildiğinde ise, avlanmaya hiç katılmamış olan erkeklerin yemesi için geri çekiliyorlar.

sonra roller değiştirilerek kuluçka devam ettiriliyor. Omurgasızlardan akrep gibi eklem bacaklılarla, birçok omurgalı grubunda ise yumurta-yavru bakımı, yavruların beslenmesi, korunması gibi konularda gerçek bir aile yaşamının en güzel örnekleri sergileniyor.

Aslan dünyasında erkek egemenliği mevcut ve güce dayalı hiyerarşi en belirgin haliyle gözleniyor. Aslan grubunda, dişiler avlanırlarken aralarında hem işbirliği, hem de işbölümü uyguluyorlar. Dişi aslanların çoğu pusuda beklerken, birkaç avın arkasından dolanıp, onları pusuda yatanlara doğru koşturuyor. Av ele geçirildiğinde ise, avlanmaya hiç katılmamış olan erkeklerin yemesi için geri çekiliyorlar. Erkeklerden sonra dişiler ve en sonunda da yavrular avdan yiyor. Bu durum, güçlü olanın üretilene el koymasının doğadaki bilinen örneği.

Aslanlar pek çok yönden grup yaşamına örnek teşkil etmelerine rağmen, dişi aslanlar doğum sırasında yalnız kalıyor. Doğumun yaklaştığını hisseden dişi, sürüden ayrılıyor. Çocuklarını doğurduktan sonra onları çakal, leopar gibi hayvanlardan korumak için her 3 günde bir yer değiştiriyor. Anne aslanın tekrar gruba katılması ancak yavrular 5-6 haftalık olduğunda gerçekleşebiliyor. Yavrular 8 aylık olana kadar annelerinden avlanmayı, gizlenmeyi, korunmayı öğreniyor. Ancak 3 yaşına geldiklerinde yetişkin oluyorlar.

Dişi sırtlanlar da doğum yapacakları zaman sürüden ayrılıyor. Anne, yavrularını kendisinin içine giremeyeceği bir inin içine doğru götürüyor. Bu nedenle henüz doğum sırasında yavruların %60'ı ölüyor. İlk doğan yavru, kendinden sonra gelenleri inin çıkışına doğru yönlendirerek annelerinden süt emmelerini sağlıyor. Anne sırtlan ancak birkaç hafta sonra yavrularını sürüye katıyor. Sırtlan sürüsünde durumlar diğer sürülerden farklı. Bu sürülerde güçlü bir annenin yavrusu olmak her zaman avantaj. Böyle bir anneye sahip olmak, annelerle birlikte yemektен ilk payı almak ve diğer ayrıcalıklardan da faydalanmayı sağlıyor.

Doğada yavru ölümleri çok yaygın. Örneğin, çita yavrularının %70'i ilk 3 ay

Devletleri ve kraliçeleri olan arılar ve karıncalarda ise durum farklı. Bunlar düğün dansı yaparak çiftleşiyor. Karıncaların erkekleri, çiftleşme sonrasında kendiliğinden ölüyor. Arı erkekleri ise, çiftleşerek kraliçe yaptıkları dişi tarafından ölüme terk ediliyor.

inde diğ er hayvanlarca öldürülüyor. Anne çita, bunu önlemek için her gün başka bir ine giderek, yer değiştiriyor. Yavrular ancak 6 aylık olduklarında av partilerine katılabiliyorlar. 10 aylık olunca avlanmanın bütün püf noktalarını öğrenen yavrular, 1.5 yaşına geldiklerinde yuvadan kopup, kendi hayatlarını yaşamaya başlıyorlar.

Bitki olsun, hayvan olsun tüm canlılarda farklı cinslerle döllenmeyi engelleyen iç mekanizmalar var. Bu mekanizmaların işlemediği hatalı durumlarda ise döli vermeyen formlar dünyaya geliyor. Atla eşleşen çiftleşmesiyle ortaya çıkan katır cinsi bu durumun en bilinen örneği.

Doğada çok incelikli bir eş seçimi mevcut. Renkler, desen, koku, ses, görsel uyarılar ve kur yapma, cinslerin eş seçme ve çiftleşme davranışları içinde en yaygın gözlenenleri. Örneğin, gündüz uçan kelebekler eş adaylarını desen ve renkleriyle, gece uçanlar kokularıyla tanıyor. Soliter cinsler olmalarına karşın kelebeklerde bile kur yapma var. Kadife keleş (Eumenis semele) örneğinde erkek, dişi keleşin takip ediyor. Dişi keleş, çiftleşmeyi kabul ediyorsa bir yere konup, hareketsizce bekliyor. Erkek keleş onun etrafında dönerek kur yapıyor. Dişi çiftleşmeyi istemiyorsa kanatlarını kapayıp, gidiyor. Devletleri ve kraliçeleri olan arılar ve karıncalarda ise durum farklı. Bunlar düğün dansı yaparak çiftleşiyor. Karıncaların erkekleri, çiftleşme sonrasında kendiliğinden ölüyor. Arı erkekleri ise, çiftleşerek kraliçe yaptıkları dişi tarafından ölüme terk ediliyor. Termit-

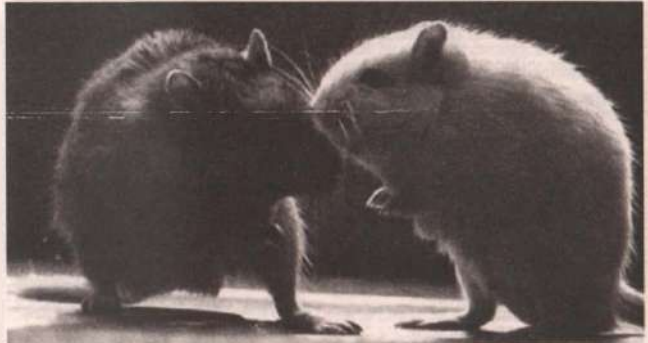
lerin devletlerinde ise kadın-erkek eşitliği mevcut. Çiftleşecek termitler yuvalarını terk ederek, birlikte uçmaya başlıyor. Hemen çiftleşmeyip, nişanlılık dönemi geçiriyorlar. Eşler, uygun bir yuva yeri bulup, yuvada bir odacık açtıktan ve odacığın ağzını kendi üzerlerine kapattıktan sonra çiftleşiyorlar.

Çiftleşme öncesi kur yapma, hem omurgasızlarda hem de omurgalılarda yaygın olarak gözleniyor. Özellikle kuşlarda olağanüstü düzeye erişiyor. Erkekler çıkardıkları sesler, seslere eşlik eden tüy kabarmaya ve dans etme yetenekleriyle seçilmek için yüksek performans sunuyor.

Eş seçme konusunda farelerde ilginç çiftleşme ritüelleri ve dişilerde inanılmaz vücuda hükmetme olayları mevcut. Örneğin, hamile bir fare, bir başka fareden çocuk yapmak istiyorsa, içinde mevcut cenini yok edene kadar eritiyor. Böylece, istediği erkeğin yavrularına sahip olabiliyor. Ayrıca, eğer isterse, erkeğin döllerinden bir kısmını, daha sonra o olmadan da kendi kendine döllenebilmek amacıyla ayırabiliyor.

Yarı sosyal hayvanlardan olan balıklarda, dişi tahrik ederek, yumurtalarını bırakması için onu yosunlu/taşlı bir mekâna doğru çekmek, genellikle erkeğin görevi. Çok nadir balık örneğinde annelik hissi var. Yumurtalar üzerinde gezinme, yavrular çıktıktan sonra onları bir süre diğ er balıklardan koruma ve hatta bakma genellikle erkekler tarafından yapılıyor.

Örneğin, med-cezir balıklarında erkek önce bir taşın altı ya da bitkilerin arası gibi korunaklı bir yer seçiyor. Sonra bu yere dişinin gelmesini sağlamaya çalışıyor. Dişinin dikkatini çekmek için dikey dalışlar yapıyor. Desenlerinin renklerini parlattırıyor, dokunaçlarını açıyor ve şiddetli kafa hareketleriyle dişiye seçtiği bölgeye doğru girmeye zorluyor. Bu arada feromon adı verilen özel koku sinyalleri vermeyi de ihmal etmiyor. Bölgeye giren dişi, yumurtalarını tek bir küme halinde bırakıyor. Erkek yumurtaları döldürüyor ve yavrular çıkana kadar koruma görevini üstleniyor. Dikencik balıklarında (*Gasterosteus aculeatus*) ise, üreme mevsimi geldiğinde erkekler sürüyü terk edip, kendilerine yuva kurabilecekleri bir yer ediniyor. Bu yerde, ağızla kumları alıp uzağa atarak bir çukur açıyor. Sonra bu çukurun içini yosunla dolduruyor. Yosunların üzerinden defalarca geçip, ürettiği özel bir sıvıyla yosunların yapışmasını sağlıyor. Yuva hazır hale geldikten sonra, renk değişikliği gösterip, parlak renkleriyle göz alıcı hale geliyor. Daha önce kahverengi olan sırtları yeşil, karın bölgeleri kırmızı renk alıyor. Gözleri parlak mavi renge bürünüyor. Sürülerin içinde, taşıdığı yumurtalar nedeniyle karınları iyice şişmiş ve parlak gümüş rengi almış olan dişileri hemen fark ediyor ve etraflarında dans eder gibi zikzaklar çizmeye başlıyor. Çiftleşmeye hazır olan dişi, yuvayı görmek üzere erkeği takip ediyor. Yuva-ya giren dişi, kuyruk kısmının uyarılması için bekliyor. Erkek burnuyla dişinin kuy-

Hamile bir fare, bir başka fareden çocuk yapmak istiyorsa, içinde mevcut cenini yok edene kadar eritiyor.

ruğuna dokunurken, dişi yumurtalarını bırakıyor. Erkek yumurtaların üzerine spermlerini döküp; dişiye saldıracak yuvadan çıkmasını sağlıyor. Artık kuluçka görevi ve yavru bakımı erkeğin işi.

Cins bazında bakıldığında memelilerde yavrularıyla ilgilenen erkeklerin oranı sadece %5. Buna karşılık kuşlarda erkeklerin %90'ı yavruların bakımıyla ilgileniyor.

Cinsel iletişim yaygın olarak kur yapma ve seçilmeyle sağlanıyor. Ancak, cinsel iletişimin şiddetle dayalı olarak gerçekleştiği cinsler de var. Bu cinslerde, itişmeler, ısırma ve boğazlama hareketleri normal çiftleşme ritüeli sayılıyor. Örneğin, erkek ördekler çiftleşme esnasında dişiye ensesinden ısırıp, başını suyun içine sokarak, ona nefes aldırıyor. Bazı cinslerde ise şiddet erkekler arasında gerçekleşiyor. Erkekler, çiftleşme hakkını elde edebilmek için dövüşüyor. Dövüşü kazanan erkeğin mükâfatı bazen harem kurma olabiliyor. Örneğin, erkek ayıbalıkları çiftleşmek için çıktıkları kumsallarda önce çok kanlı dövüşler yapmak zorunda kalıyorlar. Bu dövüşler sonunda sadece galip gelen birkaç erkek bölgenin hâkimi oluyor. Kazananların her biri kendine bir harem kuruyor. Aynı şekilde erkek geyikler de çiftleşme hakkı kazanabilmek için her sonbaharda dövüşlere başlıyorlar. Çok ciddi yaralanmaların olabildiği bu dövüşlerin sonunda kazanan birkaç erkek, dişileri gruplar halinde sahipleniyor

Bazı cinslerde ise şiddet erkekler arasında gerçekleşiyor. Erkekler, çiftleşme hakkını elde edebilmek için dövüşüyor. Dövüşü kazanan erkeğin mükâfatı bazen harem kurma olabiliyor. Örneğin, erkek ayıbalıkları çiftleşmek için çıktıkları kumsallarda önce çok kanlı dövüşler yapmak zorunda kalıyorlar.

Kurtlardan yenileni, yatıp boynunu diğerine sunduğunda, yani teslim olduğunda kavgaya bitiyor.

ve diğer erkeklerin yaklaşmasına izin vermiyor. Bu birkaç istisna örnek dışında dövüşmeler bir tür oyun gibi gerçekleşiyor. Örneğin; kurtlar birbirlerini parçalayabilecek yapıda olmalarına rağmen, birbirlerine zarar vermiyor. Kurtlardan yenileni, yatıp boynunu diğerine sunduğunda, yani teslim olduğunda kavgaya bitiyor.

Çiftleşme isteği zamana eşit olarak yayılmış olan cinslerin yanı sıra, mevsimsel olanlar ya da birkaç günle sınırlı olanlar da var. Örneğin, ergin aslanların çiftleşme isteği yılda sadece 5 gün. Birinci günde ortalama 86, ikinci günde 62, son 7 saatte ise 9 kez çiftleşerek süresi az, ama sayısı çok bir çiftleşme süreci geçiriyorlar. Bu birleşmeler en çok 68 saniye sürüyor. Ergin köstebeklerin ise çiftleşmek için sadece 1 günleri var.

Doğada aile kurarak yaşayan pek çok cins mevcut. Aile kurmanın temelinde dişinin derleyici, erkeğin avcı olarak farklı alanlarda görev almasıyla oluşan bir emek bölüşümü var. Bu bölüşüm sayesinde dişi, erkeğin avladıklarına, erkek dişinin derlediklerine bağımlı oluyor. Büyüdüğünde avcı ya da derleyici olacak eşeylerin yetiştirilmesinde yükümlülüklerin paylaşılması sonucunda aile yaşamı kurulmuş oluyor. Bu anlamda aile kurma, bir çeşit protokooperasyon yaşam şekli. Yani, birlikte yaşayan organizmaların bir-

birlerinden yarar sağladıkları, ancak yaşamlarının devamı için birlikte olmalarının zorunlu olmadığı bir ortak yaşam biçimi.

Aile kuran örneklerin yanında, bir de hem aile kurup, hem de tekeşli olan örnekler var. Tekeşlilerde (monogamlik) genellikle erkeklerin baskın olduğu bir hiyerarşik düzen mevcut. Ancak bu durum, özellikle üreme dönemlerinin başlangıcında dişiler lehine değişiyor. Çiftleşme dönemlerinde dişiler baskın oluyor.

Eş oluştup, tekeşli olan örneklerde omurgasızlardan böcekler, kabuklular ve omurgalılarından özellikle kuşlar ve memelilerde rastlanıyor. Memelilerden çakal (*Canis aureus*), ipek tüylü maymun (*Calithrichidae*) ve uzunkollu maymun (*Hylobatidae*) gibi örneklerle, balina (*Cetacea*) ve yunus gibi denizel memeli örnekleri de tekeşli. Balina ve yunuslar aynı zamanda aile hayatının en güzel örneklerini vermeleri bakımından da mükemmel. Kelebek balıkları (*Chaetodontidae*) gibi bazı balıklar, dağ serçesi (*Passor montanus*), karga (*Corvidae*), güvercin (*Colombidae*), kaz (*Anseres*), kuğu (*Cygnus*) ve penguen gibi bazı kuşlar da eş oluşturmaya yaşıyor. Bunlardan penguenler sadece tek bir yumurta dölüyor, daha sonra da yavruya anne ve baba birlikte bakıyorlar.

Çoğu yırtıcı kuşlarda eşler arasında işbölümü mevcut. Baba yiyecek getiriyor,

anne yiyeceği yavruya paylaşıyor, yuvayı koruyup, savunuyor. Bunlar, baba-anne ailesi oluşturan örnekler. Tavuklar, örümcekler ve akreplerde olduğu gibi yavruların anne tarafından bakılıp, büyütüldüğü aileler var. Bunlar da anne ailesi örnekleri. Bir de çok nadir olmakla birlikte yavru bakımını sadece babanın yürüttüğü aile tipleri var. Biraz önce bahsettiğimiz dikencik, denizati gibi bazı balık cinsleriyle, devekuşu, bildircin gibi bazı kuş cinslerinde bu özellik görülüyor. Denizatlarında, çiftleşme zamanı karın-karına duran denizatlarından dişi olan yumurtalarını karnındaki özel bir delikten erkeğin karnına bırakıyor. Embriyon erkek karnında oluşuyor. Kalo kuşları ise dişilerin en nazlı olduğu grup. Bu kuşlarda erkekler eşlerini besliyor.

Özellikle koloni ya da grup halinde yaşayan hayvan cinslerinde kolonideki her bireyin yavru bakımıyla ilgilendiği örnekler var. Filler bu duruma güzel bir örnek. Fillerde çok gelişmiş bir teyzelik kurumu olduğu gibi, sürünün her bir yavrusuyla ilgilenme de en yüksek düzeye. Dişi bir filin 70 yaşına kadar çocuk sahibi olabildiği düşünüldüğünde, bu uzun süren bir görev bölüşümü oluyor.

Grup oluşturarak yaşayan hayvanlardan doğum yapmak için sürüden ayrılanlardan başka, grup dışında kalmamak için geceleri doğum yapanlar var. Örneğin maymunlarda doğum sancıları gün batımından sonra başlıyor. Şayet, doğum sabaha kadar gerçekleşememişse, gündeğümüyle birlikte sancılar kesiliyor. Sonra, günbatımında tekrar kaldığı yerden devam ediyor.

Fokların hamileliği, tıpkı insanlarda olduğu gibi 9 ay sürüyor. Fok çifti hamilelik sırasında mağara içindeki düz bir kayanın üzerine yosun taşıyarak loğusa yatağı hazırlıyor. Anne fok, aylarca yavrularını emziriyor.

Bazı doğumlar yavrular için çok riskli oluyor. Örneğin, zürafalar ayakta doğum yaptıkları için, doğan yavrular 2 metre yüksekten yere düşerek hayata başlıyor. Düşükleri yerden ayağa kalkmaları bazen 1 saati bulabiliyor. Oysa, antilop yavruları hayatlarının ilk 7 dakikasında he-

Geyikler, avcılarının çok, yiyeceklerinin az olduğu dönemde yavrularını ölüme terk ediyor.

men koşmaya ve düşmanlardan kaçmaya başlamak zorundalar.

Bazı anneler için doğum yapmak ölüm demek. Örneğin; yarı sosyal hayvanlardan ahtapotlar, çiftleşmenin öncesinde denizin tabanına karın üstü yatıyorlar. Erkek ahtapot dişiyi tek koluyla okşayarak kur yapıyor. Sonra her ikisi de kafa kısımlarının altından yumurtalarını çıkarıyor. Anne ahtapot, üzüm salkımına benzeyen döllenmiş yumurtalarını bir yere asıyor. Embriyoların gelişmelerini sağlamak için sürekli olarak kollarını hareket ettirerek deniz suyunu hareketlendiriyor. 3 hafta sonra yumurtalar çatlıyor ve binlerce yavru denize saçılıyor. Bu süre boyunca beslenemeyen ve sürekli hareket ettiği için çok enerji kaybeden anne ölüyor. Aynı familyanın bir başka örneği olan mürekkep balığında ise daha vahim bir durum var. Çiftleşebilmek için 3 yaşına

gelmesi gereken mürekkep balıklarının çiftleşme ritüelleri toplam 72 saat sürüyor. Bunun sonunda döllenmiş yumurtalarını bırakan dişi ve erkeğin ikisi de ölüyor. Böceklerden kulağakağan (*Forficula auricularia*) örneklerinde ise daha vahim bir tablo mevcut. Hamile dişi, korunaklı bir yere 50-60 yumurta bırakıyor. Yemeden-içmeden haftalarca yumurtalarını yalıyor. Bu sırada seçtiği yeri herhangi bir nedenle uygun bulmamışsa, yumurtaları teker teker uygun bulunduğu başka bir yere taşıyor. Bu dönemde, yuvasını saldırgan bir şekilde koruyor. Kimseyi yuvaya yaklaştırmıyor. Yumurtaların hepsi açılıp, yavru çıktıktan sonra ise ölüyor. Annenin cesedini yumurtadan çıkan yavrular yiyor...

Yavru sayısında da çok ilginç örnekler var. Örneğin inekler yılda sadece 1 yavruyla yetinirken, martı 3, yılan 15, sinek 900, ringa balığı ise 30.000 yavru üretebiliyor. Bir çift farenin 9 yılını sonunda ulaştığı rakam ise 2 milyon 197 bin olabiliyor. Bu durum, doğada iyi ki de rekabet ve besin zinciri sistemi var dediriyor. Bu sayede cinslerin anormal sayılara ulaşması engellenmiş oluyor.

Yavruların boyu ve ağırlığı konusunda da çok ilginç örnekler var. Bazı yavrular çok küçükken, bazıları devasa boy ve kiloda olabiliyor. Örneğin, köstebek yavruları sadece 3 gram doğuyor, 3 hafta sonra ancak 60 grama ulaşabiliyorlar. Erginleri 1.5-2.5 metre boyunda, 450 kg ağırlığında olan Grizzly ayısının yavrusu sadece 20 cm boyunda ve sadece 450 gram ağırlığında doğuyor. Koala yavrusunun boyu ise bir fasulye tanesi kadar. Dünyadaki en büyük yavrular ise mavi balina yavruları. Bu yavruların boyu 8 metre, ağırlığı 3 ton. Günde 1000 litre süt içen yavrular hergün 100 kg alıyorlar.

Süt emme ve emzirme de enteresan. Örneğin, kangurular iki ayrı memeden iki ayrı bileşimde süt üretiyorlar. Bir meme kesede kalan yavrunun beslenmesine, diğer meme kesenin dışındaki yavruya hizmet veriyor. Kedi yavruları süten kesilene kadar ilk emdikleri memeyi emiyorlar. Filler, yavrularını 2 yaşına kadar; şempanze, goril, orangutan gibi maymunlar 4 yaşına kadar emziriyorlar. Bu

Zürafalar ayakta doğum yaptıkları için, doğan yavrular 2 metre yüksekten yere düşerek hayata başlıyor. Düşükleri yerden ayağa kalkmaları bazen 1 saati bulabiliyor. Oysa, antilop yavruları hayatlarının ilk 7 dakikasında hemen koşmaya ve düşmanlardan kaçmaya başlamak zorundalar.

Deniz aslanı yavrularının % 50'si çiftleşme aylarında, artan bir sıklıkla, ebeveynleri tarafından öldürülüyor.

anneler, yavrularına yağmur suyuyla banyo yapıyor, dişleriyle tırnaklarını kesiyor, tüylerini temizliyor ve onları koyunlarında uyutuyor. Bu süre, orangutanlarda 8 yaşına, gorillerde 12-13 yaşına kadar sürebiliyor. Bu primatların, doğumdan önce yavruları besleyen döş yatağının ayrıntılı yapısı gibi fizyolojik özellikleri tıpkı insaninkine benziyor.

Yavrusunu yıllarca koyunda uyutana inat, yavrularını terk eden örnekler de var. Örneğin geyikler, avcılarının çok, yiyeceklerin az olduğu dönemde yavrularını ölüme terk ediyor. Boz ayılar, iki yavrusundan biri ölüyor, diğerini de ölüme terk ediyor. Böylece, tekrar doğum yapma şansını kazanmış ve 2 yılını tek bir yavruya bakmakla geçirmemiş oluyor.

Bir de yavrusunu yiyen örnekler var. Bu tip yavrusunu yeme ya da yavruyu reddetme, terk etme olayı böceklerden memelilere değin omurgalı ya da omurgasız olsun tüm hayvan gruplarında gözleniyor. Bunun nedeni, yavru bakım dürtüsünün gelişmemesi olabileceği gibi, herhangi bir nedenle sosyal düzenin bozulması da olabilir. Ebeveyn, yavrularının tehlikede olduğunu sezip, bu tehlikeyle baş edemeyeceğini anladığında yavrularını yiyebiliyor. Örneğin; leylek ve martılarda özellikle kıtık dönemlerinde yavrulardan en sağlıklı olan 1 tanesini bırakıp, diğerlerini yeme özelliği mevcut.

Bazı yavrular da kendi ana-babaları tarafından öldürülüyor. Örneğin, deniz aslanı yavrularının % 50'si çiftleşme ay-

larında, artan bir sıklıkla, ebeveynleri tarafından öldürülüyor.

Oysa bazı hayvanlarda herhangi bir nedenle ölmüş bir yavrudan ayrılmak bazen günlerce sürebiliyor. Örneğin, filler ölü yavrularını günlerce hortumları yardımıyla ayaklarının arasında taşıyor. Ayrılrken kuytu bir yerde saklayıp, üzerini yapraklarla örterek bir çeşit gömüyle onu korumak istiyor.

Fillerde olduğu gibi, balina, yunus, dağ antilopları, bizonlar ve telli turnalarda da yavrularını sürüdeki arkadaşlarına emanet etme görülüyor.

Bazen de kandırma ve çocuk kaçırma olayları görülüyor. Örneğin; bazı kuş cinsleri yumurtalarını başka cins kuşların yuvasına bırakıyor. Böylece, kuluçkaya yatma zahmetinden kurtulmuş oluyor. Bu cinsler, yumurtalarının renk ve büyüklük

olarak benzediği cinsleri seçiyor. Böylece, yumurta sahibi kuş, yabancı yumurtayı ayırt edemeyip, onun da üzerinde kuluçkaya yatar. Bazı devekuşu çiftleri ise başka devekuşu çiftlerinin yavrularını kaçırarak, kendilerinininkiyle birlikte kalamak ve karma bir aile oluşturuyor. Bu yavru kaçırmanın amacı bir seyreltme metodu uygulamak. Yavru sayısı artırılarak, bir yırtıcı hayvan saldırısı durumunda, kendi yavrularının hayatta kalma şansını artırabilmek hedefleniyor.

Çoğalmayı üstlenen, hücreyi ya da yumurtayı taşıyan dişiler olduğu için türlerin esas temsilcileri daima dişiler. Doğada erkeklerin gözcü renk ve desenlere sahip olmalarının tek amacı dişilere kendini beğendirmek. Bu nedenle çok kolay göze battıkları için de düşmanları tarafından kolayca bulunup, avlanırlar da erkekler oluyor. Dişiler, bulundukları ortama uygun sade renk ve desenlere sahip olarak kamufle oldukları için doğa tarafından korunmaya alınmış gibiler.

Herkes kendi yavrusu için daha iyisini peşinde. Doğa, bazen insana benze-yen, bazen onu kışkılandıracak, bazen de ders verecek örneklerle dolu...

Dipnot

1) Mayoz bölünme, sadece eşeyli üreyen canlılarda görülen özel bir hücre bölünmesidir. Kromozom sayısının sabit tutulması bu sayede mümkün olabilir. Bu hücre bölünmesiyle 2n kromozumlu hücrelerden (Diploit), n kromozumlu hücreler (Haploit) meydana gelir.

Kaynaklar

Allport, S., 1997, A Natural History of Parenting : From Emperor Penguins to Reluctant Ewes, a Naturalist Looks at Parenting in the Animal World and Ours. : Crown Publishing Group

Anonim. Gazete haberleri.

Dawkins, M.S. (Çev. Baytok F.), 1999, Hayvanların Sessiz Dünyası, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 100, 286.

Gould, J.L. ve Gould, C.G. (Çev. Halatçı, F.), 1996, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 39, 236s.

Inan, N. ve Taşlı, K., 2009, Tarihî Jeoloji, Mersin Üniversitesi Yayınları, Yayın No.15., 140s.

Kolektif, 2009, Dönüştürülebilir Evrim Teorisi, Evrensel Basım Yayın, 336s.

Şahin, R. 1986. Hayvanlarda sosyal davranışlar. Dicle Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji

Bölümü, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, s. 164-165.

Wilson, E., (Çev. Bilen, A.), 2000, Doğanın Gizli Bahçesi. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 139, 199s.

Ebeveyn, yavrularının tehlikede olduğunu sezip, bu tehlikeyle baş edemeyeceğini anladığında yavrularını yiyebiliyor. Örneğin; leylek ve martılarda özellikle kıtık dönemlerinde yavrulardan en sağlıklı olan 1 tanesini bırakıp, diğerlerini yeme özelliği mevcut.

Arkeoloji dünyasında tartışılan bir konu:

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yapıların kısmi onarımı ya da yeniden yapımı hangi koşullarda uygun olur?

İstanbul'da verilen iki konferansta anastylosis (kısmi onarım) ve rekonstrüksiyon (yeniden yapım) uygulamaları örneklerle anlatıldı.

Alman Arkeolog

Dr. Jürgen Seeher'in

sunumu Hititlerin

başkenti Hattuşa'da

gerçekleştirilen bir

yeniden yapım

(rekonstrüksiyona)

örneğin anlatıyordu;

Prof. Dr. Celal Şimşek'in,

Denizli'de bir Klasik

Dönem kenti olan

Laodikeia'daki çalışmaları

ise tam bir kısmi

onarım (anastylosis)

uygulamasıydı.

Arkeoloji biliminin hızlı gelişim gösterdiği 20. yüzyılın 2. yarısından sonra, kazılarda ortaya çıkarılan yapıların onarımlarında hangi kriterlerin dikkate alınacağı, hep tartışma konusu olmuştur ve halen de olmaya devam etmektedir. Tartışmalar özellikle onarımların kısmi onarım mı (anastylosis) yoksa yeniden yapım mı (rekonstrüksiyon) olması gerektiği etrafında yoğunlaşmıştır.

Kısmi onarım ve yeniden yapım

Öteden beri Klasik Dönem harabelerindeki yapıların onarımı genellikle kısmi onarım (anastylosis) olarak yapılır, yani o yapının kazı alanına dağılmış parçaları toplanarak, yeni bir unsur eklenmeksinin ayağa kaldırılır. Örneğin Ephesos'taki Celsus Kütüphanesi ya da Pergamon kazılarında ortaya çıkartılan yapıların onarımı anastylosis türündendir. Bu çalışmalardaki amaç salt turist çekmek değildir; bilimsel çalışma kapsamında aynı zamanda antik yapıları tanıtmak ve eğitmektir.

Ancak taş mimarisi olmayan tarihöncesi (prehistorik) yapılar kerpiç ve ahşaptan yapılmıştır, taş malzeme sadece

temelde kullanılmıştır. Kerpiç ve ahşap ise doğa koşullarında zaman içinde genellikle yok olmuştur. Bu nedenle tarihöncesi kazılarda yapılardan geriye kalan sadece taş temellerdir. Yani yapının 2. ve 3. boyutu kalmamış, yok olmuştur.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ise 1960 öncesinde arkeolojik alanlarda yeniden yapımı (rekonstrüksiyon) uygun bulmamakta, sadece kısmi onarıma (anastylosis) izin vermektedir. Ancak 1960'lardan sonra arkeolojik sergi tekniklerinin gelişmesine koşut olarak dünyanın çeşitli yerlerinde açık hava müzeleri oluştu. Bu durum arkeolojik alanlara ilgiyi de artırdı. Bu nedenle ICOMOS,

Alman Arkeolog Dr. Jürgen Seeher

1990'da yeni bir yönetmelik yayımlayarak arkeolojik kalıntıların onarımında yeniden yapıma izin verdi.

Aşağıda ayrıntılarını anlatacağım iki konferans, iki ayrı bilim adamı tarafından İstanbul'da Mart ayında iki ayrı mekanda verildi. Alman Arkeolog Dr. Jürgen Seeher'in sunumu Hititlerin başkenti Hattuşa'da gerçekleştirilen bir yeniden yapım (rekonstrüksiyona) örneğinin anlatımıydı; Prof. Dr. Celal Şimşek'in, Denizli'de bir Klasik Dönem kenti olan Laodikeia'daki çalışmaları ise tam bir kısmi onarım (anastylosis) uygulamasıydı.

Çeşitli Yönleriyle Hattuşa Hitit Kent Surunun Yeniden Yapımı ve Sunumu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nın "Önasya Konferansları" kapsamında 26 Mart 2013 günü Alman Arkeolog Dr. Jürgen Seeher tarafından, "Kerpiç Yapıları Yeniden Ayağa Kaldırma Uygun mu? Çeşitli Yönleriyle Hattuşa Hitit Kent Surunun Rekonstrüksiyonu ve Sunumu" başlıklı bir konferans verildi. Türkiye'deki çalışmalarına 1989'da İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde başlayan Jürgen Seeher, 1994-2005 yılları arasında Çorum Boğazkale'de (eski ismi Boğazköy) Hitit başkenti Hattuşa'daki kazı çalışmalarını yönetti. Deneyisel arkeolojik bir çalışma olarak da 2003-2005 yılları arasında Hattuşa'nın kerpiç kent surunun 65 m'lik kısmını mümkün olduğunca Hitit malzemelerinin benzerlerini kullanarak olası özgün haliyle yeniden inşa etti. Seeher konferansında, kalabalık bir ekiple gerçekleştirdiği bu deneyisel arkeolojik çalışmaya ilişkin ayrıntılı bilgiler verdi.

Tek boyutlu yapı unsurlarına 2. ve 3. boyutların kazandırılması

Konuşmasının başında Hattuşa kentinin mimarisi, topografisi ve tarihi ile 1906'dan bu yana burada yapılan arkeolojik çalışmaları anlatan Seeher daha

"Çeşitli Yönleriyle Hattuşa Hitit Kent Surunun Rekonstrüksiyonu ve Sunumu" konferansı dinleyicileri.

sonra konferansının ana konusu olan Hattuşa'da rekonstrüksiyon çalışmalarına ilişkin bilgiler aktardı. Seeher konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Kazılarda ortaya çıkan taş temelleri korumak ve daha görünür hale getirmek için Adana Karatepe'de 1960'tan sonra Prof. Dr. Halet Çambel'in yaptığı çalışmaları kendimize örnek aldık. Böylece restorasyon sonrası surun görünümü 2 boyutlu olarak ortaya çıkarıldı, ancak 3. boyut henüz yoktu. Hattuşa Yukarı Şehir'deki tapınak alanında da restorasyonlar yapıldı. Orijinal duvar kalıntılarının üzeri yeni taşlarla şekillendirildi; böylece yapının 2 boyutlu görünümü sağlandı. Bu aşamada 3. boyut genellikle rekonstrüksiyon çizimlerle gösterilebiliyordu. Ancak

çizimler arkeolog ve mimarlar için çok şey anlatabiliyor olsa da meslek dışı bir insan için pek anlamlı olmayabiliyordu.

2002 senesinde bir rekonstrüksiyon projesi oluşturduk. Proje sadece temel halindeki yapıları kapsayacaktı ama her yapının duvarı, damı, iç bezemeleri vs yönünden ayrıntılı bilgimiz yoktu. Ancak sur yapısı için elimizde çeşitli örnekler vardı ve bunlar ayrıntılı bilgiler veriyordu. Bu nedenle projede sur rekonstrüksiyonu esas alındı. İnşaat için Aşağı Şehrin giriş kısmı seçildi. Orijinal temellerin üzerine rekonstrüksiyon sur oluşturuldu. Hattuşa'nın surları yaklaşık 9 km olmakla birlikte biz 65 m uzunlukta, 2 kule ve 3 sur diliminden oluşan bir yapı inşa ettik.

Hattuşa kent surunun yeniden yapımı (rekonstrüksiyonu)

Prof. Dr. Celal Şimşek.

Yeniden yapım aşamaları

Rekonstrüksiyon çalışmasında ilk olarak taş temeller oluşturuldu, daha sonra duvarda kullanılacak kerpiç tuğlaların imalatına geçildi. Elbette bu bir deneysel arkeolojik çalışmaydı; kerpiçler toprak, saman ve su ile yapıldı, hiçbir koruyucu kimyasal kullanılmadı. Tuğla boyutları orijinaline uygun imal edildi; 64 bin adet kerpiç tuğla üretildi. Böylece inşaat başladı. Çalışmamız, surun saptanmış planındaki 2 boyuta 3. boyutu verdi. Hatırlar da yapının özgün şekline uygun olarak yerleştirildi.

30 işçinin de yer aldığı kazı ekibiyle üç mevsim çalışarak 65 m uzunluğundaki suru inşa ettik. Yaptığımız hesaplama göre Hititler zamanında 1 km uzunluğunda bir sur inşası için 900-1000 işçi ile bir yıl boyunca çalışmak gerekmektedir.

Yaptığımız çalışma,

- Sur hattının hazırlanmasını,
- Taş temel in / kaidenin oluşturulmasını,
- Kerpiç duvar örgüsünün yapılmasını,
- Çatı, sıva vb ayrıntılı çalışmaları kapsadı.

Tabii rekonstrüksiyon sonrasında da yapının sıvasının, çatısının bakımının yapılması, loğlanması vb her yıl devam ettirildi.

Yeniden yapımın amacı

Bu deneysel arkeolojik çalışmadan ne öğrendik ve bundan sonrası nasıl sürdürülmeli?

Amacımız fantastik bir yapı inşa etmek değildi. Sur maketlerinin varlığı bizi bu rekonstrüksiyon çalışmasına teşvik eden temel etken oldu. Ancak diğer yapılar için benzer bir rekonstrüksiyon girişimimiz söz konusu olamazdı. Çünkü ayrıntılarından emin olmadığımız yapılar için rekonstrüksiyon yapılmasını doğru bulmuyoruz.

Yaptığımız bu rekonstrüksiyonu sayesinde, sur yapısını 3 boyutlu olarak gören ziyaretçilerin, kazı alanındaki 2 boyutlu kalıntıları kafalarında canlandırma larının daha kolay olacağını düşünüyoruz. Çizimlerden ibaret bir tanıtım ziyaretçilere bu algıyı vermemektedir. Buradaki amacımız, 1) Deneysel arkeoloji ile bilgimizi zenginleştirmek, 2) Ziyaretçilere 3. boyutu vermek olmuştur. Yaptığımız hatalar olabilir ama bundan korkmamalı. 100 yıl önceki bilgi ile yapılan rekonstrüksiyon ile bugünkü elbette farklı, ancak yarınki de bugünkünden farklı olacaktır."

Laodikeia Antik Kentinde Yapılan Çalışmalar

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE) tarafından düzenlenen konferans dizisi kapsamında 26 Mart 2013 günü Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Oditoryumu'nda Pamukkale Üniversitesi'nden Prof. Dr. Celal Şimşek tarafından "Laodikeia Antik Kentinde Yapılan Çalışmalar" konulu bir konferans verildi.

Antik Dönem'de Phrygia Bölgesi'nin batı ucunda yer alan ve Batı, İç ve Güney Anadolu'yu birbirine bağlayan ana yol kavşağında bulunan Laodikeia antik kenti, Denizli ili'nin 6 km kuzeydoğusunda ve il merkezine bağlı Eskişehir, Gönec, Bozburun, Korumuk mahallerinin sınırları içindedir. Kent, Seleukos Kralı II. Antiokhos (M.Ö. 261-246) tarafından eşi Kraliçe Laodike adına, M.Ö. 3. yy.ın ortalarında kurulmuştur. Kent en parlak dönemini, M.S. 1.-3. yy.lar arasında, ikinci parlak dönemini ise M.S. 4.-6. yy.lar arasında Hristiyanlığın bölgede hızlı yayılmasıyla yaşamıştır. Bu dönemde Phrygia Metropolis'i olan Laodikeia, Anadolu'nun en eski Yedi Kilisesi'nden birine sahip olmasıyla, bir Hristiyanlık merkezi haline gelmiştir. Yüzyıllar içinde sürekli depremlerle yıkılan ve ayağa kaldırılan kent, İmparator Focas (M.S. 602-610) Dönemi'nde meydana gelen büyük bir depremin ardından, Denizli-Kaleiçi ve Babadağ'ın (Salbakos) eteklerinde yer alan Hisarköy, Asartepe gibi suyu bol ve güvenliğin daha rahat sağlandığı alanlara taşınmıştır.

Laodikeia; altyapısı, caddeleri, çeşmeleri, tiyatroları, dini yapıları, stadyumu, hamamları, pazar yerleri, anıtsal giriş kapıları ile gelişkin bir antik kent planlamasını yansıtır. Yerleşim alanının etrafında dört yönde nekropol (mezarlık) alanları yayılır.

2003 yılından itibaren Laodikeia'da kazı ve restorasyon çalışmaları bir arada yapılmaktadır.

"Laodikeia Antik Kentinde Yapılan Çalışmalar" konferansı dinleyicileri.

Laodikeia'da anastylosis uygulamasıyla ayağa kaldırılan yapılardan biri.

Prof. Dr. Celal Şimşek TEBE konferansında, kazı başkanlığını yaptığı Laodikeia'daki kazı ve restorasyon çalışmalarına ilişkin 7 ana başlık altında şu bilgileri verdi:

Anastylosis (kısmi onarım) örnekleri

“1- Doğu Bizans Kapısı, Kuleleri ve Doğu Bizans Çeşmesi'nde yapılan restorasyon çalışmalarında, anastylosis esas olmak üzere sadece kazılarda ortaya çıkarılan traverten ve devşirme mimari bloklar kullanılmış, harç analizleri yapılarak ayağa kaldırılmıştır. Denizli'nin birinci derece deprem kuşağında yer alması ve buna bağlı olarak tarih içinde meydana gelen deprem izlerinin korunmasına da büyük önem verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Güney Kule'nin güney duvarından yıkılan ve İmparator Focas Dönemi'nde (M.S. 602-610) meydana gelen deprem izi, bulunduğu şekliyle korunmuştur.

2- Suriye Caddesi'nde yapılan çalışmalarda, caddenin 400 m'lik kısmı kazılarak açığa çıkartılmıştır. M.S. 5-6. yy.da devşirme mimari bloklardan inşa edilen ve her iki yanında iki sütun, bir traverten ayak sistemine göre düzenlenen caddenin, M.S. 7. yy.ın başında meydana gelen depremle yıkılan mimari blokları buluntu şekliyle anastylosis esas ayağa kaldırılmıştır. Kente gelen ziyaretçilerin algılamalarını kolaylaştırmak için yine

İmparator Focas Dönemi'nde (M.S. 602-610) olduğu anlaşılan deprem izi olarak yıkılan traverten ayak özgün haliyle (in situ olarak) korunmuştur.

3- Suriye Caddesi'nin kuzey yanında dikdörtgen geniş avlunun sonunda yer alan Tapınak A, M.S. 494 yılı depreminde yıkılmıştır. M.S. 7. yy.ın başında meydana gelen deprem sonrasında kentin terk edilmesine bağlı olarak tapınak ve avlusuna ait parçalanmış mermer mimari bloklar kireç ve taş ocağı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle avluya ait 54 sütundan sadece 15 adedi birleştirme ve eklemeler yapılarak ayağa kaldırılabilmiştir. Parçalı olan mermer merdiven basamakları, korkulukları ve taçlarına ait bloklar birleştirilmiş, eksik olanları yerine ise aslına uygun traverten malzeme kullanılarak tamamlamalar yapılmıştır. Prostilos sütunlarında (dört adet) eksik iki kasideli postament ve burğu yivli tambur aslına uygun şekilde bire bir mermerden yapılmıştır. Üç tamburdan oluşan batı prostilos sütununun önünde parçalanmış bölüm aynen korunarak üç çelik çubuk ile bu kısmı güçlendirilmiş ve böylece bir dönemin tahribatı aynen korunarak bunun ziyaretçiler tarafından daha iyi algılanması ve yorumla fırsat verilmesi sağlanmıştır. Çok parçalı olan naos kapısı mermer ve beyaz çimento, kapının iki yanında naosun ön cephesi ise belirli bir yükseltiye kadar traverten bloklarla tamamlanmıştır. Naos duvarının batı kısmı ise anta duvarıyla birlikte orijinal yüksek-

liğine kadar yine traverten bloklarla ayağa kaldırılmış, üstüne orijinal anta başlığı ve frizi yerleştirilmiştir. Ayrıca tonozlu mekan ve naos duvarının kuzey tarafı orijinal traverten bloklarla tamamlanarak, üzeri çelik konstrüksiyon ve kırılmaz cam ile kapatılmıştır. Bu sayede hem naosun altındaki tonozlu mekan korunmuş, hem de alan seyir terası olarak ziyaretçilerin kullanımına açılmıştır. Naosun doğu duvarında ise M.S. 7. yy.ın başında yıkılan bloklar, deprem izlerini korumak amacıyla in situ halde bırakılmıştır. Tonozlu mekana giriş çıkış merdiveni ile kapısı restore edilmiş, duvarlarındaki sıvalar ve kazıma grafitler temizlenerek sağlamlaştırılmıştır. Yapıyı korumanın yanında tapınak naosu üzerinde oluşturulan seyir terası ile ziyaretçilerin etrafı en iyi şekilde izleyebilecekleri bir ortam sağlanmıştır. Aynı zamanda tonozlu mekanın içi bir müze şeklinde düzenlenerek, çalışmalarda açığa çıkartılan kabartmalı sütunlar ile mimari parçaların bir bölümü buraya yerleştirilmiştir.

4- Tapınak A Doğu Sokak üzerinde yer alan M.S. 7. yy.ın başındaki depremde sokak üzerine yıkılan konsollu kapı ve üzerindeki tuğladan yapılmış saçır kemer, anastylosis esas ayağa kaldırılmıştır. Bu çalışmada bağlayıcı olarak kullanılan harcin analizleri yapılarak orijinaline uygun tekrar hazırlanmış ve tuğlalar tek tek düştükleri yerden alınarak bire bir yerleştirilmiştir.

5- Laodikeia Kilisesi çalışmalarında önce yer radarı taraması ile yapının planı belirlenerek kazı çalışmalarına başlanmıştır. Büyük Constantinus zamanında (M.S. 306-337) yapıldığı tespit edilen bu önemli yapının kilise mimarisinde bugüne kadar başka benzer örneği olmayan plan tipi vardır. Bazilikal planlı üç nefli olan kilisenin narteksinin kuzey ve güneyinde karşılıklı birer, naos içinde yine kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı dönder, doğuda ise synthrononlu ana apsis olmak üzere toplamda 11 apsis yer alır. Apsis köşe akslarına paralel şekilde yerleştirilmiş 10 adet büyük ayak kemeri, kemerler de ahşap ortada kırma, iki yanında ise sundurma çatıyı taşımaktadır.

Laodikeia'da Suriye Caddesi'nden bir görünüm.

Kuzey ve güney nef mozaik, narteks, orta nef ve apsiler opus sectile döşemeye sahiptir. Kilise duvarları, farklı moloz ve büyük ölçülerdeki kesilmiş traverten blokların kum ve taşçık katkılı kireç harçla birleştirilmesiyle yapılmıştır. Duvarlar çok renkli plasterli mermer kaplama ve bazı bölümlerde ise fresklerle süslenmiştir.

Öncelikle kilisenin taşıyıcı ayaklarının anastylosis esas modellemeleri yapılarak kurşunlu kenetlerle ayak blokları birbirine bağlanmıştır. Yapının batı duvarı olduğu gibi M.S. 7. yy. başı depremiyle sokak üzerine devrilmiştir. Bu cephede harç analizleri yapılan traverten taşlar gerekli belgelemelerin ardından önce modellemeleri yapılarak tek tek ayağa kaldırılmıştır. Kilisenin kuzeyindeki vaftizhane koridoru ve vaftiz odasının depremin etkisiyle ikiye ayrıldığı tespit edilmiş, yapılan restorasyon çalışmalarında duvarlarda ve tabandaki bu deprem izi korunarak gerekli sağlamlaştırılmalar yapılmıştır. Kilisede yapılan mozaik ve opus sectile restorasyonunda ana konsept ise, yapıda zaman içinde yapılan tamiratlar, depremler sonucunda yapının yıkılmasına bağlı zemindeki dalgalanmalar, çöküntü ve ezilmelerin korunması ve her aşamanın algılanabilmesini sağlamaktır. Mozaik tabanların restorasyon çalışmalarında tahribat ve tamirat izleri korunarak kazılarda dağınık halde ele geçirilen tesseralar ile eksiklikler tamamlanmaktadır. Parçalı olan opus sectileler birleştirilerek

eksik bölümleri mermerle tümlenmektedir. Tamamıyla tahrip olmuş bölümlerin bir kısmı aynen korunmakta bir kısmı ise harç izlerinden yola çıkılarak orijinaline uygun şekilde mermerle yeniden yapılmaktadır. Opus sectilelerde kullanılan yöntem mermer duvar kaplamalarında da uygulanmaktadır. Duvar fresklerinde ise siva ile duvar arasındaki boşluklar enjekte harç ile doldurulmakta, kalan fresk parçalarının etrafı sağlamlaştırılarak, yüzeyleri uluslararası kriterler çerçevesinde belirlenen yöntemlerle temizlenmektedir. Ayrıca boyalı yüzeylerde boyanın kalıcılığı sağlamak için, üzerine fırçaıyla seyreltik paraloid b72 sürülmektedir.

6- Kuzey (Kutsal) Agora, son zamanlarda Laodikeia'da yapılan en önemli tespitlerden biridir. Yer radarı taramaları ve arkasından başlatılan kazı çalışmalarıyla Merkezi Agora'nın karşısında, Suriye Caddesi'nin kuzey kenarında yer alan Korinth düzenindeki bu agora dikdörtgen planlıdır. Etrafı portiklerle (kuzey, güney, doğu, batı) çevrilidir.

Kuzey (Kutsal) Agora içinde mevcut mimari bloklar ve Laodikeia kent sikkelerinden anlaşıldığı kadıyla birden fazla tapınak, altar ve diğer dinsel yapılar yer almaktadır.

Kuzey (Kutsal) Agora'da kazı ve restorasyon çalışmaları eşzamanlı yürütülmektedir. Yapılan restorasyon çalışmaları

rı; Bölge Kurulu onayına göre bloklarda ki özgünlüğe dokunmadan tamamen antik dönemdeki uygulamaları içerir nitelikte olup anastylosis esas alınarak yapılmaktadır.

7- Diğer alanlarda yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarında ise; Merkezi Agora kazılmış ve portiklerinde genel düzenlemeler yapılmıştır. İmparator Septimius Severus Nymphaeum (Çeşmesi) kazılarak, mermer mimari blokları Merkezi Agora'da tasnif edilmiştir. Yapının ayağa kaldırılmasına yönelik hazırlanan restorasyon projesi için çizimler tamamlanmıştır. Batı ve Kuzey Tiyatroları ile Stadyum yapısında basamakların temizlenmesi ve planını tam çıkartmaya yönelik kazı çalışmaları yapılmıştır. Kuzey Kilisesi, Stadyum Caddesi'nin 200 m'si, Efes Portikosu Caddesi'nin ise 60 m'si ile B Nymphaeum, Latrina (umumi tuvalet) ve su deposunun kazıları tamamlanmıştır. Kent nekropolünün kuzey, güney ve batısında bugüne kadar 291 adet mezar açığa çıkartılmış olup Asopos Tepesi I-II'de ise kazı çalışmaları sürdürülmektedir.

2000 m2 alanı kaplayan A Evi tamamen kazılmış ve restorasyon çalışmaları için çoğu tamamlanmıştır. A Evi Doğu Sokağı 170 m açılarak yolun iki yanında yer alan mimari bloklar olduğu şekliyle anastylosis esas ayağa kaldırılmıştır. Kuzey Tiyatrosu yanında yer alan Kilisel Peristilli Evde kazı ve restorasyon çalışmalarına devam edilmektedir. Güney Roma Villasının kazıları tamamlanmış ve koruma önlemleri alınmıştır. Büyük bir Roma yapı kompleksinin bir bölümünün daha sonra değiştirilmesiyle oluşturulan Merkezi Kilise'de ise kısmi kazı ve restorasyon çalışmalarına devam edilmekte olup açığa çıkarılan bölümlerde koruma önlemleri alınmıştır."

Prof. Dr. Celal Şimşek konferansında ayrıca, Laodikeia'da, bölgenin depremselliğini kronolojik olarak sergileyen yaşayan bir arkeoloji parkı oluşturmak amacıyla olduklarını da açıkladı.

Kitap Kurdu

Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Görüş Açısıyla Şehir, Konut ve Mahremiyet

Turhan YÖRÜKAN

Kitap, sosyolojik bir sosyal psikoloji görüşüyle şehirsel yapı, şehir yenilemesi, "kentsel dönüşüm" ve yarattığı problemler, normsuzluk, suçluluk, kalabalıklık, şehirsizleşme, şehir çevresinin bozulması, konut, konutta yoğunluk, beden ve ruh sağlığı, kişisel ve kamusal alan ile mahremiyet konularına dikkat çekmektedir.

Kitabın özellikle ülkemizin son dönemde önemli siyasileşmiş konulardan birini oluşturan kentsel dönüşüm uygulamalarının, konut çevresi toplumbilimi ve sosyal psikoloji yönüyle tartışılması açısından önemli bilgi altı yapısı sunduğu belirtilmelidir.

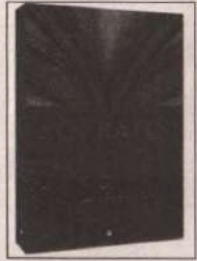
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 418. 2012, 335 Sayfa.

Sokrates

Ahmet CEVİZCI

Sokrates yalnızca insan doğası-na ilişkin bir teori ortaya koymakla kalmadı, felsefesini kendi kişiliğinde somutlaştırdı ve kendi yaşamında ifade etti. Sokrates'in düşüncesini ve öğretisini yaşamından ayırmak, düşüncesinin farklı yanlarını birbirlerinden ayırmak ne kadar imkânsızsa, o kadar imkânsızdır. Sokrates bir öğretmendi ve bir paradigmaydı.

Say Yayınları, 2013, 160 Sayfa.

Olumsuzluk ve Devrim

Adorno ve Politik Eylemcilik

J. HOLLOWAY - F. MATAMOROS - S. TISCHLER

Doğrudan Adorno hakkında yazılan bir kitap değilse de bu, Adorno ve onun özelinde Eleştirel Kuram'ı yeniden ve bir başka bağlamda güncelliyor. Adorno'nun "nefret" ettiği ve 1968 sonrasında başlayarak onu "akademik bir biblio"ya dönüştürmüş "kültür sanayi"nin "Adorno"sunu değil; ya da Amerikan üniversitelerinin "yazınsal" bir egzersize dönüştürdüğü "Adorno"yu da değil; tam "burada ve şimdi", küresel "kapitalizm hapis-hanesi"ne karşı gezegenin her tarafında yükselen "hayır"ı çığlıkları arasında yankılanan bir Adorno'yu güncelleştiriyor; bir

"olumsuzluk" olarak Adorno. Özdeşin/Kimliğin sınırlarını infilak ettiren küresel direnişler bağlamında preguntando caminamos (sorarak yürüyoruz) ilkesiyle yola çıkan bu çalışma, bütünlüğün eleştirisinden tikele/farklılığa, isyancı öznelliklere; gündelik hayatın diyalektik karnavallarından aşka, cinselliğe; bellek ve direniş temelli kümelenmelerden sanata, mimesise ya da kavramın eleştirisinden "kavramda kavramsal olmayanın kurucu rolüne uzanan hatlarda "olumsuz"un, "reddediş"in ve "hayır"ın izlerini sürüyor. Hegelci "pozitif" diyalektiği olduğu gibi "diyalektik" kavramını bu "pozitif" geleneğe özdeşleştirme temelinde "topyekûn" reddeden postyapısallı düşünce güzergâhını da eleştirel biçimde sorgulayan bu çalışma, Adornocu "negatif diyalektik"i ve onun olanaklarını öne çıkararak, bunları çağdaş politik, toplumsal ve kültürel pratiklerde antikapitalist mücadele ve direnişe katkılarıyla tartışmaya açıyor. Adorno'nun yapıtına ton veren "karamsarlık"ı tam da onun formüllestirdiği bir ilkeyle yararak: "Bir toplanmış gibi kendi başına durmaması, olumsuz diyalektik'in tanımında yatar. Onun umut şeklidir bu."

Otonom Yayıncılık, 2013, 261 Sayfa.

20. Yüzyıla Yön Veren 20 Büyük Filozof

Herkes İçin Felsefe

Roger- Pol DROIT

Modern düşünceleri anlamının mümkün olmadığına mı inanıyorsunuz? Derrida'nın "yapısöküm", Levinas'ın "yüz", Foucault'nun "insanın ölümü" dediği şeyleri öğrenmek ister miydiniz? William James'in "pragmatizm", Husserl'in "fenomenoloji", Lévi-Strauss'un "yapısal antropoloji" dediği şeyleri açık bir biçimde kavrayamıyor musunuz? Deleuze'de "hayvan olma"yı ya da Habermas'a göre "iletişimsel eylem"i anlamak istiyor musunuz? İşte tam size göre bir kitap.

Büyük bir pedagog olan Roger Pol-Droit sadece kuramcıları anlatmıyor, aynı zamanda çalkantılı bir dönemin önemli şahsiyetlerinin insani yanlarına da işaret ediyor. Onların amaçlarını, mücadelelerini, yüzyıl üstündeki etkilerini anlatırken günümüzdeki önemli tartışma konularını açıklığa kavuşturuyor.

Bu kitapla yirminci yüzyıl filozoflarını canlı yakalayacak, onlara kolayca ulaşabilecek ve Bergson'dan günümüze çağdaş düşünceler arasında yirmi bölümden oluşan bir yolculuğa çıkacaksınız.

Say Yayınları, 2013, 248 Sayfa.

Hegel ve/veya Spinoza

Pierre MACHÉREY

Pierre Macherey'in Hegel ve/veya Spinoza'sı 1979 yılında Fransa'da yayımlandığında, izleri özellikle Alain Badiou, Antonio Negri ve Gilles Deleuze'nün eserlerinde takip edilebilen büyük bir etki uyandırır. Macherey, iki karakteristik filozofun yakınlığını aralarındaki uzlaşmaz gerilime dayandıran bir soruşturmaya girişir. Ona göre, "Spinoza'nın her Hegelci okurunun, keza Hegel'in her Spinozacı okurunun hissettiği tuhaf yakınlık duygusu"nu açıklamanın başka bir yolu yoktur. İki filozofu birbirinin içinde okumayı zorunlu kılan bu uzlaşmaz gerilim, kendini en çok Hegel'in Spinoza'ya bakışında belli eder. Hegel'in Spinoza'yı temel felsefi muhatabı olarak aldığı bir gerçektir. Ama Hegel, Spinoza'yı anlamamış, kendi sisteminin egemenliği altındaki bir unsur olarak sindirmek zorunda hissettiği için, onu adeta yanlış okumuştur. Hegel, Spinoza'yı kendisinden bile daha iyi anladığını iddia etse de, sanki onda kendi sisteminin bir sınırını görmüş gibi davranmaktadır. Nitekim Hegel'in Spinoza'nın ortaya koyduğu soruna sürekli geri dönme ihtiyacı hissetmesi, onun Spinoza'da sindirilemeyen bir şey, sürekli yeniden yüzleşmek zorunda kaldığı bir direnç bulunduğunu gösterir.

Otonom Yayıncılık, 2013, 248 Sayfa.

ABD'nin Askeri Müdahaleleri

Haydar ÇAKMAK

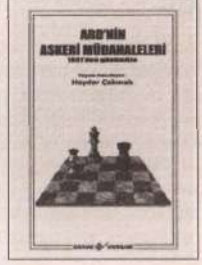
ABD Silahlı Kuvvetleri 1775'te kurulmuş, ilk yurtdışı ve ilk Atlantik ötesi müdahalesini 1801'de Kuzey Afrika'da Berberi Savaşları'na katılarak yapmıştır. Bu tarihten günümüze kadar dünyanın çeşitli bölgelerine ellinin üzerinde askeri müdahalesi olmuştur.

1990 yılından bu yana küresel ölçekte "Yeni Dünya Düzeni", bölgeimizde ise "Büyük Ortadoğu Projesi"ni hayata geçirmek istemektedir. O gün bugündür, emperyalist tahakküme direnen ulusal devletler ABD ve güdümünde ki NATO'nun baş hedefi haline gelmiştir.

ABD'nin 1800'lerden bu yana dünya çapında yürüttüğü askeri faaliyetleri ve emperyalist müdahaleleri açığa çıkaran incelemelerden oluşan bu kitap, on beş farklı üniversiteden otuz dört akademisyen tarafından yaklaşık bir buçuk yıl içerisinde hazırlanmıştır. Prof. Dr. Haydar Çakmak tarafından yayına hazırlanan bu kitapta uzmanı oldukları bölgeleri en detaylı şekilde inceleyen bilim insanları, bu çok hassas konuda, akademik ve düşünsel özgürlük prensiplerine bağlı kalarak uluslararası ilişkilerde ülkemizdeki literatür eksikliğini gidermişlerdir.

Bu çalışmanın, konuya ilişkin bilimsel araştırmalara ve akademik tartışmalara zemin oluşturmasını diliyoruz.

Kaynak Yayınları, 2013, 576 Sayfa.

Ergenekon Tertibinde GİZLİ TANIKLAR

Hikmet ÇİÇEK

Ergenekon davasının en önemli dayanağı gizli tanıklardır.

Bu tertibi hazırlayanlar, Ergenekon davası kapsamında 60 gizli tanık topladılar ama bunlardan sadece 31'i dinlendi.

Gizli tanık ifadeleri esas olmak üzere 281. duruşmanın sonunda savcı, mütalaasında sanıkların 64'ü hakkında ağırlaştırılmış müebbet, 96'sı hakkında 7.5-15 yıl hapis cezası istedi.

Gizli tanıklar içinde mesleği olan, eli ekmek tutan bir kişi bile yok!

Bu kitapta Ergenekon'u bile duymamış gizli tanık ifadelerinden seçmeler okuyacaksınız. Göreceksiniz ki, Ergenekon davası bir hukuk davası değil Cumhuriyet'le hesaplaşma, bir karışevrim operasyonudur.

Kaynak Yayınları, 2013, 208 Sayfa.

Marx, Benjamin, Adorno - Sanat ve Edebiyat

Onur Bilge KULA

Marx, Benjamin, Adorno - Sanat ve Edebiyat, başta Karl Marx olmak üzere Walter Benjamin ve Theodor Adorno'yu irdelerken, bu düşünürlerin insanlığın insanlaşma ve insancılaştırma uğraşını her türlü evrensel üretimin veya yaratımın temeli olarak felsefelleştirmelerini esas almıştır.

Marx'ın felsefi birikimini temel alan, ancak Adorno'nun belirgin olarak yaptığı gibi, bu birikimin aksayan yönlerini de açıkça eleştiren diğer iki filozof, Marksist birikimin sanatsallaştırılması-nın olanaklarını ortaya koymuştur.

İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, 504 Sayfa.

Einstein

Bir Dâhinin Yaşamı

Walter ISAACSON

Albert Einstein adı dehayla özdeşleşmiştir. Görellik teorisinden, ünlü $E=mc^2$ denkleminde ve birleşik alan teorisine kadar yaptığı çalışmalarla geçtiğimiz yüzyılda bilim en büyük katkısı sağlayan isimlerdendir. Elinizdeki kitap Einstein'ın teorilerini nasıl geliştirdiğini anlatmakla kalmıyor çocukluk yıllarını, Almanya'da yaptığı deneyleri, İsviçre Patent Ofisi'ndeki çalışmalarını, evliliklerini ve çocuklarını, atom bombasının geliştirilmesinde oynadığı rolü ve Birleşik Devletler'de insan hakları konusundaki çalışmalarını aktararak bilimin ötesindeki Einstein'ı ortaya koyuyor.

İş Bankası Kültür Yayınları, 2013. 96 Sayfa.

Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi

Emine TUĞCU

Osmanlı aydınları, modern edebiyatın inşa sürecinde var olan sistemi ne ölçüde dönüştürebildiler? Osmanlı şiirinin değişim ve dönüşümünü tarihsel bir perspektifle eleştiri üzerinden değerlendiren bu kitap, modern şiirin oluşum evrelerini tartışmaya açıyor.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Muallim Naci, Beşir Fuat, Recaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Ahmet Haşim, Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Ziya Gökalp gibi Türk edebiyat tarihine yön veren şairlerin eleştiri alanında yaptıkları katkıları bütüncül bir bakışla ele alan Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi, Osmanlı edebiyatının günümüzdeki yansımalarına ilişkin önemli ipuçları sunuyor.

İletişim Yayınları, 2013, 215 Sayfa.

öğretmen dünyası

öğretmen dünyası

Ayakları Yere Basmayan
4+4+4'ün 1. Yılı
Üniversite Adanmış
Sosyal Ekonomik Özeleştiri ve Başarıları

Haziran sayısı çıktı...

Özel Dosya: 4+4+4'ün 1. Yılı

* *İnsanın Düşünmesi Neden Engellenmek İstenir?*
Prof. Dr. İ. Ethem Başaran

* *1. Sınıfa Başlama Yaşının Değerlendirilmesi*
Selma Gümüş

* *Farklı Yaşlardaki Öğrencilerin Oluşturduğu İlkokul 1. Sınıflarda Yaşanan Sosyal ve Eğitsel Sorunlar*
Funda Tırpancı

* *4+4+4 Eğitim Sisteminde İlkokul 1. Sınıf Uyum Programının Değerlendirilmesi*
Bilge Özgür İnam

* *Çocuklara Kıymayın Efendileri*
Recep Nas

* *Yükseköğretim Başvuran Adayların Sosyo Ekonomik Özellikleri ve Öğrenci Seçme Sınavında Başarıları*
Prof. Dr. Yıldız Kuzgun

64 Sayfa 6 TL

Necatibey Cad. 13/13 Sıhhiye/ANKARA Tel: (0312) 229 43 25 Belgegeçer: (0312) 229 45 26

e-posta: ogdunyasi@gmail.com www.ogretmeninkitapligi.com

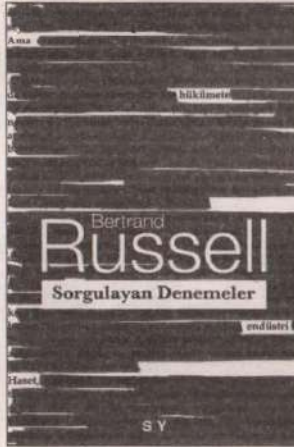
Sorgulayan Denemeler

Batı Felsefesi Tarihi gibi hala baskı üstüne baskı yapan çalışmasının yanı sıra bir diğer önemli eseri de Sorgulayan Denemeler adını taşır. Russell'in düşüncelerinin apaçık anlaşılacağı, sade ama etkili bir dili vardır denemelerin. Yaşadığı yüzyılın en önemli sorunlarını tartışır.

1872 yılında soylu bir ailenin üyesi olarak doğan Bertrand Russell, yaklaşık yüz yıl süren ömrünün sonuna kadar görüşleri, eserleri ve özel yaşantısıyla 20. yüzyılın en ilginç karakterlerinden biri olacaktır. Frege ve Wittgenstein ile birlikte analitik felsefenin kurucusu sayılan, Whitehead ile birlikte Matematik Prensipleri'ni yayınlayan, çalışmalarıyla mantık, matematik, dilbilim, epistemoloji ve metafiziği önemli ölçüde etkileyen kişidir. Savaş karşıtı olması nedeniyle hapis yatan, bu nedenle ayrıldığı ülkesi İngiltere'de Cambridge, Londra; Amerika'da Chicago ve New York üniversitelerinde ders veren, bu okullardan gerek savaş karşıtlığı gerekse özel hayata getirdiği yorumlar nedeniyle atılan, Çin ve Sovyetler dahil tüm dünyayı gezen ve konferanslar veren, Lenin ile tanışan ama hemen arkasından en ağır eleştirileri yazan da odur. 2. Dünya savaşı döneminde Nazilere, Vietnam savaşı döneminde Amerika'ya karşı duran inançlı bir savaş karşıtıdır. Örneğin, okullarda okutulmuş tarih kitaplarının o ülkenin tarihçileri tarafından değil, başka bir ülkenin, hatta düşman ülkenin tarihçileri tarafından yazılmış olanlarının okutulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Yazdığı kitaplar dünyanın hemen bütün ülkelerinde yayınlanan ve otobiyografisi dahil çok okunan Russell, Nobel Edebiyat Ödülü'nün de sahibidir. Batı Felsefesi Tarihi gibi hala baskı üstüne baskı yapan çalışmasının yanı sıra bir diğer önemli eseri de Sorgulayan Denemeler adını taşır. Russell'in düşüncelerinin apaçık anlaşılacağı, sade ama etkili bir dili vardır denemelerin. Yaşadığı yüzyılın en önemli sorunlarını tartışır. Bazılarına göz atalım:

'İnsan rasyonel olabilir mi?' başlıklı denemesinde rasyonalist, insanların rasyonel olmalarını isteyen kişi olarak tanımlar. Rasyonaliteyi tanımlamada bir teori, diğeri pratik iki yön olduğunu ileri sürerek, pragmatizmin kanıtları, psikanalizin de davranışları irrasyonel saymaları nedeniyle insanların kanı ve davranışların hiçbir zaman uyum gösteremeyeceğine inandıklarını, bunun da farklı kanıtlardan olan insanlar arasında tartışma ve tarafsız bir hakeme başvurunun yararsız olduğu düşüncesine yol açtığını, o halde

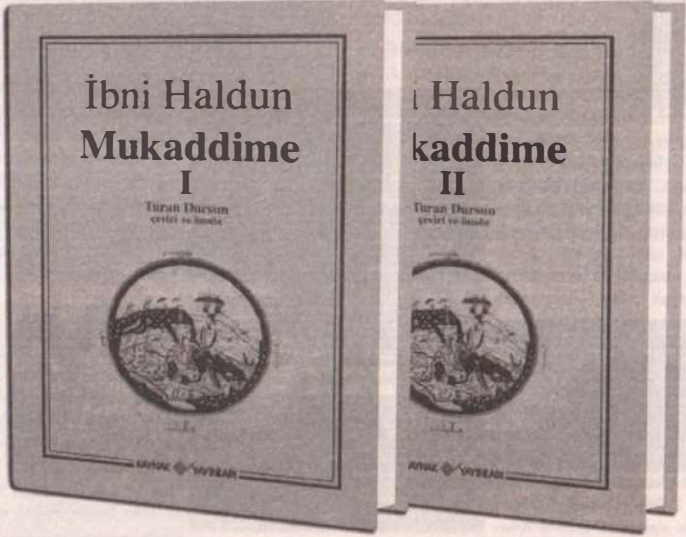
yapılabilecek tek şeyin, mali ve diğer güçümüz düşüsünde etkili konuşma, reklam ya da savaş yoluyla birbirimizle mücadele etme düşüncesine götürdüğünü söylemiştir. Bu nedenle rasyonellik idealinin, onu yok edecek düşüncülerden etkilenmediğini, düşünce ve yaşama bir yol gösterici olarak hala önemini koruduğunu gösterecek bu denemeyi kaleme almıştır.

'Bilim Boş-İnanlı mıdır?' başlıklı denemesinde bilimin geldiği noktayı, katkılarını ve açmazlarını tartışır. Russell'a göre hepimiz ekmek parası, rahatımızı sağlayan araçlar ve eğlence gereksinimlerimizi karşılamak için bilimsel buluş ve keşiflere bağımlıyızdır. Son üç yüz yıldır bilimsel görüşle ilintili zihinsel alışkanlıklar bir avuç üstün yetenekli kişiden toplumun büyük bölümüne yayılmıştır. Örneğin, bilimi üretemeyen toplumlarda bile bilimin etkilediği yaşam tarzı mümkün olabilir. Yaratanlar ile değerlendirilenler aynı kişiler değildir ve birbirlerinden farklı zihinsel alışkanlıkları gereksinirler. Her yaratıcı bilimsel açıklamalardan etkilenir ama aynı zamanda açıklanmamış güçlü bir inancın da sahibidir. Ancak değerlendircinin böyle bir inanca gereksinimi yoktur. Uygarlık daha geniş bir alana yayıldığına değerlendiricinin yaratıcıya hükmetme eğilimi baş gösterir. Sonuçta söz konusu uygarlık sarsılır ve geriye dönük bir hal alır. Öncülere güç veren inancın, özünden çürümeye başlamıştır. Günümüzde bilim adamlarının çoğunun temel 'imani' statükoyma korumanın önemine dayanmaktadır. Bunun sonucunda bilim için hak ettiklerinden fazlasını ileri sürmemek ve diğer güçlerin, diğer dinin istemlerini yerine getirmek konularına aşırı yatkındırlar.

'Sorgulayan Denemeler' birbirinden ilginç, çoğu hala tartışılan konuları içeren yazılarla, örneğin; 'Düşler ve Gerçekler', 'Makineler ve Duygular', 'Davranışçılık ve Değerler', 'Doğu'nun ve Batı'nın mutluluk idealleri', 'İyi İnsanların Yol Açtığı Kötülükler', 'İnan Savaşları Tehlikesi' gibi denemeleri sürüyor. 20. yüzyıl baştan sona etkileyen düşünürü yakından tanımak ve geçerliliğini bu yüzyılda da sürdüren meseleler üzerinde düşünmek için iyi bir fırsat 'Sorgulayan Denemeler'.

Mukaddime

KAYNAK YAYINLARI'NDAN ÇIKTI

Toplumbilimin Başyapıtlarından Mukaddime
TURAN DURSUN'un Çeviri ve Önsöz'üyle!

- İlk kez özgün ve zengin bir DİZİN!
- Kaliteli cilt baskı!

KAYNAK YAYINLARI

Türk Devrimi'nin Yayınevi

www.kaynakyayinlari.com • 0212 252 21 56/99

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çiraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurmuza, Kaynak Yayınları tarafından yayınlanan Rüştü ONUR'un "Mektubun Avucumda" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Haziran 2013 tarihine dek, e-posta ya da mektup yoluyla adresimize ulaştırılmalıdır...

E-posta adresimiz iletisim@bilimveutopya.com.tr, mektup adresimiz ise Dr. Mediha Eldem Sok. No.: 51/1 Kızılay/Ankara'dır.

KÂTİL KİM?

Bir cinayete tanık olmuş kişi, cinayet zanlısı olarak yakalanıp karakola getirilmiş 4 adamın arasından kâtili teşhis etmek üzere özel camlı bir odaya alınıyor. Tanık, kâtilin uzun boylu, açık tenli, zayıf ve yakışıklı olmadığını söylüyor. Ne var ki, bu özelliklerden herhangi birinin varlığı kesin kes geçerli olmayabilir.

Polis zanlıları şu şekilde sıraya dizmiş:

1. 4 kişinin her biri en az bir uzun boylu adamın yanındadır.
2. Tamı tamına 3 kişinin her biri en az bir açık tenli adamın yanındadır.
3. Tamı tamına 2 kişinin her biri en az bir zayıf adamın yanındadır.

4. Yalnız bir tek kişi en az bir yakışıklı adamın yanındadır.

4 kişinin özellikleri:

5. İlk adam açık tenli, ikincisi zayıf, üçüncüsü uzun boylu ve dördüncüsü yakışıklıdır.
6. Bu özelliklerin (uzun boylu, açık tenli, zayıf ve yakışıklı) ikisini birden hâiz olan birden fazla kişi yoktur.
7. Aranan özelliklerin (uzun boylu, açık tenli, zayıf ve yakışıklı olmayan) ikisinden fazlasına sahip tek bir kişi var. Tanık, bu şahsı kâtil olarak teşhis ediyor.

Hangi sıradaki şahıs (birinci, ikinci, üçüncü veya dördüncü) tanık tarafından kâtil olarak teşhis ediliyor?

Mayıs ayı cevapları**Çiraklık**

Modelin yüksekliği 1,5 m olacağı için

Modelin ağırlığı 1 kg ve aslı ile aynı malzemeden yapılacağı için, modelin hacminin (V_m) kulenin hacmine (V_k) oranı: $V_m/V_k = 1/8\,000\,000$ 'dir. Öte yandan, birbirine homotetik (benzer) olan şekillerin hacmi oranları yüksekliklerinin küpleri ile aynı orantıdadır. Dolayısıyla,

H_m ve H_k modelin ve kulenin yüksekliklerini göstermek üzere,

$$V_m/V_k = H_k/H_m$$

eşitliğini yazar ve bu eşitlikten $H_m = 300/(8\,000\,000)^{1/3} = 300/200 = 1,5$ m elde ederiz.

Kalfalık

$$13 \times 93 = 31 \times 39 \quad 14 \times 82 = 41 \times 28 \quad 23 \times 64 = 32 \times 46 \\ 34 \times 88 = 43 \times 68$$

Ustalık

Bekir Beyin kızının kocası doktordur

2. veriden yola çıkarak, doktorun 5 kişiden birinin babası olduğu; dolayısıyla "kızın oğlu" hariç, herhangi biri olacağı anlaşılıyor. Yine aynı veriden, hastanın beş kişiden birinin çocuğu olduğu; dolayısıyla hastanın ya "kız" veya "kızın çocuğu" olduğu sonucu çıkmaktadır.

3 a) verisinden yola çıkarak; eğer Bekir Beyin veya karısının doktor olduğunu varsayarsak, onun kızı "hasta" olamaz. Eğer kız veya kızın kocası doktor ise, kızın oğlu "hasta" olamaz.

O halde aşağıdaki çiftlerden biri doktor ve hasta ikilisi olmak durumundadır:

DOKTOR	HASTA
A. Bekir Bey.	Kızının oğlu
B. Karısı	Kızının oğlu
C. Kızı	Kızı
D. Kızının kocası	Kızı

1. veriden yola çıkarak C çiftinin geçersiz olduğunu söyleyebiliriz.

A ve B çiftleri durumunda, doktorun çocuğu Bekir Beyin kızıdır. Fakat 2. veriye göre

hastanın daha yaşlı ebeveyni aynı zamanda Bekir Beyin kızıdır. Bu olasılık 3b) deki veri ile çelişmektedir. O halde A ve B çiftleri geçersizdir.

Sonuçta, D çifti doğru seçenek olmalıdır. Yani, doktor Bekir Beyin kızının kocasıdır. Bu sonuc, doktorun çocuğu ve hastanın daha yaşlı olan ebeveyni. 2. ve 3b) verilerine göre, farklı erkekler olması şartı ile de uyumludur.

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

1) Vietnam Günlüğü isimli betiğinde, "Amerikalılar dünya çapında bir jenosit yapıyorlar. Milletleri, halkları toptan öldürmeye kalkışmadıkları hallerde dillerini, kültürlerini, âdetlerini yok eden metotlar kullanıyorlar." diyen, "Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm", "Örgüt Sorunu" isimli betikleri de üretmiş Türk sosyalist hareketinin önde gelen isimlerinden olan, 1908- 1995 yılları arasında yaşamış Türkiye İşçi Partisi'nin eski lideri ve Sosyalist Devrim Partisi'nin kurucu genel başkanı olan siyasetçimiz.

2) "Nil", "İbise Göre İncil" isimli betikleri de üreten şair ve yazarımız/Metal veya plastikten yapılmış koruyucu başlık.

3) Hükümdarlık sembolü olan, değeri taşlarla süslü başlık/Kıbrıs Adası'nın eski adlarından biri/Ticarî değer taşıyan tütünlerin düşük kalitesi olanı.

4) İnkaların atası olduğuna inanılan güneş tanrısı.Aynı etkisiyle huyu değişikliği sanılan kimse./Sevinç, beğenme, rahatlama vb. duygulanı belirten bir söz.

5) Külhanbeyi bağırması./Bir yüzeyden dışarıya taşan başka bir yüzeye geçmek ve ona destek görevi yapmak için birbirli üzerine oturan taş ya da tuğladan yapılmış bündirmelik.

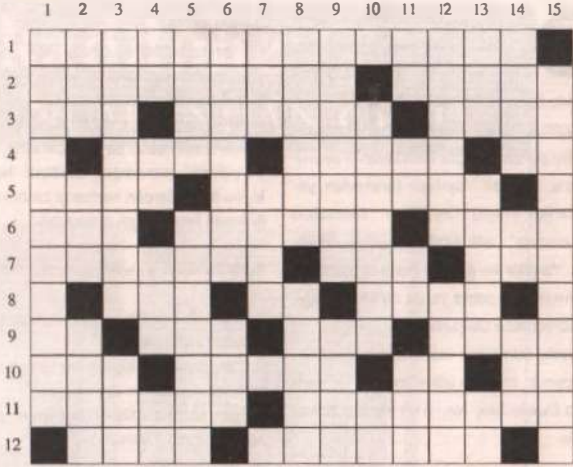
6) Hatay ilinde bir ırmak./İngiltere yasama meclisine verilen ad./Halk dilinde lor peyirine verilen ad.

7) Yemek pişirilip satılan yer./Uluslararası Para Fonu'nun kısa yazılışı./Tavla da "bir" sayısı.

8) ABD Başkanı Eisenhower'ın takma adı./Şaşama belirten bir ünlöm./Çalma, hırsızlık anlamında argo sözcük.

9) Sahip./Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı./Uzak Doğu'da yetişen Amerikanekim masından çıkan zamlı./Birleşim oluşturan iki bölümden her biri.

10) Roma mitolojisinde ekim ve bereket tanrısı./Tropikal bölgelerde yetişen ve yapraklarından değeri bir tekstil elyafı elde edilen bitki./Kalsiyum elementinin simgesi./Vilayet.

11) Halk dilinde, bakır, çinko ya da topraktan yapılmış tek kulplu su kabı./Uzun tütün çubuklarının kullanıldığı dönemlerde odanın ortasına yerleştirilen kül çanağı.

12) İngiltere'de, kral ya da kraliçe tarafından soylulara verilen ve babadan oğula geçen unvan./Sıcak iklimlerde oluşan, kırmızı renkli, demir oksit ve alüminyum bakımından zengin toprak.

5) "Boyutlar" anlamındaki sözcük./İsrail Parlamentosu'na verilen ad.

6) "Vönerge" anlamında kullanılan sözcük./Ruh.

7) Dedelerden ve büyükbabalardan her biri./Eski Türklerde çocukları koruyan tanrıça.

8) Zambiya'nın başkentli./Akdeniz Bölgesinde bir akarsu.

9) Büyük yapı, kocaman./Bez dokuma tezgâhi.

10) Halk dilinde, hayvan beslemek, büyütmek./Kısaca "Kinetik Enerji".

11) İterbiyum elementinin simgesi./Zihin./Fransiyum elementinin simgesi./Tallal ile duyurma.

12) Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova./Keman yapımla ünlü İtalyan ailesi.

13) Fasla./Ölünün üzerinden çıkan giysi./Utanma duygusu.

14) Bankalar arası işlemlerde bir gecelik faiz uygulaması./Kuzu sesi./İyi, hoş, güzel anlamında eski sözcük.

15) Balikesir'in Edremit ilçesinde, etnografya müzesiyle tanınmış bir köy

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) "Gerçeğin Öte Yakası", "Hesap İşi Şiirler" isimli betikleri de üretmiş, 1940- 1993 yılları arasında yaşayan, Sivas katliamında yitirdiğimiz yazar ve şairimiz.

2) Karındanbacaklı bir kara yumuşakçaş./Japonya'da etkin bir yanardağ./Manisa ilinde "ulusal park" kapsamına alınan dağ.

3) Japonya'ya özgü, kısa ve çift kamışlı nefesli çalgı./Slovenya'nın plaka imi.

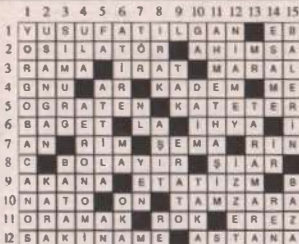
4) Merkezi sinir sistemi hastalığı "multipl skleroz"un kısa yazılışı./Sodyum elementinin simgesi./Motorlu taşıtların elektrikliğini sağlayan aygıt./Bir akademik unvanın kısa yazılışı.

Mayıs sayımızın bulmaca yanıtları

Mayıs ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Melahat SÖNMEZÖZ / İstanbul, Beliz KANAR / İstanbul, Bektaş AYKANAT / İstanbul, Bartu SORAL'ın "Türkiye'de Bitmeyen Ekonomik Kriz" adlı kitabını kazandı.

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Rüşti ÖNUR'un "Mektubun Avucumda" adlı kitabını kazancaklar.

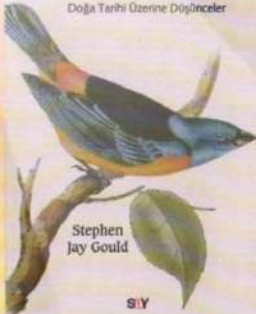
Çözümler en geç 19 Haziran 2013 tarihine dek, e-posta ya da mektup yoluyla adresimize ulaşılmalıdır. E-posta adresimiz iletisim@bilimveutopya.com.tr, mektup adresimiz ise Dr. Mediha Eldem Sok. No: 51/1 Kızılay/Ankara'dır.

SAY YAYINLARI

DARWIN ve SONRASI

Doğa Tarihi Üzerine Döğünceler

Stephen
Jay Gould

SİY

KEMAL YALCIN YAŞAMA GÜCÜ

Beyin Araştırmacısı

Öld. Prof. Dr. Ömer Canselkın'ın Yazarı Oğludur

SİY

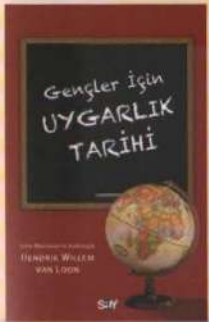
**EMPERYALİZMİN
EN ÖLÜMCÜL
SİLAHI
DEMOKRASİ
YALANI**
WILLIAM BLUM

SİY

Dünyada çeyrek milyon adetten fazla satılmış ve Türk okurlarının daha önce Tübitak Yayınları'ndan tanıdığı bu kitapta evrim kuramı açıklanarak Charles Darwin'in düşüncelerinin bilim dünyası ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri çarpıcı bir üslupla anlatılmaktadır.

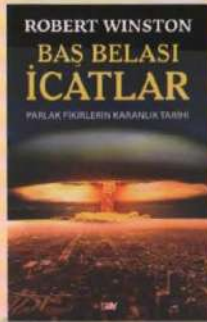
Yaşama Gücü, dünyanın önde gelen beyin araştırmacılarından Ordinaryus Prof. Dr. Onur Güntürk'ün çok zorlu, aşılmaz sanılan engellerle dolu yaşamının ilginç, umutlu, örnek alınması gereken öyküsüdür. Bu kitabı okuyunca dünyaya, geleceğe daha iyimser bakacak; bilimi, hayatı daha çok seveceksiniz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bize Batılı güçlerin komunizm tehdidi altında bulunan ve diktatörlükle yönetilen ülkelere demokrasi ihraç etmek için onurlu ve saygın bir mücadele verdiği söyleniyor. Bu yanlış ortadan kaldırılmadıkça, emperyalizm denen canavar asla durdurulamayacaktır.

**GENÇLER İÇİN
UYGARLIK TARİHİ**

632 sayfa

BAŞ BELASI İCATLAR

PARLAK FİKİRLERİN
KARANLIK TARİHİ

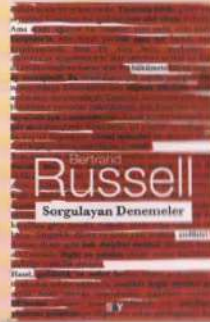
552 sayfa

KOZMİK BAĞLANTI

DÜNYAMIZ ÖTESİNE
HEYECAN VERİCİ BİR BAKIŞ

336 sayfa

**SORGULAYAN
DENEMELER**

256 sayfa

SAM KEAN

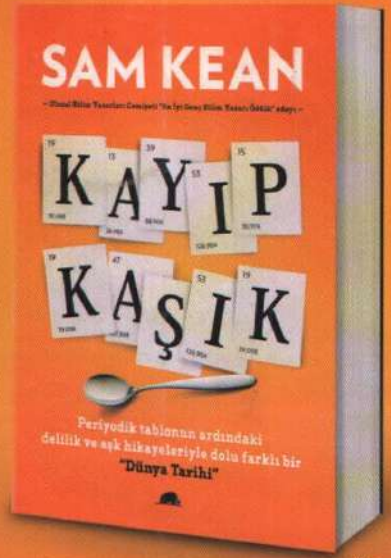
Periyodik tablonun ardındaki delilik ve aşk hikayeleriyle dolu farklı bir "Dünya Tarihi"

Gandhi'nin iyottan neden nefret ettiği, radyumun neredeyse Marie Curie'nin saygınlığını nasıl mahvedeceği, galyumun laboratuvarın müziplik peşindeki çalışanları için nasıl bir şaka malzemesi olduğu, Japonların Godzilla'yı niçin kadmiyumdan yapıp füzelerle öldürdüğü ve tellürün nasıl olup da tarihteki en tuhaf altına hücumu başlattığı...

Hepsi ve daha fazlası bu kitapta!

"Kışkırtıcı bir eser... Zekice kaleme alınmış **Kayıp Kaşık**, zevkle okunuyor, kolayca sindiriliyor..." The Guardian

SAM KEAN - The Royal Society Bilim Kitapları dahilinde Winton Ödülü Adayı

MODERN DÜNYAYA YÖN VEREN
50 DÜŞÜNÜR

Aydınlanma'dan günümüze
modern düşüncenin kısa tarihi!

Stephen Trombley

DÜNYAYI DEĞİŞTİREN
100 FİKİR

Büyük beyinler tarafından seçilmiş
icatlar, keşifler ve kuramlar

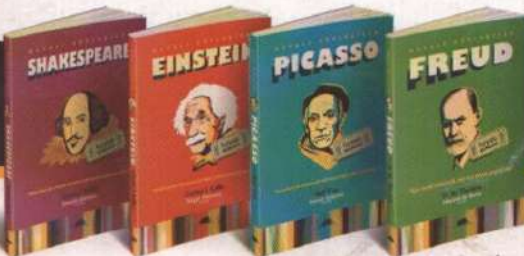
Jheni Osman

SEKS ve CEZA

Arzu Yargılamamın
Dört Bin Yıllık Tarihi

Eric Berkowitz

FREUD, Hayatı ve Düşünceleri | D. M. Thomas | Önsöz: Edward de Bono | 136s.
PICASSO, Hayatı ve Düşünceleri | Neil Cox | Önsöz: Simon Shama | 112s.
SHAKESPEARE, Hayatı ve Düşünceleri | Stanley Wells | Önsöz: Joseph Fienness | 120s.
EINSTEIN, Hayatı ve Düşünceleri | Carlos T. Calle | Önsöz: Roger Penrose | 120s.

7.00 TL

Bilim ve Utopya 2.

www.kolektifkitap.com | info@kolektifkitap.com | facebook.com/kolektifkitap